

RIIGIKOGU

2 istungjärk.

Protokoll nr. 21 (1).

1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra muutmine. — 2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. — 3. Teadaandmine puudumiste kohta koosolekuil augustikuul. — 4. Teadaandmine terwitustelegrammi kohta. — 5. Teadaandmine komisjonidesse antud ja Wabariigi Walitsusele tagasisaadetud seaduseelnõude kohta. — 6. Wabariigi Walitsuse ettepanek raudtee peatehaste 1922 a. puhaskasu jaotuse seaduseelnõu Wabariigi Walitsusele tagasiandmise kohta. — 7. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Uibopuu ja K. Kornel'i küsimise peale Eesti-Läti piirijoone äramärgimise juures ettetulnud wäärnähtuste kohta. — 8. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Reesen'i küsimise peale Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus. — 9. Wabariigi Walitsuse wastamine L. Johanson'i küsimise peale tööstuslikkudes ettewötetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning naiste enne ja peale sünnitamist töölt wabastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta. — 10. Wabariigi Walitsuse wastamine B. Oja ja T. Kalbus'e küsimise peale endistele mõisapidajatele suuremate maa-alade kasutada jätmise asjus. — 11. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Reesen'i küsimise peale Eesti ja Saksamaa wahelise sõja- ja okkupatsiooni tasu kokkuleppe allakirjutamise asjus. — 12. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale korterihäda lahendamise asjus.

II Riigikogu koosolek 1. oktoobril 1923 a. kell 5 p. l.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnison**, pärast abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal sekretär **T. Kalbus**.
Walitsuse looshis: Riigiwanem **K. Päts**, välisminister **F. Akel**, siseminister **K. Einbund**, põllutöominister **A. Kerem**, töö-koolekandeminister **O. Amberg**, haridusminister **A. Weiderman**, kaubandus- ja tööstusminister **B. Rostfeldt**.

Wälisesitajate looshis: Läti saadik Eestis **J. Seskis**, Läti parlamendi abiesimees härra **Albertinich**.

P ä e w a k o r d:

1. Wabariigi Walitsuse ettepanek raudtee peatehaste 1922 a. puhaskasu jaotuse seaduseelnõu Wabariigi Walitsusele tagasiandmise kohta.

2. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete J. Uibopuu ja K. Kornel'i küsimise peale Eesti-Läti piirijoone äramärgimise juures ettetulnud wäärnähtuste kohta.

3. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liikme J. Reesen'i küsimise peale Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus.

4. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liikme L. Johanson'i küsimise peale tööstuslikkudes ettewötetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning naiste enne ja peale sünnitamist töölt wa-

bastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta.

5. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete B. Oja ja T. Kalbus'e küsimise peale endistele mõisapidajatele suuremate maa-alade kasutada jätmise asjus.

6. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liikme J. Reesen'i küsimise peale Eesti ja Saksamaa wahelise sõja- ja okkupatsiooni tasu kokkuleppe allakirjutamise asjus.

7. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale korterihäda lahendamise asjus.

8. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale toiduainete wäljaweo ja elukalliduse tõusu asjus.

9. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete L. Johanson'i, J. Wain'i ja P. Treiberg'i arupärimise peale endiste mõisatöölaliste raske seisukorra kohta.

10. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete A. Kütti, R. Penno ja O. Köster'i arupärimise peale mõisade inwentaari wõõrandamata jätmise ja häwitamise kohta.

11. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete H. Allik'u, J. Reesen'i, H. Heideman'i, A. Janson'i ja R. Pälson'i arupärimise peale Suuremõisa walla piirides asuwate riigi tagawara karja- ja heinamaade ning Suuremõisa ja Leerimetsa nimeliste heinamaade asjus.

12. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartu maakonna Alatskiwi metskonna Kirepi ja Pedakõrwa jaoskonna riigi metsatööstelst teorjus nõudmise ja nende metsatöölise raskete töötingimiste kohta.

13. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise peale Kirepi mõisa inwentaari ärawedamise ja selle mõisa majapidamises ettetulnud teiste wäärnähtuste kohta.

14. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete J. Reesen'i, J. Tompi ja H. Allik'u arupärimise peale kaitsepolitsei poolt Riigikogu liikme kandidaat Jaan Kreuks'i mahalaskmise kohta.

15. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete O. Köster'i, H. Laretei ja A. Porman'i arupärimise peale Püssi mõisa jagamisel ettetulnud nähtuste kohta Wirumaal.

16. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale Wiljandi linnale rendileantud maal olewa hoone müügi kohta.

17. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise peale haridusministeeriumi sihilikkude korralduste kohta õpetajate kutsetunnistuste ja lahtiregistreerimiste asjus.

18. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu liigete A. Kütt'i, O. Köster'i ja H. Ostrat'i arupärimise peale Loobu mõisa tagawara-heinamaade wäljarentimise kohta.

19. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise peale põllutööstusministri tegewuse kohta Suure-Jaani alewi maaga warustamisel.

20. Linna- ja alewiwolikogude ning walla- ja maakonnanõukogude wolituste aja kindlaksmääramise seadus — omawalitsuse komisjoni ettepanek.

21. Riigi sadamatehaste ümbermoodustamise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

22. Awalikkude raamatukogude seadus — hariduskomisjoni ettepanek.

23. Riigiwapi seadus — üldkomisjoni ettepanek.

24. Õpetajate seminaride seadus — II lugemisel.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra muutmine. Juhataja **J. Tõnisson:** Awan Riigikogu koosoleku, ühtlasi ka teise istungjärgu, Sõna päewakorra kohta on rkl. Tamm'el.

A. Tamm (rhws. w.): Üldkomisjoni nimel teen ettepaneku päewakorrast wälja jätta punkt 23., see on riigiwapi seadus, sest üldkomisjon leidis tarwiliku selle seaduse juurde kuuluwates wapikawades weel mõned muudatused teha.

Juhataja **J. Tõnisson:** Üldkomisjoni poolt on ette pandud päewakorrast punkt 23 ära wõtta. Asun hääletamisele (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud. Teisi ettepanekuid päewakorra muutmise kohta tehtud ei ole. loen päewakorra selle ühe muudatusega wastu wõetuks. Sõna on sekretääril teadaandmiseks.

2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. Sekretäär **T. Kalbus:** Riigikogu juhatusel on Riigikogule teatada, et

Riigikogust on tagasi astunud Saksa-Balti Riigikogu rühma liige Martin Luther Tallinna walimisnimekirja järele. Ka sama rühma järgmised kandidaadid Max Bock ja Herman Koch on teatanud, et nemad tagasi astuwad. Juhatus on kutse saatnud Riigikogu tööstest osawõtmiseks sama rühma ja walimisnimekirja järgmisele kandidaadile Gerhard Kress ile.

3. Teadaandmine Riigikogu liigete puudumiste kohta koosolekuilt augustikuul. Riigikogu juhatusel on teatada, et Riigikogu koosolekuilt on puudunud augustikuul järgmised Riigikogu liikmed (loeb):

Anderkopp, A. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 1 koosolekult.

Amberg, O. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 2 koosolekult.

Einbund, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 1 koosolekult.

Hasselblatt, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Heideman, H. on puudunud wäljaheidetuna 1 koosolekult.

Jans, J. on puudunud haiguse pärast 6 koosolekult.

Ipsberg, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 1 koosolekult.

Juhkam, M. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Jõeäär, A. on puudunud isiklikkudel põhjustel 6 koosolekult.

Kangur, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Kerem, A. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 1 koosolekult.

Kesküll, J. on puudunud isiklikkudel põhjustel 6 koosolekult.

Kroon, G. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Kütt, A. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Laidoner, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Lattik, J. on puudunud haiguse pärast 3 koosolekult.

Linnamägi, W. on puudunud haiguse pärast 6 koosolekult.

Luur J. on puudunud haiguse pärast 6 koosolekult.

Luther, M. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Martna, M. on puudunud haiguse pärast 3 koosolekult.

Märtson, J. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Pool, Th. on puudunud teatamata põhjustel 6 koosolekult.

Pärilin, O. on puudunud isiklikkudel põhjustel 6 koosolekult.

Päts, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 1 koosolekult.

Raudkepp, L. on puudunud isiklikkudel põhjustel 6 koosolekult.

Reichman, Jaak on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Reesen, J. on puudunud väljaheidetuna 3 koosolekult.

Soots, H. on puudunud teatamata põhjustel 6 koosolekult.

Strandman, O. on puudunud isiklikkudel põhjustel 3 koosolekult.

Tallmeister, Th. on puudunud isiklikkudel põhjustel 3 koosolekult.

Tonkman, K. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Tupits, A. on puudunud isiklikkudel põhjustel 6 koosolekult.

4. Teadaandmine Edasi on teatada, et Riigikogu esimehe nimele on tulnud terwitusteogramm Balti wabatahtlikult tuletõrjajate komandolt.

5. Teadaandmine komisjonidesse antud ja Wabariigi Walitsusele tagasi saadetud seaduseelnõude kohta. Lõpuks on teatada, et komisjonidesse antud ja Wabariigi Walitsusele tagasi on antud järgmised seaduseelnõud (loeb): Kolmanda rahvuswahelise töökonwerentsi poolt Genfis wastuwõetud nädala puhkepäewa kohta tööstusettewõtetes käiwa

konwentsiooni kinnitamise seaduseelnõu — wäliskomisjoni; Eesti kultuurkapitaali seaduseelnõu — Wabariigi Walitsusele tagasi; teadlaste ja kunstnikkude toetamise seaduseelnõu — Wabariigi Walitsusele tagasi; tempelmaksu seaduseelnõu — Wabariigi Walitsusele tagasi; Eesti ning Rootsi wahel sõlmitud kaubalepingu kinnitamise seaduseelnõu — wäliskomisjoni; seaduseelnõu Eesti wabariigi kaubalaewastiku juhtide ning laewajuhhi kutse omandamise kohta — üldkomisjoni; seaduseelnõu Eesti liitumise kohta üleilmilise postiliidu Madriidis tehtud kokkulepetega ning nende juurde kuuluwate lõpuprotokollidega ja täitmismäärustikkudega posttransfertide, posti abil toimetatawate sissekasseerimiste (postikassangu) ja posti ülekannete talituste üle — wäliskomisjoni; seaduseelnõu merelaewade positsioon-laternate kohta — rahaasjanduse komisjoni; wäeteenistuse kohustuse määrustiku artikkel 19 täiendamise seaduseelnõu — riigikaitse komisjoni; Eesti ja Saksamaa wahelise esialgse majanduskokkuleppe kinnitamise seaduseelnõu — wäliskomisjoni; kauba- ja abilae wade masinameeskonna sõidu seaduseelnõu — üldkomisjoni; hankede ja töowõtete seaduse § 181 muutmise seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni; wäljamaalt sissetoodud mängukaartide tollimärkidega warustamise seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni.

Juhataja **J. Tõnisson**: Riigikogu asub esimese päewakorra-punkti juurde.

6. Wabariigi Walitsuse ettepanek raudtee peatehaste 1922 a. puhaskasu jaotuse seaduseelnõu Wabariigi Walitsusele tagasiandmise kohta. **A. Palwadre** (sd.): Seaduseelnõu, mida Wabariigi Walitsus palub tagasi anda, on Riigikogus juba II lugemisel wastu wõetud, kuid mitte sarnasel kujul, nagu Wabariigi Walitsus teda esitas,

waid muudetud kujul. Riigikogu kodukorras ei ole lähemalt ette nähtud, millal wõib Wabariigi Walitsus seaduseelnõu tagasi wõtta ja käesolewal korral tuleb wist esimest korda Riigikogus ette, kus Wabariigi Walitsus soovib seaduseelnõu tagasi wõtta, mis on juba Riigikogus II lugemisel muudetud kujul wastu wõetud. Sotsiaaldemokraatide rühm arwab, et ei ole mitte otstarbekohane Riigikogu asjaajamise wiisi seada üksikute juhtumiste järele, waid oleks tarwis wälja töötada sarnaste küsimuste otsustamiseks üldine kord, mille järele wõiks käia, ilma et üksikutel rühmadel kahtlust wõiks olla selle korrapärasuse ja otstarbekohasuse kohta. Sellepärast arwab sotsiaaldemokraatlik Riigikogu rühm, et oleks õige anda seda ettepanekut, nagu harilikku esitist komisjoni läbikaalumiseks. Käesolewal korral teen ettepaneku seda ettepanekut anda kodukorra komisjoni.

Juhataja **J. Tõnisson**: Kodukorra § 47 järele on selle küsimuse kohta sõna anda kahele poolt ja kahele wastu. Rohkem sõnasoowijaid ei ole, tuleb küsimus otsustamisele, kas esiteks selle küsimuse arutamisele asuda, wõi seaduseelnõu komisjoni anda. Ettepanek on tehtud rkl. Palwadre poolt, Wabariigi Walitsuse ettepanek kodukorra komisjoni anda. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Palwadre ettepanek wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

7. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Uibopuu ja K. Kornel'i küsimise peale Eesti-Läti piirijoone äramäkimise juures etetlunud wäärnäh-tuste kohta.

etlunud wahejuhtumisi, oleks mul järgmist seletada. Küsimine on kokku wõetud 4 punktis. 1) Mispärast on meie poolt piirimõõtjaks määratud umbkeelne isik?

Pean tähendama, et piirijoone mõõtmine natuuras sünnib tehnilise komisjoni ehk tehnilise büroo maamõõtjate poolt. Piirimõõtjate all on küsijad nähtawasti tehnilise büroo maamõõtjaid arwanud. Nende mõõtjate arw on 3 ja ma pean

Wälisminister **F. Akel**: Härrad Riigikogu liikmed! Andmete põhjal, mis mul käsitada Riigikogu liikmete härra Uibopuu ja härra Kornel'i küsimise asjus, mis puudutab Eesti-Läti piiril ette-

ütlemata, et ühtegi umbkeelset nende hulgas ei leidu. Tehnilise büroo kontrollmaamõõtja walitseb täiesti Eesti keele üle ja järgmise kahe kohta oleks öelda, et üks neist on muulane, kuid oskab niiwõrd hästi Eesti keelt, et isegi oma kirjatööd Eesti keeles toimetab. Ametisse wõetud on see muulane sellepärast, et ajalehtedes wäljakuulutatud wõistlustel just see isik tarwilist oskust üles näitas ja läinud aasta jooksul, nagu mulle nüüd tehnilise büroo juhataja ja üks delegatsiooni liigetest kinnitab, oma tööd korralikult on teinud. Nagu teada, kirjutatakse protokollid Eesti-Läti segakomisjonis Wene keeles ja sellepärast on ka peale muu tarwilik, et need tehnilise büroo maamõõtjad seda keelt oskaksid. Kokkuwõttes wõin wastata selle osa küsimise peale, et umbkeelset maamõõtjad Eesti-Läti piirikomisjonis ametis ei ole, on küll muulane, kuid see waldab Eesti keelt niiwõrd, et isegi kirjatööd Eesti keeles wõib teha. (J. Piiskar (is.): Aga ta ei taha seda teha.) Kas see härra Kornel oli, kes wahele ütles? Temale wõiksin pikemalt wastata. (M. Martna (sd.): Härra Kornel ehk ühineb härra Piiskari küsimisega.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun kohtadelt mitte kõnelemist jätkata.

Wälisminister **F. Akel**: Teine punkt küsimises käib järgmiselt:

II) Mispärast lõhuwad piirimõõtjad traataeda, ilma et nad sellest enne piiriwalwele teataks?

Mis sellesse küsimisse puutub, siis on küll maamõõtjad traataedu koha pealt ära wõtnud selleks, et oma waatlemise instrumende üles seada ja kus tarwis, ajutisi piirimärke. Nagu teada, töötawad nad selleks, et meie konventsiooni põhjal ettenähtud etnograafilistel ja majanduslikkudel põhjustel Tallents'i joont korrigeerida. Selleks on pahatihti tarwilik teist joont wõtta, kui see, mis warem ette nähtud. Ka ei seisnud traataiad igakord piiri peal, waid nad olid üles seatud meie sõjawõimude poolt ja nii ka jäänud. Küsimise teises pooles öeldakse: „Ilma et nad sellest enne piiriwalwele teataks“. Minule seletatakse meie delegatsiooni liikme poolt, et juba läinud aastal, kui need tööd seal algasid, tehti sõjaministeeriumile, kelle poolt need traataiad olid üles seatud, ettepanek, et piiriwalwe katsuks kontakti luua piirijoonte ajajatega. Endiste piiriwalwurite ja nende järeletulijate wa-

hel on seda kontakti peetud. Igatahes paistab selle küsimise seletuskirjast, et piiri peal kusagil ärawõetud traataia kohalt on 10 inimest üle tulnud, kuid piirivalwe poolt kinni peetud. Nähtawasti on kontakt olemas. Nagu ma kuulen, koristatakse need traataiad juba lähemal ajal ära.

Punkt 3 käib järgmiselt:

III) Mispärast tõsteti piirijoon Walga kohal meie territooriumi sihis edasi ja kas oli Sooru walla piirkonnas meie metstatüki Lätile andmine piirijoone looduses äramärkimiseks tarwilik.

Ma pean jaatawalt wastama, niihästi esimese, kui teise poole kohta.

Praegused maamõõtjad märgiwad ära ajutiste märkide läbi piiri wastawalt segakomisjoni poolt wastuwõetud kawadele. Nõnda et nemad praegu ei otsi mitte uut piiri, waid terwe selle piiriamise mõte on see, et korrektoori tuua meie ja Läti poolt makswakstunnistatud piirijoonele. Ja siis on loomulik, et sellelt kõrwale kalduda tuleb. Ja mis nüüd siin seletuskirjas üksikasjadest ette on toodud, siis wõin nende kohta öelda, et Sooru piirkonnas ei olewatki mitte nii pikal määral, nagu siin ära tähendatud, piirijoonet muudetud, waid niisugune juhust on olnud Paju wallas, kus siis täieliku komisantsiooni alusel ja segakomisjoni otsusel piirijoonet sirgemaks on aetud. Nagu seletuskirjas tähendatakse, olla seal ühel pool mets ja teisel pool raba. Mina wõin aga seletada oma andmete põhjal, et maapind seal terwelt 3 kilomeetri ulatusel just ühewäärtuslik on.

Neljanda küsimise kohta, kas on piirmõõtjad warustatud wastawate plaanide ja kaartidega, nii et nad ei tarwitseks piiri ülesleidmiseks kohalikkude elanikkude poole pöörata, — wõin ma wastata, et meie maamõõtjad on orienteerimise otstarbeks kõigi tehniliste abinõudega, tarwiliste kaartidega ja joonistustega warustatud. Kuid ükski kaart, mis meil käepärast on, ei sisalda eraomanduste piirimärke, lihtsalt öeldud, piirikiwa. Ja et nüüd segakomisjon wõimalikult tahab puutumata jätta üksuste piire, siis tuleb neid natuuras üles otsida. Arwan, et kõik teawad, kuidas lugu maakruntide piirikiwidega on. Tihti on neid nii raske leida, et isegi omanik peab neid otsima sellepärast on nüüd loomulik, et maamõõtjad, et mitte aega kaotada, kui nad

talu piirikiwa otsiwad, kohalikud elanikkud juurde kutsuwad. Teisest küljest on aga wälisministeerium saanud terwe rea kohalikkude elanikkude soowe, et kui nende kruntide lähedal piiriamine tuleb, et neid siis wõimalikult aegsasti informeeritakse, et nad teaks seal juures olla kui piiri aetakse. Sellepärast ei ole siis mitte kaartide ja wastawate abinõude puudusel, waid et aega kokku hoida, kohalikud elanikkud sinna kutsutud, kes oma kruntide piirimärke maamõõtjatele kätte näitawad.

Juhataja **J. Tõnisson**: Isiklikus asjas on sõna rkl. Uibopuu'l.

J. Uibopuu (rhws. w.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lugupeetud härra wälisminister, minu küsimise peale, et miks piiriamjad maamõõtjad ei räägi Eesti keelt, kui nemad selle keele üle walitsewad, pööras küsimisega rkl. härra Kornel'i poole, et kas Teie küsisite ja kui ta wastuse sai, et mitte rkl. Kornel ei küsinud, waid Uibopuu, siis ütles ta, et selle üle wõiks pikemalt rääkida. Nüüd ma soowiks teada saada härra wälisministri, mis tema mõtles selle all...

Juhataja **J. Tõnisson**: See ei ole mitte seletus isiklikus asjas, waid see on küsimine. Ma palun ainult seletust anda.

J. Uibopuu (rhws. w.): ...kui seletuses mõeldi, et wastust wõib anda härra Kornelile, siis ma mõtlen, et seda oleks wõidud ka anda rkl. Uibopuu'le. Selles asjas tundsin ennast natukene haawatud olema.

Juhataja **J. Tõnisson**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

8. **Wabariigi Walitsuse wastamine J. Reesen'i küsimise peale Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus.**

Wälisminister F. Akel: Riigikogu liikme härra Reesen'i poolt on ette pandud järgmised küsimised: 1) Kas Wabariigi Walitsus on otsustanud nimetatud wange amnesteerida. Seletuskirjas on öeldud, et pärast rahutegemist Eesti-Wene wahelise rahulepingu artiklite IX ja X põhjal pidi Eesti walitsus kõik need, kes sõjaajal wastase

poole kasuks töötasid, wabastama ja nende süü amnesteerima. Selle peale oleks mul au järgmist seletada: Wene poolt on Wabariigi Walitsusele välisministeeriumi kaudu ette pandud karistusest ehk nuhtlusest wabastada kokku 126 isikut. 100 isiku kohta nendest on küsimus lõpetatud. Nimelt on üks osa neist wabastatud, teine osa Wenemaale tagasi saadetud. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kui palju neid on siis wabastatud?) Andmete põhjal, mis minul käepärast, on 100 isiku kohta asi lahendatud, kuna ülejäänud 26 kohta weel asi käimas ja nimelt järgmistel põhjustel: üks osa niisugustest kuritegijatest on need, kelle süütegu on peale rahulepingu sõlmimist korda saadetud ja sellepärast ei käi see ka mitte rahulepingu § 10 alla. Nende arw on 6. Edasi on nende 26 hulgas harilikka kuritegijaid — ühtekokku 4. Eeluurimise all olewaid poliitilisi wange on 9. Ning poliitilisi wange, kelle kohta kohtuotsus jõus, on 7, nõnda, et kokku siis 26 isikut.

Rkl. Reesen'i poolt ette pandud küsimise peale — kas Wabariigi Walitsus on otsustanud nimetatud wange amnesteerida — wõin ma wastata jaatawalt. Teise küsimise peale — miks ei ole wangid wabastatud — olen ma juba wastanud, kuna seletasin, kui palju neist on wabastatud, kui paljude kohta on asi käimas. Nõnda langeb siis ka kolmas küsimine ära.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

9. Wabariigi Walitsuse wastamine
L. Johanson'i küsimise peale tööstuslikkudes ette wõtetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning naiste enne ja peale sünnitamist töölt wabastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta.

Töö-hoolekandeminister O. Amberg: Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Johanson'i poolt on esitatud kaks küsimist: 1) Mispärast on jätetud seaduseelnõu — tööstuslikkudes ette wõtetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirata — Riigikogule esitamata. Sellekohta on mul au, austa-

tud Riigikogu liikmed, järgmist seletada: endisel walitsusel on arwatawasti tekkinud selle esimese küsimise kohta mingisugune kahtlus, sellepärast on andnud endine walitsus selle asja komisjoni kätte arutada ja nimelt ministeeriumide wahelisesse komisjoni. Selle komisjoni protokoll käib järgmiselt: Genfis ja Washingtonis rahwuswahelise tööorganisatsiooni peakonwerentsi poolt wastu wõetud konwentsioonide läbiwaatamiseks määratud komisjoni koosolek 16. sept. 1922 a. Nimetatud komisjon seisib koos töö-hoolekandeminister Kaarna'st, kohtuminister Reichmann'ist, välisministeeriumi esitaja oli härra Hellat, siseministeeriumi esitaja härra Madisson, kaubandustööstusministeeriumi esitaja härra Krusenstern ja teedeministeeriumi esitaja härra ins. Sulg. Sel ajal oli komisjonil teada, et suurem osa riikisid seda seaduseelnõu mitte ratifitseerinud ei olnud. Sel ajal olid 50 riigist ainult 5 seda eelnõu ratifitseerinud: Greeka, Rumeenia, India, Tsheho-Slowaakia ja Bulgaaria. Selle tõttu arwatawasti määrati ka see komisjon, et põhjalikult seda asja selgitada. Kuid see komisjon on otsusele tulnud ja see otsus käib järgmiselt: „Konwentsiooni eelnõu tööaja piiramise üle tööstusette wõtetes 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas, tagasi lükata“. Sellega on siis esimese küsimise peale wastatud.

Mis puutub teise küsimisse, kas mõtleb Wabariigi Walitsus neid konwentsioone ehk nende sisule wastawaid seaduseelnõusid edaspidi esitada, pean ma tähendama, et praegune walitsus selle kohta lõpulikku otsust weel teinud ei ole, kuid teeb seda lähemas tulewikus. Siis weel selle teise küsimise kohta, nimelt konwentsiooni eelnõu kohta naiste töötamise asjus enne ja pärast sünnitamist, see konwentsiooni eelnõu on ka sellesama komisjoni käes arutusel olnud ja see komisjon otsustas seda eelnõu anda terwishoiu peawalitsuse iures olewale terwishoiunõukogule arutada. Terwishoiunõukogu on selle eelarwe läbi arutanud, kuid tema ettepanek läheb sellest otsusest, mis töökonwerentsil wastu wõeti, natukene lahku ja selle kohta ei ole praegune walitsus seisukohta wõtnud, kuid teeb seda ligemas tulewikus.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

10. Wabariigi Walitsuse wastamine B. Oja ja T. Kalbuse küsimise peale endistele mõisapidajatele suuremate maade kasutada jätmise asjus.

Põllutöominister **A. Kerem:** Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed. Riigikogu liikmed Oja ja Kalbus on küsimisega esinenud: 1) Mil põhjusel on Päinurme mõisa endise pidaja käes 7½ normaaltalu

suurune maatükk kasutada ja 2), kuidas wiisi ja millal mõtleb põllutöominister Päinurme mõisa maatamehi ja mõisatöölisi maaga warustada? Selle kohta on Wabariigi Walitsusel järgmist wastata: Käesolewal aastal ei ole endisel omanikul mitte enam 7½ normaaltalu kasutada waid 3 normaaltalu ja peale selle weel wiinawabriku krunt ja osa koolikrundist. Maajagamine on siin järgmiselt arenenud: 1921 aastal sai Päinurme mõis 47 üksuseks planeeritud, 17 endist renditalu korraldatud ja endistele pidajatele wälja antud, 19 planeeritud uut kohta, omawalitsuse poolt ülesseatud kandidaatidele wälja antud, ja 11 üksust endise omaniku kasutada jäänud, kunni lõpulikult saab selgitatud inwentaari omanduse küsimus. 7-dal nowembril 1921 aastal on maakorraldamise nõukogu otsustanud endise omaniku kätte jäetud kruntisid likwideerida, millejuures aga soowitawaks peetud 4 krunti eriotstarbeks reserweerida. Wiinawabriku krunt on tingimistel, et wabrikorda seatakse ja käima pannakse endisele omanikule jäetud ja koolikrundist see osa maad, mis õpetajate normist üle jääb. Järgmise aasta märtsi otsusega on põllutöoministri abi poolt weel 1 krunt eriotstarbeks määratud. (M. Martna (sd.): Mis otstarbeks?) Nimelt üheks aastaks endisele pidajale renditud kultuurheinamaa ja kraawisüsteemi korrashoidmiseks määratud (Naer) puhastwerd Friisi tõugu karja alleshoidmiseks. 1922 a. on see lening üles öeldud ning käesolewa aasta 1-sel mail on maakonnawalitsusele kaks kohta postiaama jaoks eraldatud. Ülejäänud kolm kohta on weel üheks aastaks endisele pidajale tarwitada jäetud. Tarwitamise lõputähtaeg 1-sel mail 1924 aastal, millal need krundid wäljaandmisele tulewad harilikus korras. Mõisatöölised on senni rahuldatud kolme krundiga. Rahuldamata mõisatöölisi, samuti ka pöpsnikka ja ajutisi kaasrentnikka tuleb järgmisest aastast peale rahuldada wa-

banewate kruntide arwel, millede kohta rendilepingud endiste omanikkudega 1. mail 1924 a. lõpewad.

Juhataja **J. Tõnisson:** Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

11. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Reesen'i küsimise peale Eesti ja Saksamaa wahelise sõja ja okkupatsiooni tasu kokkuleppe allakirjutamise asjus.

Wälisminister **F. Akel:** Härra rkl. Reesen'i küsimise peale oleks mul järgmist wastata: 1) Kas on Wabariigi Walitsuse poolt Saksamaaga sõja ja okkupatsiooni tasu kokkuleppe alla kirjutatud?

Pea ütlema, et on. 2) Kui ja, siis missugune on see kokkulepe? Selle kohta oleks mul au seletada, et lähemal ajal Wabariigi Walitsus esitab kokkuleppe Riigikogule ratifitseerimiseks. (J. Reesen'i (wäljasp. rühm.) wahel h ü e!) Lubage, et ma kolmanda punkti juurde jõuan: 3) Kas selle kokkuleppe alla kuulub ka Saksa okkupatsiooni wägede ülespidamise kulu Eestis Eesti wabariigi arwel? — Ei —.

Juhataja **J. Tõnisson:** Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

12. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale korterihäda lahendamise asjus.

Töö-hoolekandeminister **O. Amborg:** Austatud Riigikogu liikmed! Arupärimisettepanek korterihäda lahendamise asjus, mis on esitatud Eesti sotsiaal-

demokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma poolt, on üks walusamatest küsimustest praegusel ajal meie riigis. Kui meie jälgime wiimaseid artiklid, mis on ilmunud üksikutes ajalehtedes, siis näeme meie, et korterikriisi üle wäga palju kaebatakse ja et ta meil tõesti olemas on, selle üle ei kahtle keegi. Austatud Riigikogu liikmed! Ma püüan siin lühidalt pilti anda kriisi arenemiskäigu üle, olgugi, et meil weel praegu küll lõpulikka andmeid üksikute korterite kohta ei ole. Mis esimesel üldrahwalugemisel selgeks tehtud sai, see wõtab weel aega, aga siiski on meil elanikkude arwu ja majade kohta, mis

meil linnades, alewites ja maal, umbkaudsed arwud olemas ja nende abil tahan ma siin näidata, kuiwõrd see küsimus meil tähtis on ja et korterikriis meil tõesti suur on.

Statistiliste andmete järele wõime meie oma linnasid, kus korterihäda kõige rohkem walitseb, kolme liiki jaotada. Esimesse liiki kuuluwad meie suuremad linnad, nagu Tallinn ja Tartu ja piiriäärne linn Petseri, mis sõjaajal kannatada sai. Teise liiki kuuluwad Paide, Pärnu ja Rakwere, kus ka tihti korterite puuduse üle kaebatakse, kuid siiski weel üksikuid korterid leida wõib. Ja kolmandasse liiki kuuluwad need linnad, mis on meie supelüslinnad, nagu Haapsalu, Kuressaare ja ka Walk ning Narwa. Seal wõime meie siiski üksikute majade akende peal walgeid sedelid näha, kus korterid saada on, kuna see nähtus teistes suuremates linnades, iseäranis Tallinnas ja Tartus, ammu juba kadunud on.

Weel enam näeme meie statistiliste andmete järele, mis meil Tallinnas toime nandud meie tiisikushaigete registreerimise alal, et korterikriis tõesti suur on. Seal pean ma tõesti ütleva, et härra Martna' l õigus on, kui siin kümnetekaupa inimesed ühes toas koos peawad elama, ja nende hulgas ka üksikud tiisikushaiged. Siin on Tallinna statistika keskbüroo andmed, millest mina üksikud wäljawõtted olen teinud ja mis õige kurba pilti näitawad. 1921 a. on Tallinnas üldse registreeritud tiisikushaiged 398, neist tiisikushaigetest on nimelt 35 inimest, kes eraldatud korterites elanud, see teeb wälja 8,8%. On isegi juhtumisi ette tulnud, kus ühes toas, ühes tiisikushaigega kunni 12 inimest koos on elanud. 1922 a. ei ole pilt ka palju parem. Korjatud materjaali järele näeme, et üldse on registreeritud haiged 469, nendest on jälle ainult 40 haiget, kellel omaette tuba on, see tähendab 9,8%. Tähendab, olud on paranenud ainult 1% wõrra. Niisugune on siis üksikute tubade olukorra kurb nähtus, et küll 12 inimest ühes toas ühes tiisikushaigetega elawad. (M. Martna (sd.) Ligi 20.) Õigus, 1922 a. on kunni 20 olnud. Üldiselt kokku wõttes, mis meie I üldrahwalugemise materiaalist näeme, on Tallinnas registreeritud ülepea 6.878 maja ja elanikka on 123.534 ja korterid on 33.506, nii et iga korteri kohta tuleb elanikka 3,6. Mina wõiksin ka teiste linnade kohta andmeid tuua, kuid usun,

et lugupeetud Riigikogu liikmeil materjaal esimese üldrahwalugemise kohta olemas. Pean tähendama, et kõige tihedamalt elanikka on korterites Mustwee alewis. Seal tuli 7 inimest ühe korteri peale — see on sellega seletataw, et mõni aasta tagasi Mustwees suur tulekahju oli ja sellepärast paljud ilma korterita jäid, kes olid sunnitud teiste juurde elama asuma. Kurwema pildi saame meie aga Tallinnast, kui meie wõrdleme korterid tubade arwu järele, siis näeme meie, et ühetoalisi korterid on 68,4%... (Wahel hiiue J. Reesen'i (wäljasp. rhm.) poolt.)

Juhataja J. Tõnisson: Rkl. Reesen, Teie kord tuleb, kui Teie sõna wõtate.

Töö- hoolekandeminister O. Amberg: ... siin pean wäikese korrektoori tegema, need toad ei ole enamasti mitte ühetoalised. Meie teame wäga hästi, et Tallinnas warematal aegadel ehitati harilikult vähemaid korterid, ja et mitte nii palju weeraha maksta, siis tehti tubadele sein wahela ja nii, et sein mitte laeni ei ulatanud ja sellega saadi seda kätte, et weeraha maksti ainult ühe toa eest, kuigi korter kahetoaline oli ja sellepärast ei ole need andmed täpiped, kui meil näidatud on 68,4% ühetoalisi korterid. Wõib oletada, et statistika keskbüroo saab tulewikus seda kindlaks teha. Edasi on 2—3 toalisi korterid 15%; 4-toalisi 3,5%; 5-toalisi 2,5; 6-toalisi 1,7; 7-toalisi 0,9; 8—10-toalisi on 0,7%. Kui meie wõrdleme neid arwusid, siis näeme meie, et 1 toast kunni 3 toani korterid on meil Tallinnas ligi 90% ja 4 toast ja kõrgemale ainult 10%; siit wõime selge pildi saada, et korteriolud meil tõesti wiletsad on, sest suurem jagu on ainult wäikesi korterid 1—2, ja 3-toalisi. Et nendes tubades liiga kitsalt elatakse, see oli sellest näha, kui ma ette kandsin neid andmeid, mis tiisikushaigete statistiliste andmete kogumise ajal nähtawale tulid kui meie oma pealinna wõtame, kus maju on 6.878, mis rahwalugemisel selgus. Siin pean ma wäikese tähenduse tegema, et jällegi linna statistikabüroo andmete järele on wahela olemas majade arwus. Selle tõttu arwan, et need wiimased andmed, mis üldrahwalugemisel selgunud, õigemad on, see on loeme Tallinnas 6.878 maja. Meie majade arw on wiimase 12 aasta jooksul wõrreldes rahwaarwuga

wähe suurenenud. 1911 a. oli Tallinna elanikkude arw 96.239 ja majade arw oli sel ajal umbes 6.250. Ma ütlen umbes, — täpiseid andmeid ei ole. Kuu aega tagasi saatsin mina ringkirja kõigile linnawalitsustele ja palusin omale andmeid majade kohta enne sõda, ja siis, kui palju sõjaajal on ehitatud ja kui palju minewal aastal. Wastuseks sain ainult need andmed, kui palju neid ehituse all on tänawu aasta ja ka nende kohta, mis minewal aastal on ehitatud, kuna teiste aastate kohta statistilised andmed linnawalitsusel puuduwad. Üksikutes linnawalitsustes on andmed küll olemas, kuid neid on väga vähe — kahes wõi kolmes linnas.

Elanikkude arw on, nagu üldlugemisel selgus, Tallinnas 123.534, siis näeme, et wiimase 12. aasta jooksul on elanikkude arw umbes 25.000 wõrra suurenenud, kuna majade arw aga selle 12 aasta jooksul kõigest 600 ümber suurenenud on. Siit on selge pilt, et need 600 maja ei wõi mitte ära mahutada 25.000 elanikku. 1917 a. oli meie Tallinna elanikkude arw veel suurem, see oli siis, kui meil kindluse ehitus käsil oli. Sel ajal oli elanikka umbes 20—25 tuhande ümber rohkem, kui praegu, ja need olid suuremalt jaolt kindluse töölised. Töölisi mahutati linna ümbrusesse barakkidesse. Peale rewo-lutsiooni ja okkupatsiooni ajal langes Tal-linnas elanikkude arw iga kuuga. Nagu ma enne tähendasin, on meil Tallinnas ehitatud wiimase 12 aasta jooksul umbes 600 maja, kuid siin pean tähendama, et need 600 maja on ehitatud 1911 a. kuni 1915 a., aga 1915 a. kuni 1922 a. algu-seni ei ole meil Tallinnas üldse mitte ehi-tatud. Mõned üksikud majad ehitati juurde, millel wundament enne 1915 a. oli walmis ja see oli kõik. Selle wastu aga on tulekahjust 1915—1922 a. häwinenud ja wanaduse tõttu lagunenud umbes 47 maja.

Austatud Riigikogu liikmed! Need andmed, mis mina siin Tallinna kohta ette kandsin, annawad kurwa pildi korterite kohta ja siit on näha, et häda sel alal on suur. Tekib küsimus, mispärast ei ole 1915 a. kuni 1922 a. meil maju ehi-tatud? Siin wõib niipalju tähendada, et erakapitaal meil ei julgenud mitte ehitama hakata, sellepärast, et ehituskulud ma-jade peale 1911 aastast peale alati tõusid. Kui ma siin, austatud Riigikogu liikmed, teile andmeid ette toon, siis näete, kui-

wõrd suured majaehituse kulud olid ja praegu on.

1913 a. maksis Tallinnas üks kantsüld kiwimaja ehitust 75 rbl. ja üks kantsüld puumaja ehitust 45 rbl.; 1915 a. maksis juba üks kantsüld kiwimaja ehitust 120 rbl. ja üks kantsüld puumaja ehitust 75 rbl. 1917 a. maksis üks kantsüld kiwimaja ehi-tust 170 rbl. ja üks kantsüld puumaja ehi-tust 100 rbl. ja praegu maksab üks kant-süld kiwimaja ehitust 18—20 tuhat marka ja puuehitus 12—14 tuhat marka.

Kui need margad kuldrublade peale üle wiia, siis saame järgmise pildi: praegu maksab ühe kiwimaja kantsüllä ehitus 115—120 kuldrubla ja puumaja ehi-tus 75—90 kuldrubla. Siit selgub, et 1912 ja 1913 aastatega wõrreldes on ma-jaehituse hinnad tõusnud 75—100%. Sel-lest on siis ka arusaadaw, et 1915 aastast peale kuni 1922 aastani erakapitaal ei julgenud maju ehitada. Meie teame, et sõja ajal täiesti hädatarwilik oli seadusand-likul teel meie korteriüürisid' reguleerida. Korteriüürid said reguleeritud Wene ajal kaks korda, nimelt 27. augustil 1916 a. ja 5. aug. 1917 a., meie iseseiswuse päewil on seda ka kaks korda tehtud — Asu-tawa Kogu päewil esimese üüriseadu-sega, mis wastu sai wõetud 25. now. 1919 a. ja teise üüriseadusega, mis esi-mese Riigikogu poolt 2. dets. 1919 a. wastu wõeti. Wiimane seadus, nagu teie teate, austatud Riigikogu liikmed, on praegu maksew. Enne sõda andis maja brutto sissetulekut 10—12% ja wõimaldas netto kuni 6—7%. Nüüd peab aga maja andma vähemalt 18—20 brutto sissetu-lekut, et kõige vähem saada 10% netto sissetulekut majast. Ma rehkendan 10% sellepärast, et praegusel ajal Eesti pank ühes prowisjoniga diskonto pealt seda protsenti wõtab. Sellepärast ei ole siis mitte palju, kui majaomanik rehkendab, et temal netto praegusel ajal majast 10% järele jääb. Sellepärast on arusaadaw, kellel suuremat kapitaali ei ole, on raske hakata suuremat maja ehitama. Meie teame niisuguseid juhtumisi, kus isegi 2—3 aasta üür ette wõeti ja selle tõttu oli wõimalik maja ehitada. Maja ehitamine on ka sellepärast raske, et senni ajani hüpotekaar-laen peaaegu täielikult puudub. Meie teame, et Tallinnas on olemas immobiilpank, aga see immobiilpank on praegu niihästi kui surnud. ta ei awalda enesest mingisugust elumärki. Esimest obligatsiooni majade peale, mis enne sõda said ehitatud ja mille peale immobiilpank

laenu andis, ei saa wälja lunastada, sest obligatsiooni wälja wõtmist nõuab immo-
biilpank pantkirjadega, aga neid kusagil ei
müüda ja selle tõttu ka wõimatu praegu-
sel ajal endistel majaomanikkudel wanu
obligatsioone wälja osta. Siit on siis
näha, et kunni 1922 aastani, 1915 a. alates
eraisikud maju peaaegu sugugi ei ehitanud.
Arusaadaw on, et keegi pidi algatust te-
gema ja siin on just, austatud Riigikogu
liikmed, teie poolt algatus wälja läinud.
Meie mäletame weel seda kurba juhtumist
1921 a., kus selleaegne walitsus ostis era-
maju kokku § 12-a põhjal, mis minu arwa-
tes sel ajal — ma olin ka selles komisjonis
tegew, kus järel said waadatud ostetud
majad, — mitte õige ei olnud. (W a h e l-
hüüe pahemalt poolt: Kas ka
praegu ei jätkka?) Ei, praegu ei
jätkata seda mitte. Ma pean tähendama,
et kahjuks selle 10 maja ostmisega, mida
walitsus sel ajal ostis, mitte midagi kätte
ei saadud. Need majad on praegu weel
remondi all. Meie teame, et walitsuse
asutuste alla wõetud eramaju tuleb enne
põhjalikult ümber ehitada, sest meie ei
wõi ju mahutada ametasutusi niisugus-
tesse majadesse, kus harilikud elukorte-
rid olid. Kuid ma arwan, et walitsus siin
talitas riiklikkudes huwides bona fide,
sellepärast, meie mäletame sel ajal ehitati
ühteinust maja, see on see maja, kus
meie praegu sees oleme ja see ehitamine
wenis liiga pikale. Austatud Riigikogu
liikmed, kes olid Asutawas Kogus ja
I Riigikogus, mäletawad, kui palju sekel-
dusi ette tuli, enne kui see maja walmis
sai. Siin sai mitmesuguseid komisjone
määratud, et seda tööd kiirendada, kuid
ehitus läks tigusammudega edasi ja nii
ehitati seda maja ligi 3 aastat. Wiimaste
3 aasta jooksul oleks wõinud igatahes
uusi maju walitsuse asutuste jaoks ehitada.
1922 a. wõtsite teie ise initsiatiivi oma
kätte, et riiklikku laenu anda. Selle laenu
abil on tõesti 1922 ja 1923 aasta jooksul
meil ehitused hoogu wõtnud. Mitte
üksinda selle kapitali abil, mis riigi poolt
abiks antud üksikutele ehitajatele ja ehi-
tusühisustele ei ole kaswanud meie ma-
jade arw, waid koguni kaasa on tõmma-
tud erakapitaal ja õige suurel määral.
Mul on siin käenärast üksikud andmed,
üksikute linnade kohta ja wõin ette kanda,
kui palju ehitatakse erakapitali ja kui
palju riikliku laenu abil. Wõtame kõige-
pealt Tallinna. Tallinnas on tänawu aasta
ehitusel ülepea 51 maja. Tähendab weel,
et 1922 aastal on walmis saanud Tallinnas

18 maja. Nendes on korterid: ühetoalisi
korterid — 62; kahe- kunni kolmetoalisi
— 17, ja neljatoalisi — 27 korterit. Nelja-
toalised korterid on neis majades, mis
mitte riikliku laenuga ehitatud ei ole. Tä-
nawu on 1. augustini 19 maja walmis
saanud, neist on ühetoalisi korterid — 48,
kahe- kunni kolmetoalisi — 19 ja nelja-
toalisi — 5 korterit. Nendest 19 majast
on riikliku laenu abil üles ehitatud 8 maja,
kus on ühetoalisi korterid 48, kahe- ja
kolmetoalisi — 17. Praegu on Tallinnas
ehitusel 32 maja. Need ehitatakse suure-
malt jaolt riikliku ehituslaenu abil, nendes
on 26 korterit — tuba ühes köögiga, 10
korterit — tuba ja köök, 22 kahetoalist ja
109 korterit on 3. toa ja köögiga. Nen-
dest 51 majast, mis tänawu aastal ehitu-
sel, on riiklikku laenu antud 31 maja peale.
Kuna 15 maja, mis praegu ehitusel on,
täitsa erakapitaaliga ehitatakse. Siit
näeme meie siis, et riikliku laenu abil ka
erakapitaal elawamalt majasid ehitama
hakkas. See on ka arusaadaw, sest need
aastad, kus suurem jagu rahaga spekullee-
riti, on möödud. Sellepärast on ka aru-
saadaw, et üksikud hakkawad oma kapi-
taali mahutama majadesse. Siis edasi
wõin ma ehituslaenu kohta andmeid tuua
Wiljandist. Wiljandis on minewal aastal
ehitatud 8 maja, kus korterid on ühetoa-
lisi — 8, kahe- kunni kolmetoalisi — 3,
wiietoalisi — 6. Nendest 8 majast on
kolm maja riiklikku ehituslaenu saanud.
Nendest 3 majast on ühetoalisi korte-
rid — 2, kahe- kunni kolmetoalisi — 2.
Tänawu aastal on Wiljandis ehitusel 51
maja. Tähendab, arw on õige suuresti
tõusnud. Nendest 51 majast on 30 maja,
mida erakapitaal ehitab, kuna 21 majale
riiklikku laenu on antud. Nii wõime weel
teiste linnade kohta andmeid tuua, kuid
see wiiks meid liiga kaugele. Mina toon
weel andmed ainult Tartu kohta. Tartus
on õige suur nõudmine riikliku ehituslaenu
peale, kuid siin ei ole kahjuks niipalju
laenu anda saadud, sellepärast, et ehituse
projektid on liiga hilja ehituskomiteele,
mis teedeministeeriumi juures, saadetud.
Praegu 1923 aastal on Tartus ehitusel 13
maja. Nendes on ühetoalisi korterid — 8,
kahe- kunni kolmetoalisi — 12 ja nelja-
toalisi korterid — 5. Siis on weel seitsme
maja juures juurdeehitisi ette wõetud,
kus ühetoalisi korterid — 4, kahe- kunni
kolmetoalisi — 3 ja neljatoalisi — 2.
1923 aastal on ehitatud kuuele majale
juurde wiietoalisi — 1 korter, kahe- kunni
kolmetoalisi — neli ja neljatoalisi — üks.

Kogusummas on ehitada kawatsetud Tartus 41 maja 94 korteriga, aga riiklikku toetust on neist ehitustest antud kõigest 7 majale 29 korteriga. Nii on mul andmeid kõigi teiste linnade kohta, aga see wõiks kesta liiga kaua, kui neid siin üksikult ette kandma hakkam. Tähdan üldiselt kokku wõttes, et ehituspeawalitsuse juhataja inseneer Pärna juhatamise all asub ehituskomitee, kes on oma tegewusajast peale 1922 aastast kunni tänawuaasta 1-se septembrini üle terve maa laenu wälja andnud 253 maja jaoks. Kõige elawamalt on seda laenu wälja antud Tallinnas ja nimelt minewal aastal ja tänawu aastal kokku 36 maja jaoks. Wiljandis — 21 maja jaoks, Tartus — 7 maja jaoks, Pärnus — 11 maja jaoks, Walgas — 11 Haapsalus — 8, Paides — 6. Alewitest on kõigerohkem tegewust awaldanud Nõmme alew. Seal on riiklikku ehituslaenu antud 31 maja peale, aga ma pean tähendama, et mul andmeid on, et Nõmmel kunni 100 maja ehitusel on ja nendest 70 maja erakapitaaliga. Teisel kohal seisab Tõrwa alew, seal on antud riiklikku ehituslaenu 37 maja jaoks, kuid seal olla nagu mulle andmeid toodi, erakapitaaliga weel rohkem maju ehitamisel. Edasi on Tapa alewi jaoks antud riiklikku laenu 21 maja peale, kuid ehituselolewate majade arw on andmete järele märksa suurem. Nii on näha, et kus riiklikku laenu on antud, seal erakapitaal aga palju rohkem end on rakendanud majade ehitamisele. Türi alewis on antud ehituslaenu 9 maja peale, kuid ehituselolewate majade arw on kaugelt suurem. Ehituskomitee annab iga aasta aru oma tegewuse üle. Minewal aastane aruanne on esitatud teedeministrile ja käib järgmiselt: Aruanne ehituslaenu komitee tegewuse üle 1922 aasta jooksul. Elukorterite ehituslaenu seaduse määrused kinnitati Wabariigi Walitsuse poolt 16. juunil 1922 aastal. Ehituslaenu seaduse wastuwõtmisega määrati Riigikogu poolt krediit 1922 aasta peale 70 miljonit, 1923 aasta peale — 70 miljonit ja 1924 aasta peale 70 miljonit. Ühtekokku 210 miljonit. Kuid siin pean ma tähendama, et 70 miljoni asemel läks tänawu läbi Riigikogus 120 miljonit, tähendab, tänawu aastal on laenu antud tõelikult juba 190 miljonit, nii, et wabad on weel 20 miljonit. 1922 aasta jooksul oli ehituskomitee koosseis järgmine: esimees teedeministeriumi tehnika osakonna juhataja inseneer Pärna, teedeministeriumi poolt härra Pikkow, rahaministeriumi poolt härra Koowit,

siseministeriumi poolt härra Dolff, tööhoolekandeministeriumi poolt härra Arro. Peale selle oli ehituskomitee istungitest osa wõtnud määrustes ettenähtud hääleõigusega Tallinna linnawalitsuse alaline esitaja, inseneer Bürger. Komitee otsused käiwad teedeministri kinnitamisele. Oma tegewust algas komitee 27. juunil 1922 aastal, millal ka esimene komitee istung ära peeti, kus ühiselt läbi kaaluti elukorterite ehituslaenu seadus ja sellega ühenduses olewad ehituslaenu määrused ning komitee töö kodukord. Järgmistel komitee istungitel, missuguste arw ulatab 1922 aasta jooksul 18 peale, nimelt jäi üks istung ühe komitee liikme teatavumise pärast pidamata, oli päewakorras projektide läbiwaatamine, laenu lubamine ja mitmesuguste põhimõtete arutamine. Komitee poolt sai neli ehitusplaani walmistatud ja laioli saadetud. Sellega taheti ära hoida mittewastawate projektide walmistamist ja eeskujuga anda, kuidas projektid teha tulewad, et ilmaaegu kirjawahetust ei tekiks. Olgu tähendatud, et komitee istungitel läbiarutatud ja lahendatud küsimustest wäljawõtted omawalitsuse asutustele saadeti ja juhtnõore anti wastawate küsimuste juures silmaspidamiseks. Läänud aasta jooksul on komiteele esitatud 140 ehitusprojekti, millest 55 projekti wastuwõtawaks tunnistati, mittewastawaid tehnilistele nõuetele oli 48, kuna 37 projekti peale ehituslaenu anti. Omawalitsuse asutustele oli ehituslaenu fondiks krediiti määratud 66 miljonit, see on neli miljonit vähem, kui walitsuse poolt lubatud. Omawalitsuse asutuste poolt on 1922 a. jooksul kunni 1. jaanuarini ülepea ära tarwitatud 10.269.000 marka 37 ehitusprojekti peale. Nagu ma juba tähendasin, käib see aruanne minewa aasta kohta. Tänawu aasta kohta saab muidugi samasugune aruanne ilmuma. Pean tähendama, et sellest ajast peale, kui tehnilise osakonna juures ehituskomitee funktsioneerib, tehnika osakond täpisemaid teateid saab eraehituste üle, mis mitte riiklikku laenu ei saa. Ma sain teedeministeriumi tehnika osakonnast täpsemaid andmeid, kui linnawalitsuste statistilistest büroodest. Tal on wõimalik siis koha peal üles tähendada neid maju, mis erakapitaaliga üles ehitatud saawad. Kokku wõttes pean tähendama, et ehituslaenu, mis Riigikogu initsiatiivil antud, erakapitaalile on hoogu annud oma kapitaali mahutada ehituste sisse. Edasi on Wabariigi Walitsuse poolt samme astunud, et hüpoteege laenu, mis,

nagu ma enne tähendasin, Tallinna immobiilpanga juures praegu wõimatu saada on, ellu kutsuda Eesti hüpoteekpanga juures. Selle hüpoteegi laenu kohta on Wabariigi Walitsus otsuse teinud 30. mail 1923 aastal. 1) Soowitada Eesti pangale omandada Eesti hüpoteekpanga pantlehti kunni 50 miljoni marga eest, wõimalikult al pari. 2) Kohustada Eesti hüpoteekpanga ära tarwitama pantlehtede eest saadud ülalnimetatud summat korterikriisi lahendamise otstarbena elumajade parandamiseks, nii, et selleks wäljaantud laenude üldsumma oleks Tallinna kohta kunni 25 miljonit, Tartu kohta 10 miljonit ja teiste linnade ja alewite kohta 15 miljonit. 3) Kohustada Eesti hüpoteekpanga ja Eesti panka elumajade parandusteks summade wäljaandmise, nende otstarbekohase äratarwitamise ja tagasimaksmise kohta tarwilisi määrusi wälja töötada, sellejuures arwesse wõttes ühe osa (umbes 25%) paranduste laenu andmist hüpoteekpanga pantlehtedes. —

Omalt poolt on Eesti hüpoteekpank, mis nüüd oma tegewust alganud, järgmised tingimised wälja töötanud; Eesti hüpoteekpank annab riigilt saadawa krediidi arwel majaomanikkudele laenu elumajade parandamiseks, korterite kordaseadmiseks ja hoonete korrashoidmiseks. Pank walwab selle järele, et saadaw laen teiseks otstarbeks ei läheks.

Laenusamiseks peab majaomanik peale muude dokumentide ette panema parandustööde nimekirja ja eelarwe, mis panga juhatusel poolt läbi waadatakse ja koha peal kontroleeritakse. Laen antakse wälja osadena: alguses üks kolmandik, tööde kestwusel teine kolmandik ja wiimane osa tööde lõpul. — Pank ei anna laenu niisuguste majade peale, mille kordaseadmine üle 50% tema keskmisest wäärtusest maksma läheb. Samuti ei anta laenu nende majade kordaseadmiseks, mis niiwõrd rikki läinud, et nad enam 40 aastat püsida ei wõi.

Tähendab, nagu riikliku laenu abil meil uusi maju aidatakse ehitada, nii on siis Eesti hüpoteekpanga kaudu laenu wõimalik saada neil, kes maju parandada soowiwad. Meil on teada, et õige palju maju wäga halwas seisukorras on ja just selle tõttu, et esimene üüriseadus kauem kestis, kui ta õigustatud kestma oli. Mäletan wäga hästi, et uus üüriseadus sai wälja töötatud ainult 1921 a. lõpul ja sel ajal said majaomanikud wõrdlemisi wäikeseid üürisid ja sellega ei wõinud nemad maju parandada. Nüüd uue üüriseaduse

tõttu on see pilt küll natukene paranenud, aga siiski ei wõi weel öelda, et majaomanikud sellest üürist, mis nad praegu saawad üürnikkude käest, wõiksid kõiki töösid teha, mis maja juures teha tuleks.

Meie üüriseaduse kohta on palju räägitud. Kas ta halb ehk hea on jätan teie eneste otsustada, austatud Riigikogu liikmed. See on teile kõigile teada. Ma toon neid nähtusi, mis walitšewad praeguse üüriseaduse puhul, kus wõimatult eksploateeritakse allüürnikka. Ma tean majasid, kus kuuetoalise korteri eest 3600 marka maksetakse. Kuid seesama üürnik üürib allüürnikule ühe toa wälja ja ta saab selle eest rohkem — 5000—6000 marka ühe ainukese toa eest. Niisuguseid juhtumisi on palju olemas.

Edasi wõtame teise näituse. Kui palju läks sissetulekust ühel töölisel, keskmisel riigiametnikul ja ühel kõrgemal riigiametnikul üüri peale enne sõda. Kui enne sõda üks tööline teenis üks kuldrubla päewas, see tähendab kuu kohta 25 rbl., siis maksis ta oma toa eest kunni — 5 rubla, tähendab üks wiidendik oma sissetulekust. Praegu, kui meie wõtame 60. kordselt Tallinna üürihinna, maksab seesama tööline 60 korda 5, see on — 300 marka, aga tööline saab keskmiselt 5000 marka kuus ja kui teie wõtate ja wõrdlete sellega, mis oli enne sõda, kus ta maksis üks wiidendik oma kuusest sissetulekust korteri eest, siis maksab ta nüüd kõigest $\frac{1}{10}$, tähendab, kolm korda vähem. Edasi wõtame ühe keskmise riigiametniku. Üks keskmine riigiametnik teenis enne sõda 100 rbl. kuus ja maksis kolme-toalise korteri eest kõõgiga 25 rbl. Täheandab, ta maksis $\frac{1}{4}$ oma sissetulekust. (M. Martna (sd.): See on Teie arwates odawist.) Kas ta odaw wõi kallis on, seda ma ei seleta, härra Martna, nende aegade kohta peab Teil omal ka pilt olema. Ma wõrdlen ainult arwusid. (J. Piiskar (is.): Kas see wõrdlus ka midagi kõneleb.) Oodake, härra Piiskar, Teie saate ka wastust. Kui meie wõtame 60. kordselt 25 rbl., siis on see 1500 marka, mida ametnik nüüd selle korteri eest maksab. Aga ta teenib 9000—10.000 marka kuus, tähendab, ta maksab $\frac{1}{6}$ oma palgast korteri eest, igatahes vähem, kui ta enne sõda maksis. Edasi, kui meie wõtame kõrgema riigiametniku, kes enne sõda Wene ajal sai kuus 200 rubla ning maksis sellest wiietoalise korteri eest 50 rubla, tähendab, oma palgast $\frac{1}{4}$. Praegu maksab niisugune korter 3 tuhat marka, see on 60-ne

kordselt wõetud, kuna kõrgem riigiametnik saab palka umbes 18—20 tuhat marka kuus. See teeb välja $\frac{1}{7}$ tema praegusest palgast. Tähendab, ta maksab poole vähem oma palgast korteriks, kui enne sõda. Ma usun, et need andmed küllalt põhjust annawad üüriseaduse rewideerimise alla wõtmiseks. (Hüüded: Kuidas seda rewideerida?) Teil, härrad Riigikogu liikmed, jääb otsustada, kuidas seda teha tuleb ning selleks oma lõpulik sõna ütelda. Minu arwates ei ole praegune üüriseadus mitte ajakohane ning tuleks rewideerimise alla wõtta. (J. Keskküll (m. o.): Ära kaotada.) Härra Keskküll, Teie waatate selle ärakaotamise peale ikka ühe silmaga, aga waadake ka teise silmaga ja siis alles öelge, kas teda ära kaotada wõi mitte. Mina igatahes ei julge seda mitte ütelda, et ta ära kaotada tuleks. Et teda rewideerimise alla wõtta tuleb, on selge.

Nii siis, austatud Riigikogu liikmed, pean kokkuwõttes tähendama, et korterikitsikuse asjus on riiklik laen, kui ka erakapitaal kitsikuse lahendamiseks väga palju kaasa aidanud, et seda laenuandmist jätkata tuleb uute majade ehitamise õhutamiseks on enam kui selge. Nagu ma juba tähendasin, saab ka Eesti hüpoteekpank palju kaasa aitama ka wanade kordaseadmiseks ja seda tuleb terwitada. Wabariigi Walitsus on arwamisel, et ka selle panga kohta, kes praegu surnud, see on immobiilpank, tuleks abinõusid leida, et see pank jälle uuesti tööle hakkaks ning wõimaldaks majaomanikkudele majade ehitamiseks kui ka parandamiseks laenusamist. Edasi, nagu ma juba kord tähendasin, tuleb ka üüriseadus rewideerimise alla wõtta. Kõik eelpool ettetoodud asjaolud on aidanud ja saawad aitama meie korterikriisi märksa parandada, ja loota on, et see ka nii edasi saab arenema ning selles sihis saab ka praegune walitsus töötama. (Wahele hüüded: Waheae g!).

Juhataja **J. Tõnisson**: Ettepanek on tehtud waheaeaga määrata. Selle ettepaneku wastu ei waielda, loen ta wastu wõetuks.

Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheae algab kell 6.45 min.

Peale waheaeaga jätkub koosolek kell 7.10 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

A. Palwadre (sd.): Sotsiaaldemokraatliku Riigikogu rühma nimel teatan, et meie arupärimise peale antud wastusega rahul ei ole ja rühma nimel teen ettepaneku läbirääkimisi kohe algada.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ettepanek on tehtud läbirääkimisi kohe algada. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawana murega on rkl. Palwadre ettepanek wastu wõetud.

M. Martna (sd.): Kui minu rühm 9 kuud eest selle arupärimise Riigikogule esitas, siis oli meie arusaamine sellest niisugune, et küsimus on üks tähtsamatest meie riigi ja rahwa elusse puutuwater küsimustest. Kui meie sõna „rahwuspoliitika“ tarwitada tahame, nagu seda siin sagedasti on tarwitatud ja kui meie rahwuspoliitikat ajada tahame, siis peab ütleva, et just see küsimus on üks tähtsam osa rahwuspoliitikast. Ma pean kahjuks tähendama, et niihästi endised kogemused meie walitsuse seisukoha kohta, kui ka täna selle arupärimise peale wastamine ei kandnud seda laadi, et mina ja minu rühm oleks uskuda wõinud, et Wabariigi Walitsus selle küsimuse peale nõnda waatab, nagu meie waatame ja et Wabariigi Walitsus seda küsimust kanii tähtsaks peab nagu meie seda peame. Kui lugu oleks nõnda olnud, et Wabariigi Walitsus oleks seda küsimust tähtsaks rahwuslikuks poliitiliseks küsimuseks pidanud, siis oleks Wabariigi Walitsus juba palju warem aega leidnud selle arupärimise peale wastata. Meie kodukorra järele peab walitsus 30-dal päewal peale arupärimise wastu wõtmist selle peale wastama. Nüüd on 9 kuud möödas kui meie arupärimise ette panime. Selleaegne härra Kukk'e walitsus pidi, nagu teada, ametist ära astuma, tuli meil seda arupärimist uuendada, see on selle asemel, et 30-ne päewa jooksul walitsuse käest wastust saada, pidime 6-kuulise ootamise järele arupärimist uuendada! Meie wõime seda arwesse wõtta, et warsti peale selle, kui meie jaanuari lõpul selle arupärimise esitasime, usuõpetuse rahwahääletamine tuli; meie wõime ütelda, aeg ei olnud mitte kõige soodsam, et niisuguste küsimuste juures peatada. Aga kui Wabariigi Walitsus meie põhiseadusest ja kodukorrast kinni oleks tahtnud pidada, oleks pidanud tema selle küsimuse peale wastama. Ja kui walitsusel oleks asja tähtsuse kohane

poliitika olnud, siis oleks tema seda ka teinud. Kuid kahjuks pean ma ütleva, ei näi seda meie walitsusel mitte olewat! Millest ma seda järeldan? Ma järeldan seda kõigepealt järgmisest asjast. Sest ajast on kaua aega mööda läinud, nagu härra minister Amberg siin tähendas, et Riigikogu algatuse tõttu riikliku ehituslaenu andmine otsuseks wõeti ja teataw summa laenu lubati. See esimene samm tähendas ometi seda, et wäga tähtis küsimus kõne alla oli wõetud ja nüüd oli tarwis walitsusel selle tähtsuse kohaselt tegutseda. Kõigepealt oleks tarwis olnud üleriiklikult andmeid koguda korteriolude üle, siis oleksime meie selgusele jõudnud, misugust laadi meie korterikitsikus on. Härra Amberg tähendas, et üldise rahwalugemise ajal on teatawad küsimused perekondadele ette pandud, mis meile ka korterihäda laiuse ja suuruse üle peawad teateid andma. Ma pean tähendama, et härra minister ei oleks pidanud mitte selle peale toetama ja ütleva, et meie sealt täielikka ja küllaltulatawaid andmeid saame. Need teated ei wõi mitte täpsed olla, mis meie sealt saada loodame, sest ettepanud küsimised ei olnud selleks küllalt ulatawad.

Järgmine asi. Tallinna linnawalitsus kawatses tänawu aastal korterilugemist ette wõtta. Et linnawalitsus seda tänawu ette wõtta ei saanud, siis wõtab tema selle tulewal kewadel ette. Kui üldise rahwalugemise teated küllalt täielikud oleksid — ja seda teab Tallinna linna statistika büroo juhataja hästi — siis ei oleks Tallinna linnawalitsus iseäralist korterilugemist ette wõtta tarwitsenud. Kes nende küsimislehtedega tuttaw on, mis rahwalugemise ajal korterite suhtes ette pandi, peab ütleva, et need küsimised kaugeltki kõiki teateid meie korterihäda suhtes anda ei wõi.

Austatud härrad, ma wõin teile paar asja üldisest rahwalugemisest teatada, mis teilegi enam-wähem huwitawad wõiksid olla. Kui rahwalugemine minewal kewadel möödaks oli, Riigikogu liikmed teawad ju, et ma olen selle statistika nõukogu liige ja ma puutun isiklikult büroo tegelastega ning juhatausega kokku, käin aeg-ajalt sealt teateid saamas jne. Nõnda siis ka oli mul selles asjas läbirääkimisi. Tähen dati juba alguses ja üsna õieti, et materjaali läbitöötamine mitte nii hõlbus asi ei ole ja et see aega wõtab. Igal maal wõtab niisuguse asja läbitöötamine ikka oma

aasta aega, mõnikord rohkemgi. Näituseks Kopenhaagenis wõeti 1921 aastal rahwalugemine ette ja alles 11 kuu pärast olid andmed trükis, nii et meie ka oma statistika büroole etteheiteid teha ei saa. Aga siin on üks teine asi! Statistika büroo juhataja ütles mulle, et teataw materjaal wõib juba poole aasta jooksul awaldatud saada ja nimelt nõndanimetatud „belletristlik“ materjaali osa. Rahwalugemise juhatajad olid rahwalugejatele ülesandeks teinud, et nemad oma isiklikka tähelpanemisi üles kirjutaksid ja siis seda ühes lugemismaterjaaliga büroosse ära annaksid. See materjaal, mis lugejad olid tähele pannud, see pidi siis pooleaasta jooksul awaldatud saama. — Kui statistika nõukogus materjaali awaldamise küsimus päewakorral oli, siis trööstiti mind pärimaterjaali wiibimise pärast, üteldes, et umbes juunikuus saame meie vähemalt ühe pildikese kätte, nimelt mainitud tähelepanekud. Terwe materjaali läbitöötamine sünnib maakondade wiisi ja hakatakse nimelt vähemate maakondadega peale ning lõpetatakse suurematega, nimelt selle eeldusega, et ametnikud, kes büroos töötawad, tööga nõnda paremini harjuksid. Nõnda aga jääb kahjuks just meie pealinn Harju maakonnaga wiimaseks. Aga seal ei ole midagi parata. Kewadel soowisin mina selle belletristliku materjaaliga tuttawaks saada ja pöörasin sellepärast statistika büroo juhataja poole küsides, kas ma ei wõiks kuidagi selle materjaaliga tutvuneda. Tema oli nõus, kuid ei olnud wõimalik neid minule ilma ülemuse loata anda... Nüüd läksin ma uuesti ja palusin seda materjaali lehitseda, lootes, et sealt mõnda leida peab olema, mida ma täna siin oleksin tarwitada wõinud. Seegikord pidi büroo juhataja sellepärast jälle härra riigisekretääri poole pöörama. Isiklikult kõigiti nõus olles on temal ometi meele olnud, et Riigiwanem härra Kukk'e, keeld sellel alles peal on. Härra Terras on lubanud asja Wabariigi Walitsusele ette kanda ja soowitada, et statistika nõukogu liige Martna soowib neid materjaale näha ja kas oleks wõimalik neid selle keelu peale waatamata temale anda. Tagajärgi ei ole ma enam kuulamas käinud ja ei tea sellepärast praegu ütelda, kas on walitsus selles arwamises olnud, et ka Martna'le neid lugeda lasta, wõi mitte. Asjal on weel üks külg. Nimelt on statistika büroo juhataja selle materjaali trükkandmisest

Wabariigi Walitsusele kõnelenud, aga walitsus on arwamisel olnud, et selle materiaali awaldamine on enneaegne. Nõnda on siis ka see belletristlik materjaal alles pitseri all. No lubage — wabandage minu uudishimu — kas härrad ministrid on selle materiaali ennast tutwustanud, küsisin ma büroo juhatajalt. Selle küsimise peale ei wastanud küsitaw härra „ja“ ega „ei“, aga mina pidin sellest aru saama, et härradel ministritel mitte aega ega huwi ei olnud, selle materiaali endid tutwustada... Mul tuli meelde tsaariajast üks juhtumine, kui härra Päts alles „Teataja“ toimetaja oli. Siis olj temal wäga huwitaw „Mahtra“ sõtta püütuwaid materiaale siit kusagilt tornist kätte saada. „Teataja“ toimetusliige, Eduard Wilde, sai selle materiaali tuttawaks, ja „Teatajas“ ilmus ajalooline romaan „Mahtra sõda“.

Ma ei tea mitte, kuidas meie statistika belletristliku materiaali tuttawaks saamise wõimalus tulewikus areneb, praegu magab see seitsme pitseri all. Ma pean, austatud Riigikogu liikmed, sellest järeldama, et meie walitsus mitte wäga suure huwiga selle asja peale ei waata. — Üks teine tunnistus sellest on see, mis härra Amberg ette tõi, kuna ta meie kõigi kuuldes ütles, et Wabariigi Walitsuse poolt on alles kuu aja eest linnawalitsustele nõudmine saadetud, et teada antakse, kas seal korteripuudust on, kuipalju ehitatakse jne. Wäga hea, et seda nüüdki on tehtud. Aga see on tunnistuseks, et seda alles 8 kuud peale meie arupärimise on tehtud. Wabariigi Walitsusel ei olnud siis waremalt neidki andmeid. Neid alles kuu aja eest koguma hakates on ju arusaadaw, et neid nii ruttu saada ei wõinud ja et need kuigi põhjalikud ei wõi olla. Mina käisin Tallinna kohta ka uute ehituste üle andmeid otsimas, kuid ma ei juhtunud sinna, kus need saadawal wõiksid olla. Ma olin wäga huwitatud, kust neid teateid wõiksin saada ja kuulsin nüüd alles härra Amberg'i suust, et riigi ehituslaenu komisjon ka neid andmeid kogub ja läbi töötab, ning et see komisjon teedeministeeriumi juures asub, kuid kuidas ta aadress on, seda ma siiski ei tea. Seda sama laadi seisukohal on selle tähtsa küsimuse wastu ka meie linnawalitsused. Ei ole midagi suuremat, ulatawamat selle üle kuulda olnud. Meie kõik oleme ajalehti jälginud ja alles nüüd wiimasel ajal saime teada, et Tallinna linnawolikogu ja

Tallinna linnawalitsus eelminewal wõi minewal nädalal korterikomisjonile ülesandeks teinud, korteriolude lahendamiseks plaani wälja töötada. See ollagi juba sündinud, kuid teistest linnadest ei ole sedagi weel kuulnud. Ei wõi aga sellest hoolimata ütelda, et Tallinnagi linnawalitsuse sellekohastest kawatsustest juba midagi kindlamat näha oleks ja et siin selle küsimuse ulatawust paremini oleks silmas peetud ja et kõige jõuga selle juurde oleks asutud. Lubage, et ma selle plaani juures natuke peatan. Seal näib nimelt arwamine walitsewat, et 2.500 korterit waja on. Enamasti mõeldakse nende all üksikuid tube. Härra Amberg tähendas selle kohta, et Tallinna üksikud toad õieti kahetoalised korterid olla, kuid minu arwamine, härra Amberg, on teine. Härra Amberg tähendab, et meil on suuremad toad ehitatud — on laudsein wahete tõmmatud, ning ongi kaks tuba käes. Aga enamasti on siis wähemas pooles keedukoht, kolle wõi pliit. Ja meie statistika loeb selle kahetoaliseks korteriks. See peab siis meie kahetoaline korter olema, kuna aga wäljamaa korteri statistika niisugusel korral ainult ühetoalise korteri leiab, sest see ruum, kus keedetakse, on köök, ei ole tuba. On aga üksainus ruum olemas ja selles keedukolle, siis ei loeta seda ühetoaliseks korteriks, waid see paigutatakse köögikorteri reaskonda. Shweitsis ja Lõuna-Saksamaal on sagedasti ühetoalistel korteritel katusealused toad kaasas, nõndanimetatud mansardtoad, aga statistika ei loe neid sellepärast kahetoalisteks korteriteks, sest et katusealune tuba mitte seesama ei ole, mis harilik korterituba on. Ma wõin teile Shweitsi statistikast näidata, kus ühetoalised korterid kolme liiki on jaotatud: Ühetoalised korterid köögita, ühetoalised korterid köögiga, ning ühetoalised korterid ühise köögiga, mitme perekonna peale. Neil wõib igal liigil katusealune tuba juures olla. Teiste maade statistika annab meile korteritest hoopis teistsuguse pildi, meie korterid on teist laadi. Kui on ühetoalisest korterist kõne, siis on seal üks tuba elamiseks, köök, enamasti ka wäike eeskoda ning klosett oma ette. Kahetoalises korteris on kaks tuba, köök, niisama wäikene eestuba ja teised kõrwalruumid, sagedasti ka mansardtuba. Minu ärarandgemise ja tähelpanemise järele on meie kahetoalised korterid wõrdlemisi wiletsamad, vähemad ruumi poolest, samuti ka

mugawuse poolest, kui samasugused ühe-wõi kahetoalised korterid teistes maades. Tallinna korterikomisjon läheb sellest seisukohast wälja, et meil on waja umbes 2.500 korterit. Kewadel on mingisugune korterisoowijate üleskirjutamine toime pandud linna korterikomisjoni poolt, edasi olla ka linna- ja wististi ka riigiametnikkude seas üleskirjutus toime pandud, kuid ma ei saanud neid andmeid mitte kätte, siiski ühelt poolt öeldi, et umbes 3.000 perekonda on linna üleskirjutamise peale ennast üles annud. Tallinna linna korterikomisjon on plaani wälja töötanud, et linn ehitab lühema wõi pikema ajaga 1.500 korterit, kuna komisjon loodab, et kapitaal samal ajal 1.000 korterit ehitab. Sellel plaanil on esiteks see wiga, et ehituskomisjon sellega ei rehkenda, et sinnamaale, kus need 2.500 korterit walmis saawad, et siis ka perekondade arw, kes korterit tahawad saada, juba suurem on. Teiseks on plaanil see suur wiga, et komisjon, nagu näha, seda sugugi arwesse ei wõta, et 2.500 perekonnale ulualuse muretsemine nende elanikkude seisukorda mitte parandada ei wõi, kes praegu wiletsates korterites elawad. Ja neid on Tallinnas vähemalt 85 protsenti. Härra Amberg tähendab, et meie linnas 12 aasta jooksul 25.000 elanikku on juurde tulnud, see on linna tulnud, wõi siin sündinud. Selsamal ajal on 600 maja juurde ehitatud. Wanadest majadest on senni üks osa kõlbmataks muutunud, nagu kõik maapealne asi ära kõduneb. Aga jätame selle arwustamata. Härra Smetanini arwamise järel tuleb iga Tallinna maja peale 18 elanikku. Oletame, et see arw ka siis nõnda jäi, kui need 25 tuhat inimest juurde tulid. Jaotame aga 25.000 juurdetulnud elanikku 600 maja peale ära, siis näeme, et uute majade kohta tuleb 42 inimest! Austatud härrad! Pidage meeles, et meil juba 12 a. eest korterihäda olemas oli. (Töö-hoolekandeminister O. Amberg: Sel ajal ei olnud weel!) Lubage, härra Amberg, ma tulen warsti selle juurde ja näitan, et Teie eksite. Teie ja Wabariigi Walitsus ei ole õieti meie korteriolusid warematest aegadest arwesse wõtnud, seda tunnistab Teie wahelhüüe. Enne 18 inimest ühe maja peale ja nüüd uuesti juurdeehitatud majades 42 inimest ühe maja peale, see kõneleb juba midagi. (Töö-hoolekandeminister O. Amberg: Uued majad on suure-

mad, kui endised!) Meie näeme ju kõik, kui suured nad Kassisabas ja Lillekülas on! Lubage härra minister, et ma jutustan, mis ma paari nädala eest Kopenhaagenis nägin.

Ma läksin ühe tuttawa juurde, kes uude majasse elama oli asunud. Seda maja oli 10 kuu eest ehitama hakatud. Seal on 117 korterit sees. Need 117 korterit olid juba juulikuus nii kaugel, et umbes 100 perekonda sees elasid. Ei ole mitte ühetoalised korterid, nagu meil, — waid neil on 3 tuba, köök, wäike eestuba ja klosett, wõimalik, et mõned korterid 2-toalised on. Enne, kui ma sinna majasse jõudsin, nägin ma paremat ja paemat kätt mitu niisamasugust suurt maja. Kopenhaagenis on ikka suuri maju ehitatud, seal elab ühes majas hulk perekondi sees. Ma oleksin wäga õnnelik, kui nüüd härra Amberg ja härra Temant, kes temale appi tuleb, oleks wõinud näidata, et nad 3 aasta jooksul Tallinnas vähemalt 117 korterit üles oleks ehitanud, see on nõndapalju nagu ma seal ühes majas nägin. Kahetsen, et Wabariigi Walitsus ja härra minister Amberg weel ei ole selgusele jõudnud, et meil suur korteripuudus on! — Härra Amberg tähendas, et meil 12 aasta eest korterikriisi pole olnud, — wäga õige, kuid ainult nõnda kaugelt õige, et siis need ühetoalised korterid wiimaseni täis kiilutud ei olnud, waid saja kohta oli 3—4 tühjad, ootasid üürnikku, mis nüüd mitte enam nõnda ei ole. Kuid selle juures ja sellega ühenduses tuleb mul järgmine asjaolu meelde, siin on jälle mul üks teine asi. Meil kõneldi, et Wene ajal ja Saksa ajal, kus Saksa suurkodanikud meie linnu walitsesid, linnaolude üle ei olnud wõimalik statistilisi andmeid koguda. Professor Körber'il oli Tartus 1897 a. rahwalugemise puhul siiski wõimalik statistilisi andmeid Tartu kohta koguda ja trükki anda. See trükk ilmus küll käsikirjana ja raamat ei ulatanud awalikult müügile, waid teda omandasid linnawalitsus, linna-wolikogu, raamatukogud jne., aga oli wõimalik! (Wahelhüüe keskelt: Mis ta maksab?) Seda ma ei wõi Teile mitte ütelda, sest, nagu tähendasin, seda raamatut müügil ei ole. 1911 a. olin ma Dresdenis suurel üleilmlisel terwishoiu näitusel ja ma leidsin sealt ühe raamatu Moskwa statistiliste andmetega. Ma wõtsin selle raamatu kaasa ja Teie näete seda siin. Sellest kõigest oletan, et ka meil oleks wõimalik olnud statistikat

pidada, kui meil selle vajadusest aru oleks saadud. Aga seda ei olnud sel ajal, ega ole seda ka praegu leida, nagu ma kahetsedes pean tunnustama. See loid seisukoht selle väga tõsise küsimuse kohta awaldus ka meie uue walitsuse ametisse astumise puhul. Selle asemel, et selles põlewas küsimuses uusi sihtjooni üles seada, leidsime meie uue walitsuse deklaratsioonis ainult järgmist: „Tuleb tõsiselt kaalumisele wõtta meie rahwarwu kaswamise küsimus ja sel sihil tuleb riigiasutustel kindlasse ühendusesse astuda seltskondlikkude korraldustega külgelakkawate haiguste, joomise ja terwishoiuwastaste olude wastu wõitlemiseks. Üheks lähemaks ülesandeks sel alal on korterihäda kõrwaldamine linnades, milleks riiklikku abi tuleb anda hüpoteekpankade pantkirjade liikuma panemiseks.“ (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : W ä g a h ä s t i !) „Üüriwahekordade lahendamiseks tuleb maksew üüriseadus rewideerimisele wõtta, ära määrates waba kokkuleppele ülemineku korda.“ Ja kui meie meelde tuletame walimiskihutuste aega, siis teame, et härra Riigiwanema ja tema rühma hüüdsõnaks oli, et üüriseadus tuleb ära kaotada ja, et teie seda usuks, on teil tunnistuseks härra Kesküll ja härra Rütli, kes praegu küll koosolekul ei ole. Muidu ei istuks nad mitte põllumeeste rühma ridades, kui neile ei oleks lubatud üüriseadust ära kaotada. (U l d i n e n a e r .) Selle uue walitsuse programmist leidsime, et üüriseadus tuleb ära kaotada ja peab oletama, et Wabariigi Walitsus ka selles arwamises on, nagu härra Kesküll'gi, et see meie korteriolud lahendamaks teeb. (T ö ö - h o o l e - k a n d e m i n i s t e r O . A m b e r g : R e w i d e e r i d a , m i t t e ä r a k a o t a d a .) Härra minister, mis meie selle juures waidleme, teame ju mõlemad, mis selle rewideerimise all mõeldakse, see on paljalt ilus nimi kärnas lapsele. Just sellesarnane on ka senni Wabariigi Walitsuse tegewus olnud. Kui Wabariigi Walitsus selles küsimuses sellest seisukohast wälja läheb, et üüriseaduse rewideerimisega korteriolusid lahendada saab, siis ei ole see selle põlewa küsimuse õieti hindamine. Ma tean väga hästi hinnata seda olukorda, milles meie seisime ja et meie üte öö olusid paremaks ei saa teha. Aga ometi üks asi peab meil selge olema, nimelt, et olusid w a j a p a r a n d a d a o n ! Härra minister Amberg tähendas siin, et

meil 12 aastat tagasi korterihäda ei olnud. Professor Körber ütleb Tartu kohta, et seal 1897 a. 6% tühje korterid oli. Wäga õige, aga härra minister Amberg tähendas ometi ise selle peale, missugused need korterid on. 12 aasta eest ei olnud need ju paremad, tähendab, häda oli olemas, olgugi, et 3—4 tuba saja hulgas tühjad olid. Ah ja, mis see walitsusele korda läheb! Tallinna linnas elab 85,1 inimest sajast 1—2-toalistes korterites, nagu nad meil on. Härra minister nimetas väga õieti selle protsendi arwu, mis meie ühetoalised korterid wälja teewad, nimelt 68%. Igaüks teab, et wäiksemates korterites inimesed tihedamini koos elawad ja et odawamates korterites rohkem inimesi ühes toas elab, kui kallimates. Kui me keskmise arwu wõtame, mis härra Smetanin on wälja rehkendanud, siis saame 85% inimesi 1- ja 2-toalistes korterites, aga tõelikult elab seal neid weel enam. Mis see tähendab? See tähendab, et need samad korterid olid juba 1897 a. saadik olemas! Professor Körber leidis, Inglise wiisil liigitades, et ainult need korterid head on, kus mitte rohkem kui 2 inimest ühetoalises korteris elab, kuna need, kus rohkem kui 2 inimest ühes toas elab, halwad on —, et Tartu paremates linnaosades elab 61% heades korterites, 25% halbades korterites ja 14% niisugustes, mis ta halbadeks ega headeks ei wõinud lugeda. Alewites aga ja waesema rahwa linnajagudes elas ainult 16% heades ja 72% halbades korterites, aga teatawates uulitsates, nagu näiteks Karlowa ja Kalamehe uulitsas, tõsisis elanikkude arw halbades korterites 85 protsendini. See oli juba sel ajal, kui 6% korteritest tühjad olid.

Teistes maades loetakse, et korteriolud on siis normaalsed, kui 3—4% tühjad on. Meie wõime siis ütelda, et meil oli ülinormaal olukord — 6% tühje korterid — aga ometi elas 85% inimesi ühes toas. Kas see on tõesti normaalne, härra minister? (W. L i n n a m ä g i (kristl.): H ü ü a b m i d a g i t a s a w a h e l e .) Ma ei kuule, härra Linnamägi, wast ehk... (S e g a s e d w a h e l h ü ü d e d W. L i n n a m ä g i (kristl.) p o o l t .) Ma ei kuule kõige parema tahtmise juures, mis Teie räägite, aga see ei ole tähtis, tähtis on see, et meie elame niisugustes oludes, nagu neid mujal mitte nii hõlpsasti ei näe.

Wast ehk huwitab teid, austatud härrad, missugused olud mitte väga kaugel

meist walitsewad? Teie, austatud härrad, olete ehk Göteborgi näitusel käinud, olete neid teateid seal ehk ise näinud, mina sain neid ajalehtede kaudu. Göteborgis on 4,9% ühetoalisi korterid, Stokholmis on ühetoaliste korterite arw 5,9%, see tähendab, üks protsent rohkem, kui Göteborgis. Kopenhaagenis 11,3%. (W a h e l h ü ü e J. H ü n e r s o n ' i (põl.) poolt.) Härra Hünerson, Teie käisite ka seal, aga neid teateid kaasa ei toonud.

(Juhataja kohale asub abiesimees **K. Wirma.**)

Helsingis on ühetoalisi korterid 31%; Tallinnas — 68,6, Tartus — 70. Nüüd lähen kahetoaliste korterite juurde üle, see on tõsiste kahetoaliste korterite juurde. Neid kahetoalisi korterid, kus on kaks tuba, köök, wäike koda jne. Kõige rohkem niisuguseid korterid on Göteborgis, nimelt 50,1%, Stokholmis 30,1, Kopenhaagenis — 42,8, Helsingis 29,9, Tallinnas — 14,5. Nüüd on wäga huwitaw selle juures teada, kui palju inimesi nendes elab, kuidas jagunewad inimesed nende korterite peale.

Teie peate mulle üks silmapilk lubama. Lehed on wäga segi läinud. (W a h e l h ü ü e: K u i p i k k w a h e a e g?) Kõik arwud ei seisa peas. Nad on paberi peale kirjutatud. (W a h e l h ü ü e d: N e i d o n j u p a l j u, e g a n a d k a s u e i t o o.) Kõigile inimestele küll kasu ei too. Ma arwan, et niisuguseid on ka meie seas. Püüdke ometi enese waimu wähe pingutada. Katsuge wähegi terawat nalja teha! Needs lähewad wähe lahjaks. (W a h e l h ü ü e: S e d a ö e l g e h o m m e.) Homme on meil ka midagi öelda, kui siin oleme.

Waadake, kolmetoalistes ja suuremates korterites, see on kolme-, nelja-, wiie-, kuutoalistes ja suuremates korterites niisugustes elab Stokholmis 63,4%, Göteborgis — 45%, Kopenhaagenis — 43%, Helsingis — 39% ja Tallinnas 14,9%. Meie juures on üüriseaduse suhtes see waade, et kui meie üüriseaduse ära kaotame, siis lähewad korteriolude kohe lahendamaks.

Wäga austatud härra Kesküll, see peaks Teie ülesanne olema näidata, kui härra Amberg ei taha seda oma ülesandeks wõtta, kuidas on wõimalik neid 85% Tallinna elanikkudest, kes kitsastes ühetoalistes korterites elawad, lahendamatesse oludesse asetada selle läbi, kui meie korteriseaduse nende korterite pealt ära kaotame, kus kõigest 14,9% inimesi elab?

Meie wõime sellega küll kätte saada, et üks osa nende korterite elanikkudest, kes nüüd wähe lahendamalt elawad, sellest ehk loobuma, see on oma tubadearwu ütleme kolme pealt kahe peale, nelja pealt kolme peale wähendama ja wõõraid oma korteritesse wõtma peaksid. See ei tähendaks aga 85% elanikkudele olude lahendamist, waid 14,9% elanikkude korteriolude halwendamist. Aga sedagi on waevalt loota, sest suurem osa neist korteritest on majaomanikkude eneste korterid, kes ju üüritõstmise häda ei tunneks ja wõõraid inimesi enda juurde ka pärast seda wõtta ei tahaks. Teine osa on aga arwatawasti nõnda jõukate elanikkude käes, et üürikõrgendamise peale üüriseaduse ärakaotamist neid ka sundida ei suudaks wõõraid inimesi eneste korteritesse kaasüürilisteks wõtta, nii et üüriseaduse ärakaotamine selles suhtes põrmugi ei aitaks.

Kui teie ütlete, et vähemate korterite parandamiseks kõrgemat üüri paratamata waja on wõtta, sest et majaomanikud maju ilma suurema sissetulekuta parandada ei suuda, siis pidage ikka ka seda meeles, et majaomanikud kõike raha, mida nad kõrgemast üürist saawad, mitte paranduse peale ei pane, waid nad tahawad sellest ka muud kasu ja hõlbustusi saada, mis ju üsna loomulik on. Kõrgemast üürist läheks wäike osa paranduse peale, nii et ka sellest suurt suppi oodata ei oleks. Mina isiklikult ei ole sugugi üüriseaduse hambuni kaitsja, ma tean wäga hästi, et tal suured puudused on, wõib olla, et selle kõige suurem puudus see on, et ta mõnedel üürnikkudel wõimaldab allüürnikka wälja kurnata. Parandage seadust selles suhtes, tehke ta niisuguseks, et need pahad inimesed ei saa allüürilisi pinnida. Meie teame, et üüriseadus oli hädaaja abinõu ja on seda ka praegu. Kui keegi tahab selgeks teha, et meil seda hädaaega enam ei ole, siis ei oska ma enesele seda selgekstegemist küll ette kujutada, kuigi mulle ingliskeeltega peaks ära näidatama, et meil korterihäda ei olla. Sellest hädast pääseme ainult selle läbi, kui meie tõesti laiemas ulatuses kogu maal katsume korterikitsikust lahendada. Kui meie praegustesse oludesse edasi elama jääme, siis sureme warsti wälja. Seda tõsiasja ei tohi me silmapilgukski unustada kui me oma riigi ja rahwa tulewiku wastu hoolimatad ei taha olla. Austatud härrad, kui teie wast

ei usu, kui mina seda ütlen, siis olgu meelde tuletatud, et seda ka teised inimesed peale minu ütlevad. Dr. Lüüs, tõsine teadusmees, kirjutas minewa kuu algul ja näitas arwude najal, et 50 aasta pärast ei ole meid enam, kui meie sarnastes oludes ikka edasi elame. Härra Lüüs ei pane just korteriolude peale erilist rõhku, aga ta ei salga sedagi. Mina püüan teile aga seda näidata, et korterite puudus üks suurematel väljasuremise põhjustest on. Mineval kewadel kirjutas dr. Oja sedasama ja näitas pikas artiklis „Päewalehes“, et meil surewus suur ja juurdekasw väikene on. Meie sennine juurdekasw ei julgusta meid mitte kauaks ajaks. (J. Teemant (põl.): Sõjatagajärg. J. Keskküll (m. o.): Süsteem.) Ma ei saanud hästi wahelhüüetest aru ja ei olnudki ka waja aru saada.

Wõin teile ütelda, et tulewases statistika kuukirjas ilmub ühe statistika büroo asjatundja poolt, kes ses asjas eriteadlane on, artikkel, milles tema väljarehkendamise järele ära näidatud on, et kui olud ei parane, siis kaob meil 24 aasta pärast juurdekasw hoopis ära. Minul on võimalik tema tabelist ette kanda arwusid kogu meie maa minewa ja üleminewa aasta surewuste, sündimiste ja abielluastumiste kohta. Härra Schmidt juhib seal tähelepanu selle peale, et kuna meil 1921 a. juurdekaswu suhtes teataw hüpe oli, see hüpe juba 1922 a. tagasi langes. See kaswamine oli sõja lõpu järel arusaadaw! Tallinnas küll oli 1921 a. näituseks registreeritud sündimisi 2.138, 1922 aastal aga rohkem, nimelt 2.224. Aga see oli ainult Tallinnas. Tartus oli 1921 a. sündimise arw 1.147, mineval aastal aga 1.138! (Rahaminister G. Westel: Kas Petseris iia hulka kuulub?) Petseris oli sündimiste arw 1921 aastal 2.156. Kui palju tuhande peale tuleb, seda pole jõudnud weel välja rehkendada, sest andmed sain alles täna, külap see tuleb järgmises artiklis, mis statistika büroo välja annab. Täna on sündinute arw Petseris kõigest 1.818, nagu näete, weel rohkem langenud, kui näit. Tartus! Surewus oli Petseris 1921 aastal 1.860, mineval aastal 1.040.

Siin on paranemine igatahes hiilgaw, kuid karta on, et see on juhuslik. Abielusseastumisi oli 1921 aastal 503, mineval aastal — 464. Tallinnas oli abielusseastumisi 1921 aastal 1.696 ja mineval aastal — 1.630.

Kogu meie maal oli sündimiste arw 1921 aastal — 22.742, ja mineval aastal — 22.337. Surnuid oli 1921 aastal — 17.694, mineval aastal — 18.905. Teie näete, et see õieti kurwa pildi annab. Siin on ainult küll 2 aastat wõetud ja see wõrdlus ei pretendeeri sugugi täppealsuse peale. Härra Schmidt, kes selle artikli kirjutas, teab seda kõige paremini, sest tema, kui asjatundja uurija, ei oleks neid andmeid wõtnud, kui ta neid mitte usutawateks poleks pidanud. Ma pean weel härra Ambergi seletuse juurde tagasi tulema ja näitama, kui puudulik ka see riiklik ehituslaenude väljaandmise kord on ja pean kahetsedes ütleva, et siin walitsuse poolt palju rohkem oleks pidanud sündima, kui asja ainult komisjoni hooleks anda. Ma ei taha mitte ütelda, et komisjon oma tegewuse ja ülesande kõrgusel ei seisa, selleks puudub mul igasugune materjaal, kuid näha on, et komisjon talitab ainult eeskirjade järele, ta peab seda, aga — eeskirjad näiwad puudulikud olewat. Tuletage meelde, austatud Riigikogu liikmed, härra Amberg ütles, et meie linnad on kolme liiki jaotatud: esiteks niisugused, kus häda õige suur on, teiseks keskmise hädaga ja kolmandaks, kus häda ei ole. Wiimasesse liiki kuulusid ka Walk ja Haapsalu. Aga nüüd kuulsime ometi, et ka Walka ja Haapsalu ehituslaenu on antud! Ütelge härra minister, miks? (H. Anniko (kristl.): Hüüab midagi wahel.) Härra Anniko, Teie olete kirikuteenija, kuid pidage meeles, et Issand ei anna ennast mitte pilgata. See pole tark ega mõistlik poliitika, kui niisuguses linnas kui Tallinn, 3.000 leibkonda ehk umbes 6.000 inimest ilma peawarjuta on kuna aga isegi väikesest laenusummast antakse laenu Walka ja Haapsalu, kus härra ministri enese ütelse järele häda ei olla. (H. Anniko (kristl.): Häda wõib tulla.) Raske on kõstriga waielda, lükkame Haapsalu tulewiku mured Jumala peale. (H. Anniko (kristl.): Ärge lükake.) Mina seda ei tee, aga mis Jumal on hooletusse jätnud, seda peame ise parandada katsuma. (L. Johanson (sd.): Aga kui parandatakse, kust siis kõstrid teenistust saawad?) Ehituslaenude andmise komisjon seisab arwatawasti kõigiti tublidest härradest koos, kelle wastu meil lugupidamine ei tarwitse puududa. Aga ma pean ütleva, et need här-

rad on teatawal määral ka bürokraadid, kes ainult eeskirjade järele talitawad. Mis nad teewad? Nad annawad laenu Walka ja Haapsalu, kuhu seda waja ei ole! Aga antud eeskirjade wastu nad wist ei eksinud... Edasi, kuidas nad laenuandmisi otsustawad: Kui kusagil ehitusprojekt sisse tuleb, mis nõuetele wastab, antakse selle projekti peale laenu, aga ei küsita mitte, kas laen sinna hädatarwilik wõi mitte! Haapsalust tulid wist head plaanid, ja — laen anti sinna. Ma pean ometi Haapsalu suhtes seda uskuma, mis härra minister ütles! Kui kusagil häda ei ole, mispärast siis meie riigi rahaga sinna maju hakkame ehitama! (Töö-hoolekandeminister O. Amberg: Ma wastan seda Teile pärast.) See on ju wäga õige, mis härra Amberg siin ütles, et riigilaen ka erakapitaali liikuma on pannud. Aga see erakapitaal ei ole mitte ettewõtja kapitaal. Ei, ettewõtja, see on ärikapitaal siin weel ei liigu. Kui erakapitaal siin jutt on, siis ainult nendest wäikeste inimeste korjandustest, kes ise omale korterid tahawad ehitada. See on tõsi, aga see ei ole ju mitte ettewõtja kapitaal, kes maju wäljaüürimiseks oleks ehitama hakanud, waid see on oma tarwitamise, isiklik kapitaal. (Töö-hoolekandeminister O. Amberg: Aga laenupank?) Laenupank ehitab omale ja üüris oma korterid raswase hinna eest wälja, pealegi on see nagu walge warblane haruldane. (Wahelhüüe tööhoolekandeminister O. Amberg' i poolt.) No jah, ega ma siis täies ulatuses selle wastu ei waidle. On juhtumisi, kus ettewõtte kapitaal tõesti ka mõne üürikorteri ehitab. Ma waidlen selle wastu ainult selles mõttes, et meie erakapitaal korterikitsikuses mitte seda abi loota ei wõi, mida teie näite lootwat. Nii kaugele see nii pea ei lähe. Kui meie erakapitaali tahame liikuma panna, siis wõime meie seda ainult niiviisi teha, nagu ma siin tähendasin, et wäikesed korjandused, mis inimestel on, kes tahawad riikliku laenu abil omale majasid ehitada, liikuma pannakse. See on wäga soowitaw ja see on üks niisugune sihtjoon, mida tõepoolest walitsus ja omawalitsused peaksid weel rohkem silmas pidama. See on seesama joon, mida meie ka teistes maades wõime tähele panna, näituseks Soomes, wõi ka Shweitsis, ehk kus teie iganes tahate. Meie leiame seal, et

walitsus ja kogukonnad toetawad esimeses liinis ehituse osatühisusi, see on, inimesi, kes omale korterid ehitawad ja ka üksikuid inimesi, kes omale isiklikult korterid ehitawad. Kunagi ei toeta riik ja kogukonnad inimesi, kes ettewõtjatena suuri kasarmuid üles ehitawad. Kui meie Soome laenuandmise peale waatame, — kuidas püütakse seda Soomes teha? Seal annab walitsus 30% ehitusabilaenu neile, kes ehitada tahawad. See on esimene laen. Selle laenu külge seob Soome walitsus tingimise, et kogukonnad peawad neile, kellele riik sedawiisi 30% laenuks annab, omalt poolt 15% andma, kas materjaalina ehk rahas. Peale selle annab riik 15% laenu ehitussummast, aga mitte enam ilma intressita ja mitte enam ehitusabilaenuna, waid seda nimetatakse Soome keeles „kuoletuslaina“, see on — amortiseeritaw laen. Ja siis on lugu nõnda, et riik esimese, see on — 30% ehitusabilaenu peale wõtab lihtsa wõlakirja, ilma, et see saaks põhiraamatusse sisse kirjutatud. See laen antakse selle eeldusega, et 10-ne aasta pärast wõetakse kaalumise alla — teistes kogukondades 5-e aasta pärast, — kas on üürid nii kõrgele tõusnud, et selle laenu eest intressi wõib saada. Kui üürid mitte nii kõrgele pole tõusnud, ja kui ette näha ei ole, et nad tulewal wõi ületulewal aastal nii kõrgele tõusewad, siis kustutatakse see terve laen ära. Sellest on see nimi „Ehitusabilaen.“ Riik ei nõua seda 30% laenu niisugusel puhul mitte tagasi; 15-ne protsendilise laenu nõuab ta aga tagasi. (Wahelhüüe: Aga tingimisi?) Jah tingimisi. Muidu ei saa mitte korteriolusid lahendada. Siis on weel järgmine asi: riik ja kogukond ei nõua enestele laenukindlustuseks mitte esimest obligatsiooni, esimest kohta põhiraamatus, waid ehitaja wõib pankades ja eraisikute käest laenu wõtta ja tal on wõimalik seda laenu esimese koha peale kindlustada, see on niisugusel korral, kui ehitaja ilma eralaenuta ehitada ei saa, sest riigi- ja kogukonnalaenud ulatawad ikka ainult 60 protsendini, ehitajal jääb 40% enesel muretseda. Siis tuleb riigi 15% laen teise koha peal ja kolmanda koha peal tuleb kogukonnalaen. Nõnda laenatakse seal ja lehtedes on kirjutatud, et sotsiaalministeeriumis on 15 seeriat plaanisid walmis ja kes tahab omale niisuguse plaani järele maja ehitada, wõib sealt plaani saada. See plaan on siis juba

„kinnitatud“ ja ehitajal on tarwis ainult kohalikule ehituswalitsusele ehitusest teatada ja wõib homme kohe ehitama hakata. See on suur kergitus. Mis maasse puutub, siis on Helsingis maaga nõnda, ja see on enamasti kõigis Soome linnades nõnda, et seal antakse ehituplatse, muidugi mitte südalinnas, aga seal, kus linnal anda on, ilma sissemaksuta, ja ruutmeetri eest on aastas renti maksta, — mis Teie arwate härra Amberg? — üks penn! Waadake, see on ehitamise edendamine. (J. Temant (põl.): Miks Teie siis ei edenda, linnawalitsus on ju Teie käes?) Minu käes terwelt? Ma ei tea, kuidas wõib nii rumalasti rääkida. Kus kohas Eesti linnades walitsewad sotsiaaldemokraadid? Nimetage üks ära. Kinni?! No mis Teie räägite niisugust juttu. (J. Temant (põl.): Pahempoolsed on ju enamused!) Teie wahetate ka parema ja pahema poole ära. Teile ma täna seda au ei paku, et ma Teid kuulaks. Eesti keeles öeldakse „ise“ aga mitte „isi“. (Naer). Kui meie oma ehituse edendamise ja selle asjaolude peale waatame, siis loeme peaaegu igapäew neid kaunis raskeid määrusi, mis siin üldse olemas on. Ma nimetan ainult ühte: see on nõndanimetatud obrokimaa. Kui seda üks omanik teise kätte edasi annab, siis on linnal kaks kuud õigus ütelda, kas ta seda omale tahab wõi mitte. Kui keegi täna tahab ehitama hakata, peale selle, kui ta on obrokimaa omandanud, siis mingi linnawalitsusesse kuulama ja paluma, et linn asja rutemini otsustaks. Ja peab ütleva, et linnawalitsussagedasti küll lubab, aga ta ei tarwitse seda mitte teha, ta wõib seda alles kahe kuu pärast teha. Kuidas on meil lugu plaanidega? Hiljuti tuli jälle üks „ukaas“ wälja, et tehnikerid, kes wõiwad üldse plaane teha, peawad endid registreerida laskma. Ja siis need registreeritud arhitektid, need teewad seda wiisi tööd, et kui sa tahad tulewal aastal ehitama hakata, siis tuleb wähemalt üks aasta enne kawaga esineda. Mina ise olen kewadel plaani sisse anda lasknud ja tänapäewani ei tea millal seda saan. Tean ühe teise inimese, kes läks arhitekti juurde plaani nõutama, kust talle wastati: „Ega see plaan pole, et wõta siin kiwi ja pane kiwi peale, siin peab ootama millal „waim“ peale tuleb. Teie tahate üht ilusat maja saada, kuid ega plaani ei saa mitte tellimise peale teha, ma pean ootama, millal

mul see paras tuju tuleb, et ma plaaniga walmis saan.“

Ma tähendasin, austatud härrad, selle peale, et meie rahwast wäljasuremise hädaoht ähwardab. (L. Johanson (sd.): Seda suurem wäljarändamine taewariiki.) Noh sellega meie inimesed ikka just ei rehkenda. Meie wõiksime seda asja enesele paremini ette kujutada, kui meie teiste wäikeste rahwaste juurdekaswu wiimase aastasaja jooksul waatleme. Lubatagu mulle, et ma paar minutit teie aega sellega wiidan, aga wõib olla, et teil enestel selleks juhust ei olnud, neid arwusid üksteise kõrwale seada. (H. Anniko (kristl.): See huwitab meid!) Kui see härra Anniko't huwitab, siis on loota, et ta seda ka Lihulasse edasi annab. Kõige pealt kaks naaber-rahwast. Soome rahwaarw oli aastal 1800 — 832.000 aga 1850 a. oli soomlasi juba 1.560.000 ning aastal 1917 a. oli neid 3.346.000. Teine niisamasugune wäike rahwas on Daani rahwas: aastal 1801 — 929.000, 1840 a. — 1.289.000 ja aastal 1880 — 1.969.000, 1921 aastal aga juba 3.267.000. Inglise rahwaarw oli 1801 aastal 9,9 miljonit ehk ligi 10 miljonit, 1901 a. aga juba 32 miljonit. Waadake, see wõiks meil teatawal määral troostiks olla, et teatawatel tingimistel ka Eesti rahwas wõiks kaswada! Nagu ma tähendasin, Inglismaal peetakse seda, kus üle kahe inimese toas, korteriksiks, ehk nagu saksakeeles üteldakse: „übertölkert“. Ja niisugustes korterites elas inimesi: Londonis 16,6%, Liwerpoolis — 7,9%, Birminghamis — 6,3% siis Bradfordis — 14,6%, Leedsis — 10,1%. Seda waadates tuleb tahtmata mõte, et Inglismaal, kus korteriolud üldiselt juba selles mõttes paremad on, et seal rohkem kui kusagil mujal ühe perekonna maja süsteem wiisiks on, olgugi, et suured töolistehulgad ka seal korteriolude wiltsuse all kannatawad, rahwaarw eriti jõudsalt on kaswanud. (O. Strandman (töer.): Inglasi on ju palju rohkem, kuid paljud on sealt wälja rändanud.) Härra Strandman'i märkus on wäga õige. Kui meie selle kõrwal weel arwesse wõtame, et Inglise rahwas selle aja jooksul igas ilmakaares suuri maosasisid koloniseerinud, siis paistab selle rahwa juurdekasw seda rohkem silma. Ma tahan teile nüüd näidata, kuidas wäikestes, wiltsates korterites, nimelt ühetoalistes korterites, kuidas surm seal oma lõikust peab. Kuid

ma ei wõi sellega wäga kaugele minna. Meie kõik teame seda oma tähelepanekustest, ilma arwude ettelugemata. Ma tahan ainult niipalju ütelda, et Berliinis 1885 ühetoalistes korterites tuhande inimese seast 165 elanikku suri. Kahetoalistes korterites suri 22 inimest tuhande elaniku kohta, kolmetoalistes korterites suri 7,5, kuna neljatoalistes ja suuremates korterites surewus ainult 5,4 tuhande kohta oli. Berliini juures, terwislikult wäga heades oludes olew linn on Charlottenburg. Surewus oli seal 1899. aastal keskmiselt 15,10 inimest 1000 inimese kohta. Jõukamates linnaosades oli surewus 6,05 ja 8,05 tuhande elaniku pealt, kuna waesemates linnajagudes, kus kitsastes korterites elatakse, surewus 20 — 26 oli. Veel kohutawam oli aga wahe laste surewuse juures. Kuna rikkamates linnaosades 100. elawalt sündinud lapsest ainult 8,6 suri, langes neist waesemates linnajagudes 52,27 surmale ohwriks, see on üle poole! Wiini kohta on professor Philippowitsh wälja rehkendanud ja leidnud, et waesemates linnajagudes surewus kolm korda suurem on, kui jõukates linnaosades. Budapestis pandi eluea pikkuse suunas mitmesugustes korterites suurem uurimine toime. Korteriid jaotati mitmesse jakku ja waadeldi, kui wanaks inimesed teatawate korteriolude juures elasid. Inimesed, kes kahekesi toas elawad, saawad 47,16 aastat wanaks, kes kolmekesi kuni wiiekesi koos elawad, — 39½ aastat wanaks, 6 — 10 inimest toas elades — 37,10 aastat ja peale 10 toas elades — kõigest 32 aastat wanaks. Need on kõik hoolegaskogutud teated ja selles mõttes tuleb neid hinnata. Mujal on aga inimesed püüdnud selgusele saada, kuidas wõimalik on surewust vähendada ja kuidas wõimalik on juurdekaswu suurendada ja eluiga pikendada. Meil sellesarnast statistikat weel ei ole. Need teated, mis meil detsembris 1922 koguti ühes nendega, mis Tallinna linna statistika büroo on kogunud, ei ulata kuigi kaugele. Ma olen kindel, kui meie neid ükskord koguma hakkame sellest wiletsusest, mis meie wäikestes kitsastes korterites walitseb, kus 85 inimest sajast nendes oludes elawad, siis, mu härrad, ei ole meil mitte ilusaid piltisid oodata! Meie õpime siis ka oma kodu tundma, kuidas see inimese ja seltskonna moraali woorse peale mõjub, kui inimesed täis kiulutult wäikestes toakestes elawad. Austatud härrad! Lehitsege nendes paberites,

mis teie täna Riigikogu kantselei kaudu saite. Teie leiate ühe lehe, kuhu peale on kirjutatud lisaks arupärimisele korterihäda lahendamise puhul „kitsad korterid — kõlbluse surm“. Mina lasksin osa oma materjaalist sinna peale kirjutada, sellepärast, et mul wõimalik ei ole awalikult neid sõnu wälja ütelda, mis korteri inspeksioon mujal tähele on pannud. Ma palun, lugege seda, teie leiate mõnda wastuseks selle peale, missuguste tingimiste all suur osa meie rahwast elab ja kuidas seal inimlikkude woorstega lugu olla wõib... Omalt poolt korjatud teateid meil ei ole. Aga meie kohtunikud wõiwad mõndagi nendele teadetele sarnast kohtuasjadest wälja lugeda, protsessidest, kuritegudest, mis oma algatuse sagedasti kitsastes korterites on saanud: tapmised, wargused, sissemurdmised, aga ka küllalt seesuguseid sündmusi, nagu teie mainitud lehelt leiate. Kõike seda wõime ka oma kodust leida. Ma ei tarwitse mitte rõhutada, et töölisteklass see on, kes eriti nende olude all kannatab ja ma ei taha ka ütelda, et ma selle klassi huwides räägin, aga iseenesest mõista on, et sotsiaaldemokraadid tööliste huwides räägiwad, see on iseenesest arusaadaw. Aga siin on asi, mis terwe Eesti rahwa eluküsimus on: siin on küsimine, kuidas me nendest oludest wälja pääseme? Meie peame nendest oludest wälja pääsema, kui meie elada tahame. Aga kui meie mitte ise määrusi ei taha maksma panna, mis neid olusid parandada wõiwad, siis kardan mina nõndasama kui härra Schmidt ja dr. Lüüs ning teised, kes rahwa püsiwust uurinud ja selle asja üle mõelnud, et meie wälja sureme. Kes aga seda ei soowi, need peawad selle poolt olema, et meie tõsiselt selle asja juurde läheks ja et olud sellepoolest paraneks. Iseenesest mõista, et korteriolud ü k s i meie rahwa suremise juures mõõduandwad ei ole. Meie tänases päewakorras on teine, järgmine küsimus, mis umbes sedasama käsitab, see on elukallidus. Meie teame, et wiletsate korterite elanikud igasugu puudust kannatawad ja mitte see ükski ei tapa neid maha, et nad kitsastes korterites elawad, waid kitsaste korterite elanik kannatab igasuguse puuduse ja wiletsuse all. Eriti on waesus see, mis inimesi kitsaid korterid otsima sunnib, see on seal, kus suurem walik wõimalik on kui meil. Meil on see juba nagu saatuse wanne. Ja selle wande teine osa on, et meie ise sellest nii wähe hoolime,

nii wähe aru saame! Sellele tuleb lisaks, et ka kõige wiletsamad korterid ikka weel wõimalikult odawamad peawad olema, mispärast elanikud oma kitsaid nurke weel wälja üüriwad, kus inimesed sagedasti nagu loomad segi elawad ja see tapab, mu härrad, rahwa maha! Sellepärast peaks küll igaühe soow olema, et meie walitsusel rohkem sotsiaalset tunnet ja kaaluwust oleks ja et ta eriti selle küsimuse sügawustesse püüaks tungida. Oleks ammugi aeg olnud, juba ilma aru-pärimiseta Riigikogule plaaniga esineda, kuidas sellest hädast ja wiletsusest teed wälja leida. Me peame püüdma sellest jagu saada.

Ma ei taha seda, mis ma siin kõnelenud olen, mitte ülemineku-wormeliks wõi mingisuguseks otsuseks kokku wõtta. Waid ma tahaksin mõne asja peale tähelepanu juhtida, mis walitsus minu arwates tegema peaks. Ma palun sellepärast minu sõnu ainult üldise sihtjoonena wõtta, plaanina suure laastus, mida üksikajaliselt tuleb täiendada ja mille teostamiseks terwet rahwast tuleb mobiliseerida. Meie elame wiletsates korterites ja neid wiletsaid olusid peame meie ise, igaüks oma ette püüdma parandada. Meie peame oma wajaaduste piirkonda korteriolude parandamise suunas palju, palju laien-dama, me peame rohkem nõudma, kui senni: kes meie ühetoalistes korterites elame, peame püüdma kahe- ehk kolme-toalist korterit saada! Meie teame wäga hästi, et Tallinnas ühetoalisest korterist kahe- ehk kolmetoalisesse korterisse saamine wäga raske on, aga meil peab püüdmine olema ja siis wõime loota, et me aasta-aastalt edasi jõuame ja kümne aasta jooksul niipalju edasi jõuame et me ka ühetoalises korteris rohkem puhtust ja paremust hakkame nõudma.

Minu härrad, eile ja üleile oli Tallinnas kopsuhaiguste wastu wõitlemiseks korjandus toime pandud. Kopsuhaiguste wastu wõideldes näidatakse kõige peale, mis haiguse põhjuseks wõib olla, kuid et ka selleks põhjuseks õieti wiletsad korteriolud on, seda öeldakse liiga harwa, seda toonitati ka nüüd ainult mööda minnes. Ma pean kahetsema, et meie neist üleskutsetest ja ettekannetest, mis meie lugupeetud arstid selles suunas awaldanud, et ma korteriwiletsust põhjusena nendes wäga nõrgalt toonitatud olen leidnud. See tuleb sellest, et meie ülikooli juures sarnast õpejõudu ei ole, kes eriti

seda näitaks ja noortele akadeemia jüngeritele südame peale paneks, oma tegewuses elusse astudes eriti seda külge silmas pidada ja selle pahe parandamiseks tööd teha. Ma paneksin meie Wabariigi Walitsusele, eriti aga haridusministrile südame peale, kaalumise alla wõtta, kas tema mitte tarwiliku ei leia olewat, Tartu ülikooli juures sarnast õpetooli asutada ja kuj see mitte wõimalik ei ole, siis wähe-malt asjatundjaid mehi teistest maadest kutsuda, kes pool aastat ehk aasta ettelugemisi peaksid, et meie üliõpilased sellega tutwuneda wõiksid enne kui nad tohritena jne. üle maa laiali lähewad ja nõnda oma tegewusringkonnas seda tööd hea kasuga edasi wõiksid teha. Edasi oleks waja, et meie keskkoolis, kus terwishoidu õpetatakse, et seal eriti korteri terwishoiu peale rõhku pandaks. Ma paneksin ette, et meie haridusministeerium, kui rahwa-ülikoolidele, haridusseltsidele jne. toetussummasid määrab, et tema igalpool, kuhu tema mõju selles suunas iganes ulatab, nõudmisi ette paneks, et seal ka ettelugemisi korteriwiletsuse üle peetaks ja selle hädaohu üle, mis meie rahwast korteriwiletsuse kaudu ähwardab ja mis rahwa silmad lahti awitaks teha, mitte ükski rahwa, waid ka nõndanimetatud rahwa-juhtide silmad. Meie karskusliikumise juht minu parteiseltsimees, härra Ernits ei ole mitte siin, — ka seal ja just seal peaks selle peale eriti suurt rõhku pandama. Üks wäga kuulus teadusmees, professor Fuchs, ütles ühel korteriküsimuse kongressil Leipzigit, et praeguse aja kõigesuuremad inimsoo pahed on kopsuhaigus, rinnalaste surewus ja joomahaigus. Kõikide nende pahede wastu wõitlemine on nii kaua raskendatud, kui meie mitte korteriolusid ei paranda, kui meie mitte ei suuda rahwast parematesse tingimistesse wiia. Wõitlus nende pahede wastu on peaaegu ilma-aegne waewanägemine, kui me rahwa korteriolusid parandada ei suuda. Kõigi nende pahede wastu peab korteriolude parandamisega wõitlema. Ma tuletan meelde meie näitusi, kus me küll näha saame loomalaute, sealaute ja hobusetallisid mõnikord niisuguseid, et inimesel ei ole wõimalus sarnaseid ruume elukorteriteks tarwitada. Ühel sarnasel juhtumisel Sak-samaal loomalaute waadates, ütles juhataja, et edasi minna ei maksa, sest seal algawad tööliste korterid, „ja meie töölisel elawad halwemini kui sead.“ Ka meil on

lugu kahjuks nõnda. Sest, austatud härrad, ka maal ei ole meie korteriolud head. Ma tunnen oma lapsepõlwest maa olusid ja mul on wõimalus olnud jälgida, kuidas asjaolud minu sündimise kohas Läänemaal väga, väga aegamööda paranewad. Kui inimesed seal oma elu ja terwist täitsa ei kaotanud, siis tänu sellele, et neil majadel korstnaid peal ei olnud. Suits tuli tupp ja siis oli inimene sunnitud ukseid lahti tegema, kuna muidu ei oleks ta neid lahti teinud. Ma ise nägin seda, kui 50 aasta eest esimesed korstnad tulid, pandi aga ukseid kinni, kuid siis oli õhk nii halb, palju halwem kui suitsutubades, sest nii hästi ühel kui teisel juhtumisel hapnesid seal seasöögi toobrid ja mitmesugused teised asjad toas ja talwel toodi ka loomad tupp. (W a h e l h ü ü e: S e d a o n p r a e g u g i w e e l.) Ma olen Teie naabruses, härra Anniko, sündinud ja Teie peate neid olusid muidugi hästi tundma. Ma olen ka Tartumaal ümber käinud, kus paarikümne aasta eest juba mõned ostedukohtade omanikud, taluperemehed, rikkalikult elasid. Aga tööliste toad olid wäiksed, wiletsad, näiteks wäikene ruumikene, 10 jalga laj ja 12 jalga pikk, seal sees kaks sängi. Ühes sängis magawad kaks sulast ja teises sängis kaks tüdrukut! Nii wõite teie arwata, missugune elu seal oli. See ei olnud mitte ühes waid mitmes talus nõnda. Ma olen ju ka niisuguseid näinud, kus olud paremad on, aga suurem hulk on halwad. Meie peaks selle wastu wõitlema. Sellepärast on minu arwamine, walitsus peaks ühe asjatundjate komisjoni moodustama, kes terwe küsimuse terwes ulatuses läbi arutaks ja selle üle selgusele jõuaks, mis teha. Igal juhtumisel tuleks aga rahwa silmi selgitada. Arwan, et meie walitsus siin hoopis suuremate summadega appi peaks tulema, kui ta seda senni on teinud.

Mina soowin südamest, et Wabariigi Walitsus tulewikus püüaks sellele suurele küsimusele lähemale astuda. Ma ei tee praegu mitte oma rühma nimel ettepanekut, waid kõigepealt awaldasin oma arwamist, ja puudutasin neid puudusi, mis kahtlemata hädaohtlikud on, kui me nendest lahti ei saa. Ma loodan, et ka teised Riigikogu liikmed selles tähtsas küsimuses sõna wõtawad ja oma arwamisi awaldawad. Ei ole wiisiks parlamendil plakatitega opereerida, aga et mul paar tükki just nii käepärast on, siis wõiwad austatud Riigikogu liikmed oma silmaga

näha neid olusid, mis meil walitsewad. (N ä i t a b d i a g r a m m i.) Waadake, see alumine kollane kaar näitab piltlikult, kui palju Tallinnas ühetoalisi—ja punane, kuipalju kahetoalisi korterid on. Stokholmis elab 63% rahwast suuremais, see on kolmetoalistes ja suuremates korterites. Meil on mõnikord etteheiteid tehtud, et inimesed ennast laiutawad. Ma ei ole Rootsi oludega mitte tuttaw ja ei wõi sellepärast mitte kinnitada, kas ka seal ehk niisugust arwamist kuulda oleks, kuid ma arwan, et kogu rahwas seal rõõmustab, et 63% wõiwad suuremates korterites elada. Suurem korter ei ole mitte luksus, pole mitte uhkuse asi, waid see on terwisele tarwilik. Meil peaks ka niikaugele jõutama, et wõiksime 3—6—8-toalisi korterid elanikkude kohta sellel arwul näha, nagu meil nüüd ühetoalisi on. Niipalju kopsuhaigeid elab Tallinnas ühetoalistes korterites. Siin on kopsuhaiged, kes linna walwe all elawad, ühetoalistes korterites 1921—1922 aastani. Siin on üks huwitaw, see on kollane roop ülewal, see näitab, kui palju kopsuhaigeid ühes woodis magawad. Siin on 2 ühes woodis ja siin 3 ühes woodis märgitud. Meie ei wõi omale seda ette kujutada, et nii mitu inimest ühes woodis magada wõiwad. Nendest hirmsatest oludest peame meie wälja pääsema.

A. Janson (wäljasp. rhm.): (Kõneleja poolt stenogramm parandamata, kõne kokku wõetud) selgitab Eestimaa töörahwa seisukohta korterikriisi asjus ja tähendab, et korterikriisi ei suuda lahendada ei riiklik, ega erakapitaal, waid selle küsimuse lahendab töörahwa walitsus.

J. Luur (kristl.): Kuulasin täna huwiga härra Martna kõnet, kus ta ette tõi tõsiasju, mis meile kõigile juba tuttaw. Meie teame seda kõik sama hästi, kui härra Martna. Mind panid härra Martna kõne ajal eriti järele mõtlema mõned küsimused, nimelt, mis on selle korterikriisi põhjuseks meil Eestis ja iseäranis Tallinnas. Härra Martna toonitas oma kõnes, et wäljamaal olla kõik parem. Tema käinud Kopenhaagenis, Soomes ja Rootsis ja igalpool näinud palju paremaid korteritingimisi, kui meil. Iseenesest arusaadaw, et wäljamaal peabki parem olema kui meil, see oleks ainult loomulik. Arwesse wõttes seda, kui kaua meil Eesti riik on seisnud iseseiswa üksusena, siis on ka mõistetaw, et wiie aasta jooksul ei wõi

meie väikene Eesti saawutada oma ühiskondlikus elus seda, mida on saawutanud kultuurriigid, kes on palju jõukamad kui meie. Mitte sellepärast ei võtnud ma sõna, et härra Martnale vastu waielda, mul oli teine mõte asja kohta. Wõiksin, kui tarwis on, sellest korterikitsikusest ja korterikriisist pildi maalida ja täiendada seda pilti meie koolidega. Näituseks Wirumaal, kus ma 2 aastat olen töötanud, on niisuguseid koolimaju, kuhu raske südamega sisse astud. Seal on lapsed hunnikus koos, puudub õhk, ei ole pinke, kus istuda, lapsed töötawad pimedates nurkades. Teame väga hästi, et niisuguste oludega kaasas käiwad haigused, iseäranis tiisikus, kombuluse langesine jne. Selle vastu peame katsuma abinõusid otsida, kuid ühe ööga kõiki teha on täitsa wõimatu. Analüseerides neid põhjusi, miks meil korterikriis nii suur on, tulewad iseäralised mõtted pähe ja need mõtted on väga tõsised. Nagu teada, ei ole korterikriis igalpool ühesugune. Iseäranis suur on ta Tallinnas ja Tartus, kuna teistes väiksemates linnades seda kaugeltki ei ole. Tean praegu ühe suurema Eesti linna, see on Narwa, mida ma ise praegu siin Riigikogus esitan, ja ei wõi öelda, et Narwas oleks niisugune korterikriis, kui meil Tallinnas. Narwa elanikud ei tunne sarnaseid asju, nagu meie loeme ajalehtedes „wõtmerahadest“, eesõigustest, kuue kuu- ja aastapäri ettemaksmisest. Miks just Tallinnas ja Tartus nii suur korterikriis on, selle üle mõtlesin ma järele, kui härra Martna väga huwitawa kõne pidas. Mulle tundub, et see korterikitsikus, mis Tallinnas, pole loomulik, sellepärast, et ta on kunstlikul teel wälja kaswanud. Kui lähemalt waadata, kus areneb ja edeneb meie elu, siis peab ütleva, et kõik katsutakse üle tuua Tallinna, olgu see tööstuslik ehk kaubanduslik ettevõtte. Kui niisugune tendents on olemas, et kõik just pealinna koondada, siis on loomulik, et inimesi rohkem hakkab kokku tulema, kui oleks tulnud teistel tingimistel. Just seda ebaloomulikku nähtust oleme meie, prowintsi elanikud, seltskonnas üksteisega kokku puutudes arutanud.

Meie Narwas oleme selle küsimuse üle palju järele mõelnud ja seda küsimust väga tõsiselt võtnud ja meie näeme seda sealt ära, mida teil, pealinna inimestel, ei ole näha. Meie näeme seda ära, et see on ebaloomulik nähtus, et kõik wägisi katsu-

takse siia kokku tuua, et siin elu käima panna. Siis on täiesti arusaadaw, et korterikriis osalt igatahes on seletataw selle ebaloomuliku nähtusega. Teie ei saa mind kuidagi moodi uskuma panna, et mu wäited ei wastaks tõele. Nad wastawad täiesti tõele ja see on nii. Aga nüüd veel edasi. Ma ütlesin, et osalt mina mõtlen, ja et mitte mina ükski, waid meie seltskonnategelased Narwa linnas, piiriäärses linnas mõtlewad, et see, nagu ma ütlesin ebaloomulik on, et teie kõik Tallinna kokku ajate. Sellepärast, kui teie hakkate maju ehitama, kas riiklikus ettevõttes wõi erakapitaali majade ehitamise sisse mahutades, siiski teie ei suuda seda korterikriisi, seda korterikitsikust lahendada nii ruttu ehk niisugusel tarwilisel määral, mis wastaks sellele ebaloomulikule rahwa juurdewoolamisele just Tallinnas, selle tõttu, et kõik tahetakse siia kokku koondada. Siis wõime rääkida ilusatest asjadest, et Tallinnas on ühetoalisi korterid nii palju, et siin väga raske seisukord olemas, et inimesed peawad kustustell ja keldrites elama. See on minule, härra Martna, täiesti arusaadaw. See on osalt arusaadaw ja seletataw selle rahwa juurdewooluga, aga peale selle on veel teine külg sellel asjal. Siin on räägitud sellest, kuidas tuleks korterikriisi lahendada. Keegi ei waidle selle vastu, et korterikriis on üks kõige tõsisematest asjadest, mida lahendada tuleb. Aga waatame nüüd, kas wõiksimine ainult Tallinnas ja Tartus korterikriisi lahendada just selle majade ehitamisega. Ma mõtlen, et siin oleks olemas veel teine tee, mis ka korterikriisi lahendamisele osaltki jällegi kaasa aitab. Inimesed sõidawad Tallinna tõsiselt, kellel siin midagi tegemist on ja see inimene ei leia siin kusagilt tuba, ei leia wõõrastemajast numbrit. Ma mõtlen, et siin on jälle üks ebaloomulik nähtus, härra Martna, mis Teile wahest ehk meelde pole tulnud korterikriisi küsimuse lahendamisest. Asjalugu on selles, et kui oleks kellegile meelde tulnud järele waadata ühel ilusal päewal, mis teewad kõik Tallinna linna elanikud, kes siin liiguwad, kas on neil kõigil tegemist, kas on neil siin ka ametit olemas, wõi tullakse siia wahest ehk nii ilma selleta, et tõsist tegemist ehk tööd oleks. Waadake, selle üle wõib ju naerda, iseäranis Tallinna elanikul on see naeruwäärne, aga, kes elawad kaugemal, ja kes waatlewad Eesti elu kaugemalt, neile tulewad need mõtted

pähe. Ja nad on tulnud ju inimestele pähe ja mina mõtlen, et kui üks niisugune väikene järelvaatamine saaks toime pandud, siis meie leiaksime mitte üheainukese tuhande, waid meie leiaksime mitu ja mitu wäga head tuhat inimesi, kellel siin mitte midagi tegemist ei ole. (W a h e l h ü ü e : W ä l j a n a d s a a t a !) Ma ei ütle just, et neid wälja peaks saatma, aga sellest wõib ju järeldusi teha, mis nendega on waja peale hakata. Aga igatahes, kui korterikriisi lahendamise eesmärgitakse, siis wast ei oleks ülearune seda meeles pidada, sest see aitaks ka korterikriisi lahendada, niisama, kui majadeehitamine. Kui aga hakatakse käima seda wana rada, siis ma arwan, et mingisuguse majadeehitamisega siin Tallinnas ja Tartus, Teie, härra Martna, korterikriisi mitte ei lahenda. Kõige ilusa sõnade tegemise peale vaatamata. Nüüd edasi, härra Martna toonitas seda, et Haapsalusse pidada ka raha antama ja riiklikku laenu majade ehitamiseks ja parandamiseks, kus ometi seda tõsisest kriisist olemas ei ole. Härra Martna awaldas wäga tõsisest kahjatsust selles mõttes, et just kõik need summad ei tule Tallinna, et ainult Tallinnas on tarwis ehitada, ainult Tallinnas peab riik andma raha. (M. Martna (sd.): Teie kuulsite Narwa kõrwaga.) Teised linnad ei waja raha, kuna teistes linnades korterikriisi ei ole. Ma arwan, et need asjad mitte just õiglasel ei ole, mida rkl. Martna ütles. Nii nagu ma ütlesin, Tallinna katsutakse kõik üle tuua, ma mõtlen, mitte mina ainult, waid ka need teised inimesed, kes meie Narwa linnas ja Narwa seltskonnas liigume ja läbi käime, kes meie nende asjade üle tõsiselt järele mõtleme — näeme, et on tarwis elu liikuma panna, mitte ainult Tallinnas ja Tartus, waid ka teistes linnades. Üheks niisuguseks linnaks, nagu Tallinn, peaks olema ka Narwa linn. Narwa linn, mis oli enne ilmasõda suurlinn, Eestis teine linn oma tööstuse ja kaubanduse poolest ja mis nüüd kiratsema on hakanud just selle tõttu, et Narwast kawatsetakse ära tuua kõik, mis sealt üldse ära tuua wõib. Kui mingisuguseid tööstusettevõtteid tahetakse awada, siis seda mitte Narwas ega kusagil mujal, waid ikka ainult Tallinnas. Narwas kardetakse seda ette wõtta sellepärast, et Narwa on piiri ääres, seal wõib kõik juhtuda ja seal wõib inimene kaotada kõik oma waranduse jne. Möödunud suwel käisid Narwas

mitmed kapitalistid, kes tahtsid seal käima panna tikuwabrikuid, lauatehaseid jne. Nad sõitsid Tallinnast Narwa, watasid läbi koha peal kõik tikuwabriku hooned, mis on korras, ainult tarwilik remont peaks tehtud saama. Siin kõik meeldis, jõgi on käepärast, materjaali wõib saada palju odawamini kui Tallinnas, aga kui on otsustawat sammu waja teha, siis ei ole julgust ja siis tullakse üle Tallinna. Ja nii leiame, et see tööstusettevõtte on tikuwabriku wõi mingisuguse muu nime all Tallinnas töötama hakanud. Ja töölistele tulewad kokku Tallinna ning Narwast katsutakse ära tulla. Härra Martna, kas ma ei räägi õigest, kas ei ole mu näited õiged. Kui meie katsuks seal piiri ääres ka tööstust toime panna, elu liikuma panna, et need inimesed, kes siin Tallinnas elawad keldrites ja katuste all, et need siit ära sõidaksid, Narwa tuleksid ja korterikriisi sellega aitaksid osalt lahendada. Selle wastu ju teie waielda ei saa. Kui mina sõna wõtsin, siis just sellepärast, et näidata, et meil mitte tegemist ei ole kapitaali mahutamise majadesse, sest meie ei suuda kunagi nii palju ehitada, kui inimesi Tallinnasse ehk Tartusse juurde tuleb. Kuid meie peame siin piiriäärsetes väikestes linnades elu käima panema. Narwa linn ei ole sugugi paremal seisukohal korteriolude pärast. Tulge ja waadake, missugused korteriolud on seal olemas. Wabrikutöölisel seesama väikene toakene, mida Teie, härra Martna, siin kurwaks pildiks nimetate, ja mida Teie nii elutruult maalite. Sealsamas elawad need inimesed, sealsamas nad sünniwad ja sealsamas surewad jne. See on wabriku kasarmutes. Töölisel linnas on korteripidamine wõimatu, see tuleb temale liig kallis, sest wabrikud töötawad kõigest 4 päewa nädalas ja selleks, et Tallinnas on wäga suur korterikriis, tuleks igatahes nende ebaloomulikude nähtuste peale tähelepanu juhtida ja arwesse wõtta neid asju, mida ma siin räägin.

Juhataja K. Wirma: Koosolek on üle kahe tunni kestnud, kuulutan kümneminutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 9.25 min.

Peale waheaja jätkub koosolek kell 9.40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäri kohal sekretäär **T. Kalbus.**

O. Liigand (rhw.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Mulle näib ka, et arupärijad käesolewas arupärimises on puudutanud väga tähtsat ja walusat küsimust praegusel ajal, ja walitsuse esitaja härra töö-hoolekandeministri läbi on tõendatud seda ja ühtlasi tähendatud, et walitsus püüab leida abinõusid, millega seda korterikriisi lahendada. Peaabinõu, mille peale meil näidati, on see, 1) et walitsus oma asutustele püüab ehitada maju ja 2) püüab erakapitaalisid juhtida korteriarwu suurendamisele, kui ka sama otstarbet toetada riikliku ehituslaenu näol. Nüüd on aga küsimus selle juures, kuidas seda riiklikku ehituslaenu, seda riiklikku toetust juhitakse ehitustesse. Kas see riikliku laenu andmine on korraldatud küllalt otstarbekohaselt? Siin wõiks wast mõnegi küsimusmärgi panna, ja seda asjalugu tahtsingi mina selle küsimuse arutamise puhul pisut riiwata. Näituseks tõi arupärimise allkirjutaja härra Martna ette ja näitas selle peale, et Haapsalule antakse ehituslaenu, kus walitsuse esitaja seletuse järele ei ole korterikriisi olemas. Samal ajal ei saa teised linnad tarwilist toetust, kus korterikriis teraw on. Nii näeme, kui meie neid andmeid waatame, mis meile ette tõi härra töö-hoolekandeminister, et wäikesele Wiljandi linnale on antud ehituslaenu ja ehitatakse 1923 a. 21 ehitust riikliku ehituslaenu toetusel. Hoopis suuremas Tartu linnas, kus korterikriis mitte wäiksem ei ole, kui Wiljandis, on ainult 7 ehitusele riiklikku toetust antud. (W a h e l h ü d e d.) Ühtlasi näidati, et nõudmisi on 41, kuid siin kõneldakse, et plaanisid ei ole. Nad on siiski olemas, aga nende plaanidega on isesugune lugu. Laenu nõudjate poolt, keda, nagu siin ette toodi, 41 on peab ju projektid sisse andma. Laenu saamise tingimised on awalikult wälja kuulutatud ja neis on ette nähtud, et projektid tulewad ühes nõudmistega sisse anda. Siin ministeeriumi ametnikkudest kokkuseatud riikliku ehituslaenu komisjonis ei leia aga nähtawasti kõik niisugused laenusoowid mitte tähelepanu, ja misugused siin nüüd need põhjused on, seda kirjeldab muuseas üks Tartu lugu, mida mina selle küsimuse arutamise puhul wõiksin näitusena ette tuua. Nii näituseks wõiksin ma ette kanda ühe Tartu linnawalitsuse kirjawahetuse sellel alal. See Tartu linnawalitsuse kiri teedeministeeriumile käib nii: „Tartu linna elanikkudest esinesid kaks, Ehrlich ja Kikerpill, palwega Tartu linnawalitsuse poole nende elumajade ehitusprojektid kinnitada ja riiklikku ehituslaenu lubada. Et ehitusprojektid Tartu linna ehitusmäärustele ei wastanud, lükkas linna ehituskomisjon need projektid tagasi. Linnawalitsus kinnitas ehituskomisjoni otsuse. Nendest oli Ehrlich'i ehitusprojekt linnawalitsusse saadetud riikliku ehituslaenu komitee sekretääri Nemwalts'i kirja juures, millest ärakiri juurde lisatud.

Pärast seda pööras telefoni teel linnawalitsuse ehitusosakonna juhataja inseneer H. Seydenbach'i poole riikliku ehituslaenu komitee sekretäär Nemwalts seletuse saamiseks, mis põhjusel nimetatud ehitusprojektid kinnitamata on jäetud, sest need wastata riikliku ehituslaenu määrustele, mille pärast nende tagasilükkamiseks mingit põhjust ei olewat. Inseneer H. Seydenbach teatas temale põhjused, mis pärast projektid tagasi lükatud, nimelt et kõik ehitusprojektid, ka need, mis ehituslaenu saamiseks esitatakse, peawad wastama linna ehitusmäärustele.“

Lisan siia wahele, et seda näewad ette nimelt riikliku ehituslaenu määrustes projektide kohta ettenähtud punkt 2, 3 ja punkt 5-da lit. n.

Nimelt punkt teise järele peawad kõik esitatud projektid linna ehitusõiguslike isikute poolt alla kirjutatud olema ja punkt kolmas näeb ette, et projektid peawad linna- ehk alewiwalitsuse poolt kinnitatud olema. Punkt wiie lit. n. ütleb, et korstnate ja ahjude ehitamine olgu ette nähtud ehitusnõuetele wastawalt. Loen edasi linnawalitsuse kirjast: „Selle peale wastab härra Nemwalts, et kõik ehitusprojektid, mis ehituslaenu määrustele wastawad, peawad linnawalitsuse poolt kinnitatud saama selle peale waatamata, kas nad linna määrusele wastawad wõi ei, juurde lisades, et ega riiklik ehituslaenu komitee ei allu mitte linnawalitsusele, waid linnawalitsus allub komiteele.“

Kuidas sellega lugu on, seda teab ju igaüks, kes seda wahekorda tunneb. Loen edasi Tartu linnawalitsuse kirja: „Pärast pikemat kõnelemist ütles härra Nemwalts lõpuks, et wastutus jääb ehitusosakonna juhataja inseneeri kanda.

See lugu näitab, et riiklikus ehituslaenu komitees on ametnikka, kes mõnda laenusoowijat oma iseäralise kaitse alla wõtawad ja wististi ei jäta wõimalust

tarwitamata, et laenusamist oma kaitse alla wõetud isikutele kergendada. Et see oletus põhjendatud näib olewat, tõendab weel asjaolu, et eelnimetatud Kikerpill ja Ehrlich oma ehituslaenu projektid tellinud riikliku ehituslaenu komitee sekretäär Nemwalts'ilt, kellele nad ka on raha maksnud ilma kulude eelarweta 6.500 mrk. ühe wõrdlemisi wäikse projekti eest, mille eest Tartu arhitektid wõtawad 6.000 marka ühes kulude eelarwega.

Linnawalitsus, leides, et sarnane tegewus linna ehituslaenu sekretääriil lubamata on, teatab sellest Teile, härra minister, wastawa korralduse tegemiseks Teile heaksarwamise järele.“

Nagu siin ette toodud, seisab riigi ehituslaenu komitee koos kolmanda, neljanda ja weel madalama järgu ametnikkudest — on puht bürokraatlik komitee. Ja see komitee otsustab laenu saamist. Meil on ju ammu arutatud, et selle asutuse ülesanded tuleks üle anda kompetentsemale asutusele. See asutus wõiks olla hüpoteegiselts.

Waadake, niisugused asjaajamised tulewad wäga kergelt ühes bürokraatlikus komitees ette. Aga nüüd kuuleme, et laenusid on lubatud hüpoteegiseltsi kaudu majade kordaseadmiseks anda, aga tingimiseks on tehtud, et hüpoteegiselts koligu Tartust Tallinna. Härra Luur tõi siin juba naljasousti all ette, kuidas meil Tallinna walgub kokku asutusi rohkem wast kui tarwis. Aga kui nüüd walitsus ise wõi Eesti pank sunnib hüpoteegiseltsi Tallinna asuma, siis unustatakse ära, et see hüpoteegiselts on näidanud, kui kompetentne ta on. See on täiesti elujõuline selts, kes oma siimaalse tegewusega on näidanud, kui kompetentne tema on niisuguste asjade ajamises. Sellest küljest midagi öelda ei saa. Minule näitawad need põhjused õige arusaamatud olewat, kui öeldakse, et koligu ta üle Tallinna. Nagu wõiks siis see selts paremini opereerida walitsuse poolt kättejuhitud summadega. Niisugune tsentraliseerimine lasseb küsida, kuiwõrd otstarbekohane tema on. Kui ei taheta hüpoteegiseltsi läbi jagada wälja riiklist ehituslaenu, siis on ka teine tee. Nimelt Wabariigi Walitsus murteb omale tarwilikud teated ja otsustab need asjad ise, kuna ta ju ometi wahel palju wäiksemate summade üle otsustab. Siin aga on suured summad jagada. Nii näituseks on ju teada, kui suur korteri-

kriis on Tartus, Tallinnas ja mujal. Selle kriisi suuruse järele jagatagu linnadele need summad ära. On ka wõimalus kohalikka omawalitsusi asjale ligemale tõmmata ja nende sõna ära kuulata laenu ligema jagamise juures. Kuid seda ei tehta. Minule näib, et siin Wabariigi Walitsus peaks katsuma neid wäärnähtusi, mis siin esile tulewad, kõrwaldada, neist üle saada ja selle laenu wäljajagamist nii korraldada, et see kättesaadawam ja otstarbekohasem oleks, et mitte niisugused nähtused ei korduks edaspidi, et sinna antakse laenu, kus teda tarwis ei ole. Waid et ta juhitud saaks sinna, kus teda tõesti tarwis oleks.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed. Ma ei oleks mitte enam sõna wõtnud, kui härra Luur mind ühe unustuse peale tähelepanelikuks poleks teinud. Kui mina siin wäljamaa ühetoalisi korterid wõrdluseks ette tõi, siis ei sündinud see mitte sellepärast, nagu poleks wäljamaal korterikriisi olemas, waid küllalt teades, et ka wäljamaal korterikriis suur on, sellest hoolimata, et seal korteriolud meie omadest paremad on. Ma tahan weel paari arwuga näidata, missugune wahet selle poolest olemas on. Härra Smetanin'i arwates tuleb Tallinnas korteri kohta 3,7 inimest, see on wõetud kogu linna kohta. Kui me ühetoalised korterid eriti wõtame, siis tuleb iga niisuguse toa peale arwatawasti suurem arw. Elanikka kõigi tubade peale jootades, leiab härra Smetanin, et kogu linnas iga toa kohta 2,22 hinge tuleb. Zürichis selle wastu tuleb kogu linna kohta 1,6 inimest keskmiselt ühe toa kohta, ühetoalistes korterites aga 2,13. Korteri statistika on seal nimelt niikaugele arenenud, et wahet tehakse, kas korter wälja üüritud, wõi elab seal majaomanik. Kui majaomanik ise ühetoalises korteris elab, siis tuleb iga ühetoalise korteri peale ainult 2 hinge, kuna wäljäuüritud ühetoaliste korterite kohta tuleb 2,57 hinge. Zürichis linn on eeskujulik selleks, kuidas korterikriisi wastu wõidelda. Juba ammu enne sõda hakati seal ka tühjade korterite arwu silmas pidama ja oldi walwel, kui nende arw 1% ja 1½% peale langes, siis hakati abinõusid otsima, kuidas korteripuuduse wastu wõidelda. Ma ei wõi siin selle juures kauemat peatada, sest see wiiks liiga kaugele. Nii on ka Kopenhaagenis, iseäranis aga Helsingis, ja Saksamaal eriti, Ber-

linis suur korteripuudus. Kui korterihäda ei oleks olnud, siis ei oleks mitte kongresse peetud, millest ma kõnelesin, ka seda mitte, kus Robert Koch, see kuulus tuberkeli-pisieluka ülesleidja ütles, et kõik on mahawisatud waew, kui meie suuri haigemaju ehitaksime, kuna palju kasulikum oleks häid korterid ehitada ja selle eest hoolt kanda, et haigeid ei tuleks, keda waja haigemajades rawitseda ja kelle arw mitte ei wähene, kui meie korteriolusid mitte ei paranda. See oli Robert Koch'i arwamine. Ma arwasin eeldada wõivat, et mul mitte waja ei ole eriti rõhutada, et ka wäljamaal oma korterihädad olemas on.

Nüüd paar sõna härra Luur'i arwamise kohta. Härra Luur tuli siia ja ütles, et tema on väga palju mõelnud ja tema sõbrad on ka mõelnud. Ootasin, et nüüd tuleb midagi suurt — aga wõta näpust, mitte midagi suurt ei tulnud! Olin õnnelik seda kuuldes, et härra Luur olnud koguni haridusministri kandidaadiks ja tänasin oma jumalat, et tema alles ainult koolinõunik on, aga mitte haridusminister, sest kui härra Luur oleks haridusminister olnud, siis ei oleks koolides korterikriisi lahendamise propaganda peale mõeldagi olnud!.. Härra Luur, ma arwan, et Teie selles küsimuses üsna wiltu waatate! Sarnaseid mõtteid wõiks ju keegi kuskil külla koosolekul awaldada, kuid mitte parlamendis. Selle peale waatamata wõite Teie väga hea pedagoog olla, kuid mitte rahwusmajanduslane. Härra Luur awaldas, et inimesed ei oleks pruukinud Tallinna tulla, siis ei oleks siin ka korterikriisi olnud, sijaasujad oleksid wõinud Narwa minna... Aga mina tean juba poisikese east, et just Narwa korteriolud wiltsad on, just Narwa suurtes wabriku kasarmutes elawad töölised koguni kitsalt ja kokku pressitult, ja kui teie praeguse korterikitsikuse juures arwate, et Narwas korterikitsikust ei ole, siis eksite! Waadake seal ainult ümber, Teie leiate seal neid samu kitsaid urkaid, niisamaguseid ühetoalisi korterid, nagu Tallinnas ja mujal. Austatud härra Luur, kui Teie tahate sarnaseid mõtteid awaldada, siis kaaluge nad enne läbi. Wist ei ole ei teie ega minu wõimuses inimeste tulekut Tallinnasse tagasi hoida. Kui inimesed Tallinna tulewad, siis on neil selleks loomulik tung, ja kui Teie ütlete, et tikuwabrik wõiks Lihulas tööd teha, siis on see ka wõhiku arwamine, sellepärast, et wab-

rikuomanik oma wabrikut pimedast peast kuhugile ei asuta, tal on ikkagi selleks põhjusi, kuhu ta oma wabrikuga läheb. Nii siis, austatud härra Luur, mina hindaksin Teie ettepanekut plaastriks, millega Teie asja tahate lappida, kuid waleküljega kinni katate — selle küljega, mis kleebib ülespoole, nii et niisugune plaasterdamine ei awita. See on ühiskondlik soolapuhumine. Kui näituseks härra Luur'i wäited peaksid selged olema Tallinna kohta, siis tehku selgeks, miks niisugune tung ka Tartu on. Miks sinna keegi tikuwabrikut ei ehitata? Aga kui Teie tahaks, kui koolinõunik öelda, miks sinna läheb 4.000 üliõpilast, mingi tuhat! siis on ka see küll nõuanne, aga mitte tark.

J. Kes küll (m. o.): Austatud Riigikogu liikmed! Täna ei ole õieti küll läbiarutusel üüriseadus, waid korterikriisi lahendamise küsimus, selle juures aga austatud eelkõnelejad ei ole ükski üüriseaduse, kui niisuguse, arutamist arwesse wõtnud ega selle sisse süwenenud. Mina leian oma kohuseks ühest küljest austatud Riigikogu liikmete tähelpanu selle peale pöörata, et üürikriisi süwendaja see praegune üüriseadus eestkätt just ise on.

Kui meie jälgime eelmise Riigikogu tegewust, kui üüriseadus loodi, siis mäletab wist igaüks, kes sel ajal Riigikogus olid, et üüriseadust ei osatud mitte sel kujul kokku seada, et ta oleks enamusele wastuwõetaw olnud. Üüriseadus käis mitmed korrad komisjonis ja tuli seal tagasi mitmet korda pleenumi lugemisele, kunni ta lõpulikult wastu wõeti. Sellest on isenesest muidugi teada, olenenud see, et ei jõutud üüriseadusele seesugust kuju anda ja ei tahetud ega saadud seda kätte käesolewa üüriseadusega, mida soowiti, wastu wõttes normeeritud üüride korda, millest ka olenes see armetu wilts seisukord, mis otsekohe majaanikule kui ka üürnikkudele tuntawaks õnnetuseks sai ja mis otsekohe üürikriisi süwendab ja maju lagunemisele wiib. Ei wõeta arwesse ega panda tähele, et see normeeritud üüriseadus maju lagunemisele wiib. Meil on jälle poolteist aastat sellest möödas, kui uus üüriseadus maksma pandi, hoolimata seadusest ei ole jõutud saadud üüriga ega wõidagi maju parandada. Üüriseadusega korteriga sahkerdamine läheb praegu täies hoos edasi hoolimata kaitseadusest. Paljud isegi komisjoni liikmetest, kui nad ise üüriseadust wastu

wõtsid, maksid nad juba Tallinnas sel ajal kui üüriseaduse wälja töötasid, kõrgemat üüri kui nad ise üüriseaduses ette nägid ja wastu wõtsid. Algüürnik, kui ta tahab seadusest üle astuda, wõib leida omale selleks igasuguseid võimalusi.

Härra Martna tähendas siit, et Tallinnas 14% elanikka elab suuremates korterites. Pean kordama, et kahjuks puuduvad meil statistilised andmed kui suured ruumid nende 14% käes tõesti tarwitada on. Praegune üüriseadus wõimaldab üürnikudel elada suurtes korterites wäheses üüri eest ja seepärast ei ole neil mingisugust mõtet, kui inimesel wähegi sissetulekut on, kaasiürnikka juurde wõtta, seda teewad ainult üksikud isikud, kes sellest wõib olla omale ülespidamist on sunnitud leidma. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Aga neid suuri korterid on wäga wähe.) Samuti toob praegune üüriseadus hulga kohtuprotsesse päewakorrale. Nii kuulujuttu järele olla üle 50% kohtuprotsessidest üüriseaduse lahendamise esile kutsunud. Mina isiklikult olen kindlas arwamises, et kui meil saaks üüriseadus ära kaotatud, siis see mingisugust suurt murrangut ei tooks ega järele ei jäta. Meie nägime Soomes kui kergelt saadi seal sellest üle ja igauks leidis omale korteri praegu pole Soomes ühtki, kes ilma korterita oleks. Aga kõige meie üüriseaduse peale waatamata leiame tihti ajalehtedes, et inimesed elawad meil mullakoobastes. Ühel eelminewal koosolekul esinesin ettepanekuga, et saaks laenu antud majade parandamiseks. Nüüd lõpuks jõutakse nii kaugele, aga seda laenuandmist tehakse suurte takistustega. Ma wõin seda meelde tuletada, kuidas seda te-

hakse. Laenu antakse wõlatähfede peale ja laenusaja peab nende wastu omale raha katsuma muretseda ja selle laenu saamise juures on kolm termini: 1 kord töö algusel, antakse $\frac{1}{2}$ osa ja kui juba pool tööd tehtud, antakse teine kolmandik laenust ja lõpuks makstakse terve laenusumma wälja. Sellejuures kui ta paberit wahetama läheb, siis saab ta saja marga asemel 95 ja sellejuures tuleb tal weel esimese aasta eest 11% ära maksta, enne kui ta weel midagi selle rahaga jõudnud oleks parandada. Laenuandmise juures ei näidata wõimalust, kui inimene omale niisuguse pikaajalise wõla on wõtnud, millega ja kui palju temale selle wõla tasumine maksma läheb. Soow

oleks igauhel see, et majaomanikud peaks oma majasid korras hoidma ja parandama, aga kui majaomaniku sissetulekud nii wäikesed on, siis ei julge ta muidugi laenu wõtta. Samasugune küsimus on praeguse riikliku laenu andmisega ehituste jaoks. Siin on selle peale juba tähendatud, et selle juures oma teatud kawa puudus. Laenu anti igasse kohta, anti sinna, kus otsekohest korterikriisi ei olnud. Minul olewate andmete järele on Narwas 600 waba korterit, wõib olla, et neid parandada tuleks, igitahes wõidakse neid korda seada. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kuidas keegi wõtab!) Nii et Narwa kohta ei saa keegi ütelda, et seal on korterite puudus. Ja kui nüüd üüriseadus selleks loodi, et wõimaldada igale kodanikule korteri saamist, aga nüüd tuleb wälja, et üüriseadusel on ka teine külg, millest ei saa waikides mööda minna. See teine külg seisab selles, et meil tahetakse elada wõimalikult odawalt teise majas, wõõra kullul. Meil loodi niisugune olukord, et teatud warandused ühe käest teise kätte peawad üle minema ja seda wõimaldatakse kõige rohkem just meie korteriseadusega. Kui majaomanik siin 60-kordset üüri saab, teistes linnades on üür weel 40-kordne mõnes kohas, siis on ju näha seda, et majaomanik saab kõigest, kui meie kullawäärtuse wõtame — meie teame, et kullawäärtuse järele ei saa maju parandada; majaparandused on kõige wähemalt üle 200 korra kallimad. Aga ütleme, et majaomanikudel oleks wõimalik kullawäärtuse järele üüri saada, et oma maja oleks wõinud korras pidada — saab maiapere mees üüriks $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ sellest, mida ta saama peaks. Aga olgu, ütleme, et majaomanikul ei ole tarwis majast sissetulekut saada, et töölised ei jõua maksta, nad saawad wähe palka, siis loodagu niisugune kord, et makstagu nendele abiraha, aga ärgu lastagu maju lagunema minna. Ja mis mõte on siis üüriseadusel, kui ta kaitseks üksnes neid, kes ei jõua maksta, ei, ta wõimaldab kah neile odawa üüriga korteri, kes, wõib olla kümme korda rikkamad on, kui need, kellede majas nad elawad. Meil tähendati siin, et Tallinnas olla suur korteripuudus, aga sellejuures ei saa ju sellest olukorrast mööda minna, et Tallinnas on elanud 167.000 elanikku. Härra minister Amberg, erawiisil läbi rääkides, ütles, et meil olla suur hulk elanikka kindluste ehitamise ajal barakkides

elanud. Ma pean ütleva, et kindluste ehituste barakid olid linna piirkonnast väljas, ega kuulunud nende elanikud linna elanikkude arve hulka. Linna piirkonnas lüeti sel ajal 167.000 inimest. Nendest inimestest, nagu siin ette kantud, oli alanenud elanikkude arv Tallinnas 102.000 peale, see tähendab — 65.000 inimest olid Tallinnast ära läinud, sellepärast oleks pidanud hulk korterid wabanema. Ei ole meil ka niisuguseid juhtumisi ette tulnud, et majasid oleks maha põlenud. Suuri õnnetusi, suuri tulekahjusid ette tulnud ei ole. Siin teatas härra Martna statistiliste andmete järele, mille juures ma sugugi ei kahtle, et peale 1912 a. on juurde ehitatud Tallinnas 600 maja. Praegu on veel ehitusel: minewal aastal 50 maja ja tänawu aasta 30. Hulk maju tuleb juurde. Need ehitatud majad on iseenesest juba suured majad, mitme korteriga, mitte niisugused tööliste ühetoalised, nagu siin tähendati, waid juba ajanõuete kohased. Ülepea ei ehitata juurde seesuguseid ühetoalisi, riikliku ehituslaenu komisjon ei kinnita niisuguseid plaane. Ma pean tõendama seda, mis härra Martna siit ette kandis, see on täiesti õige, selle wastu waielda ei saa ja ka oleks ülekohus, ei saa ju meie maju ja eluruumisid kiita. Aga korterikriisi juurde tuleb teine häda, et meil ei ole õiget korterit. See on tõsi, aga praeguse olukorra juures wõime ainult kurta, sellest meie kaugemale ei saa, kui meil needki korterid, mis praegu odawa üüriga wälja antud on, kui meil needki korterid lagunewad. Härra Martna kandis siin wäga rõõmustawalt ette, näidates, kuidas ehitusolud on Soomes olnud, kuidas seal antakse 30% ilma protsendita laenu, kuidas seal isegi komisjon seda laenu läbi arutab, et kas majaomanik on sellest mingisugust kasu saanud, wõi kustutakse see temale lihtsalt saadud kahjudena maha. Ma saan aru, et sel juhtumisel, seesugusel kujul wõidakse korterikriisi lahendada. Aga et loodetakse, et meie praegune üüriseadus oma wältusel, kui ta sel kujul peaks edasi wältama, et see aitaks meie üüriolukorda lahendada, see oleks eksiarwamine. Olen kindlasti selles usus, et kui meil ühel heal päewal üüriseadus ära kaob, ja kui nii kaugele jõutakse, et sellest jõutakse aru saada, et see üks koorem on, majaomanikul kui ka üürnikul raske kanda, mis meid kodanikka omawahel wihawaenu wiib, et see meile kellegile kasu ei too, waid puht

kahju, siis peab ta kaduma. Loodan, et kui üüriseaduse rewideerimine jõuab järjega walitsuse poolt jälle ühekorra Riigikogusse ja Riigikogu liikmed sellest seisukohast aru on jõudnud saada, et nad siis kõik üüriseaduse kaotamise poolt saawad hääletama.

J. Luur (kristl.): Härra Martna juhib siin tähelepanu selle peale, mis parlamendi liikmetele juba wäga hästi teada on. Mina arwan, et parlamendis ei istu mehed, kes aabitsaasjadega tuttawad ei oleks ja neid koolinõunikka wäga hästi ei teaks. Niisamuti teatakse ka, et meil kui ka wäljamaal korterikriis on olemas. Härra Martna hädaldab ja laulab Jeremia nutulaulu, kui aga näidatakse teed osalisekski korterikriisi lahendamiseks, siis ei taha härra Martna sellest kuuldagi. Härra Martna näeb kurwa südamega ka seda osalist korterikriisi lahendamist, et see ei olla mitte Tallinnale kasuks. Wõib olla, et härra Martna'l ka Tallinnas kusa-gil maja on ja sellepärast ainult Tallinna asjad talle südame peale käiwad. Härra Martna, parlamendis ei ole hädaldamise kohta. Siin tullakse esile majanduslikkude seadustega, kuid mina ei näe mitte majanduslikkust selles, kui tahetakse Tallinnas tikuwabrikut awada ja ainult ruumide eest 500.000 wõi miljon maksetakse ruumi üüri ja materjaali weo eest pööraseid summe, kuna on olemas majanduslikka seadusi, mis wõimaldawad wäga hästi materjaali odawamalt kätte saada ja wõimaldawad wõistelda wäljamaa turgudega, kui see tarwilik peaks olema. Seletagu siis härra Martna mulle seda majanduslikku seadust, mis sunnib riiki Tallinnas raudteetehaseid pidama wedurite parandamiseks, mis ennast ära ei tasu. Mina niisugusest majanduslikust seadusest küll aru ei saa. Mina ei tea, mis asi sunnib riiki konserwatooriumi ja hüpoteeqipanke asutama, mis ainult aitawad korterikriisi süwendada. Mul ei ole täpseid andmeid selle kohta, mis oleks takistanud neid asutusi kusagile teise kohta saatmast, et korterikriisi wähe lahendada. Härra Martna arwates on need kõned parlamentaarsed, mis Tallinna kasuks peetakse, aga need, mis prowintsi linnade kasuks peetakse, on külakõned. Mind paneb see imestama, et härra Martna, kes tööliste esitaja on ja parlamendis tööliste kasusid kaitsema peab, ei taha sellest aru saada, et kui

Narwas töö ja elu liikuma pannakse, et siis ka töölised sellest kasu saavad ning paremates oludes elada wõiwad.

J. Piiskar (is.): Härra Luur ütleb, et tema eelmisi kõnesid kuulates nende üle järele mõelnud ja väga päästwatele otsustele tulnud. Mina tahaksin härra Luur'ile soovitada, et ta ka tarwilikud järeldused oma järelemõtlemistest teeks. Härra Luur arwab, et ettewõtted tuleks paigutada üle maa laiali, nagu üks Saksa proua olla arwanud, et linnad tuleks maale wiia, aga kuidas seda teha, seda härra Luur ei ütelnud. Tikuwabrik ei lähe ju ise Narwa, waid teda tuleks selleks sundida. Aga kui seda mõtet lõpuni mõtelda, siis tuleme seisukohale, et tuleb asuda kindlama käega tööstust riigistama ja alles siis saab temale ütelda: lähed Narwa. Waadake, nii on lugu ja teil tuleks oma rühmasõpradele ja ka Narwa seltskonnategelastele, kellega teie neid mõtteid wahetate, see asi selgeks teha. Siis alles hakkaksid need küsimused liikuma ja ei Teil ega ka kellegil teisel poleks tarwis siia kõnetooli kurtma tulla. Sennikaua, kui Teie oma mõtetega, mis Teil täna pähe tulnud, kirju lambana karjas olete, ei lähe ükski ettewõtte ei Narwa ega mujale ja Teie korterikriisi lahendamise tee jääb ainult wabaks fantaasiaks, et mitte ütelda wagaks soowiks, sest isegi Narwa laiuokraadi all satuksite ise umbkotti, samuti ka härra Kesküll, kes seda asja nähtawasti samalt laiuokraadilt walgustas. Härra Luur tõendas, samuti kui härra Kesküll, et Narwas olla umbes 600 tühja korterit, mis enam-wähem korras olla, kuid härra Luur ütles, et Narwa töölised elawad just sama wiltsates korterites ja oludes, kui mujal. Ma wõin samuti öelda, et Narwa tööliskond asub kasarmutes, mis korteriolude poolest on kõige wiltsamatest. Kui siin on väga kujukaid pilte ette toodud, mis sugustes korterites töölised elama on sunnitud, siis on need tingimised Narwa tööliste kohta iseäranis makswad. Kas siis tõesti Narwa tööline ei taipu, et paremas korteris on parem elada! Ja härra Luur kõige oma Narwa sõpradega on nii lage inimese armastusest, et ta ei wõta Narwa töölisi käekõrwa ja ei juhi neid nende 600 tühja korteri juurde! Siit näeme, et isegi siis, kui teatud protsent korterid tühi seisab ja neid kõigile jätkuks, korterikriisi see alati siiski ei la-

henda, sest kehwea kihi teenistus on niiwõrd wäike, et see kiht parematesse korteritesse asuda ei suuda. Kortariküsimus ei ole seega mitte iseseisew küsimus, waid on lahutamatu seotud töötawate rahwakihtide äraelamise wõimalustega. Kui majanduslik olukord kehwea kihi juures, kus korterikriis ennast eriti terawalt tunda annab, on nii wilts, et wawalt jätkub kõige halvema korteri pidamiseks ja hädawaewalt äraelamiseks selleski urkas, siis ei suudeta paremat korterit wõtta ka siis, kui korterid tühjad seisawad. Kui tahetakse korterikriisi lahendada, siis peab ühtlasi hoolitsetama selle all kannatawa kihi majanduslikkude tingimuste parandamise eest. Kui härra töö- hoolekandeminister suure hulga väga kujukaid arwusid ette tõi, siis oleks ta pidanud neist tegema tarwilikka järeldusi, aga seda ei tehtud. Teatati, et olukord on niisugune, nii palju on tühje korterid, seal linnas on niisugused, seal alewis teistsugused korteriolud. Kas walitsus need olud loeb rahuloldawaks wõi mitte, see selgus juba wähem. Mis mõeldakse ette wõtta, et sarnasele olukorraile lõpp teha, seda küsimust ei ole härra minister üldse ette toonud, vähemalt ei esitatud meile üksikasjalikumat kawa, mille järele toimetada mõeldakse, (Töö- hoolekandeminister O. Amberg: Ma ütlen, walitsusel on programmi ehitada). Aga kuidas, missugusel määral ja kui kiirelt — see jääb saladuseks. Ei öeldud ka midagi selle kohta, kuidas kawatsetakse teist küsimust lahendada — wõimaldada inimestele korteritesse asuda. See küsimus on aga üks tähtsamatest, sest mitte ainult korteriküsimusega pole siin tegemist, waid äraelamise wõimaldamise küsimusega selle terwes ulatuses. Härra Kesküll ütleb muuseas, et kaotatagu üüriseadus ära, küll siis wahekorrad loomulikumaks muutuwad. Nüüd olla isesugused wäärnähtused, üürnikud saada rikkaks ja majapere-mehed jääda waeseks. Näitusena toob ta ette Soome ja ütleb, et seal olla kergesüü küsimusest üle saadud. Ka meie teame, kuidas seal üle saadi. Inimesed tõsteri lihtsalt uulitsale. Kui ma õieti mäletan, soowitas üks Eesti ajaleht üüriseaduse ärakaotamist kewadeni edasi lükata. On see siis kapsaste istutamine wõi kartulite mahapanemine? Seda tehti aga väga lihtsal põhjusel, sest kewadel wõidakse inimesi tänawale tõsta, ei ole ju karta.

et nad nii kergesti ära külmaksid. Ja kuidas siis Soomes korteriküsimusega praegu lugu on, missugused on praegu korteriolud Soomes ja eriti Helsingis, seda ei öeldud. (J. Kes küll (m.o.): Lätiska ei ole üüriseadust!) Härra Kesküll, Teie ei ole meile ka Läti korterioludest kõnelenud, wõib olla Riias ei ole korteriolud terawad selle tõttu, et seal elanikkude arw on kahanenud. Aga missugused korteriolud Lätis üldse on, seda oleks Teie pidanud näitama ja tõendama, et seal on just eeskujulik seisukord korterite suhtes sellepärast, et üüriseadust ei ole, aga mitte mõnel teisel põhjusel. Kui mõnes kohas korterikitsikus teraw ei ole, siis ei wõi seda weel sellega seletada, et seal üüriseadust ei ole. See on igatahes wäga kerge käega toodud wäide. Kui praegune üüriseadus wõimaldab sarnaseid ümberminekuid ja kuritarwitusi, nagu härra Kesküll ette tõi, siis wõib ju see õige olla, aga sellest ei saa weel järeldada, et üüriseadus tuleb ära kaotada, waid et tulewad ära kaotada seadusest need puudused. Teie ei taha ju ise ka üldiselt sellele seisukohale asuda, et kui keegi on osanud teatawast seadusest ümber minna, siis see seadus ära kaotada tuleb. Ja kui see seisukoht kõikide seaduste kohta ei püsi, miks siis peaks ta maksma üüriseaduse kohta?

Edasi. Wäga suurelt osalt on üüriseadus paberile jäänud, sest seaduse elluwimine on nende ringkondade käes, kuhu kuulub ka härra Kesküll, kes ise seda seadust eitawad ja arwawad, et seda ei tulegi ellu wiia, ja kes ise sellega kaasa aitawad, et seadusest mööda minna katsetakse. Wähemalt pigistatakse silmad kinni, kui keegi seadusest mööda hiilib. Mis on meil tehtud selleks, et üüriseadust maksma panna nii, nagu tarwis, ja et teda parandada seal, kus seadus tegelikule elule ei wasta? Selleks ei ole mitte midagi tehtud. Kortarikomisjonid, millest siin kõneldud, on surnud asutused. Nad ei näe midagi, ei kuule midagi... (J. Kes küll (m.o.): Teie esitajad on ju ka seal!) Teie, härra Kesküll, olete siin mitu korda kaebanud, et olete ettepanekuid teinud, mis aga wastu wõtmata on jäänud. Teie istute ometi siin, miks siis lasete Riigikogu teha sarnaseid otsuseid, mis Teile wastuwõtmatud?

Peale selle on üks tähtsamatest küsimustest korterikriisi lahendamisel see, et mitte ainult ei wõimaldataks rahalist

toetust saada, waid, et palju rohkem wastu tuldaks ehitusmaterjaalide saamiseks natuuras. Praegu on lugu nii, et ühelt poolt antakse rahalist laenu, teiselt poolt on aga ehitusmaterjaalide kättetoimetamine üksikute suurärirde monopooliks saanud. Nii on toetus muutunud suurärirdele kaudseks lüpsiwõimaluseks, sest antakse ehituslaenu selle eelteadmiseaga, et saaja peab peasjalikult „Silwa'lt“ wõi „Atlanta'lt“ jne. nende poolt ettekirjutatud tingimustel ehitusmaterjaali muretsema. Walitsus peaks ka selle küsimuse tõsisema tähelepanu alla wõtma. Harilikult, öeldakse, et annaksime rohkem, kuid pole raha, maksusid suurendada aga ei saa. Meie teame aga, missuguseid operatsioone metsaga tehakse, kuidas riik saab metsast ainult wäikseid sissetulekuid, kuna suurem osa läheb eraärirde kätte. Miks ei wõi siis otsekohe metsa, kui ehitusmaterjaali kergemate tingimustega wõimaldada kätte saada nendele, kes ehitada tahawad. Meie näeme aga, et isegi maal asunikkude juures ehitusmaterjaali saamise tingimused on muinasjutuliselt wiltsad. Ehitusmaterjaali antakse kaugelt ja tihti ajal, kui korralikku weoteed ei ole. Wõiks päris imelugusid kõnelda, kuidas mitte ei hõlbustata ehitusmaterjaali saamist, waid otse selle wastu raskendatakse.

Paberil on küll kõik korras, ehituslaen saadud ja materjaal antud, aga ehitama ei saa ometi hakata, sest materjaali ei saa kätte. Siin tähendas rkl. Martna, et mujal on olemas walmis ehitusplaanid. Ka meil on kuulda olnud, et seda teha kawatsetakse, aga senni neid weel ei ole, waid takistatakse aastate kaupa korterite ehitamist igasuguste wormaliteetidega.

Ei näe meie kusagil wastutulekut, waid igal pool kroonulikkust, bürokraatlikkust, mis ei aita küsimust lahendada, waid ainult edasi wenitada, nagu mitme teisegi küsimuse juures asi wenib ja wenib. Kui sarnases tempos, edasi minnakse, siis ei saa härra Luur'gi oma kuldse Narwa kohta warsti enam öelda, et seal korterikriisi ei ole.

A. Porman (üür.): Siit on täna mitu korda kuulda olnud, et Soomes üüriseadust ei olla. Siinjuures pean ma tähendama, et mina kolm nädalat tagasi inimestega kokku puutusin, kes Helsingis elawad ja need rääkisid, et seal pidada üüriseadus praegu maksew olema. Isegi

lehest lugesin, et on kawatsus üüriseadust alles 1924 a. ära kaotada. Siin aga öeldakse täna, et olewat juba minewal aastal ära kaotatud, nii et see näitab natukene tume olewat, mis siin kõneldakse. Teiseks majaperemeeste ettepanek: mak-sab ju riigivalitsus neile palka, kes inimesi wälja tõstawad — miks siis ka mitte sellest kõnelda, et siis korterikriis lahendatud on, kui üüriseadus kaotatud. Sest meie teame, nemad loodawad selle peale, et siin juba kohtuotsuse järele inimesi korteritest wälja tõstetakse. Ja kui inimesed uulitsale jääwad, siis on muidugi korter tühi, ning korterikriis lahendatud. Rkl. Martna kõneles siin üleskirjutustest Tallinnas, et korterisoowijaid umbes 2.000 isikut olnud, tähendan aga siin, et nendel üleskirjutamistel paljud ei käinud, sest olid arwamisel, et mingisugust korterit neile juba ei anta. (M. Martna (sd.): Paljud ei saanud ka üleskutset.) Jah, ja paljud ei saanud ka üles kirjutama minna, sest see üleskirjutamine sündis päewal, mil nad wabad ei olnud. Nende korteritetahtjate hulgas oli 1.008 korteritahjat, kes soovisid ühe-toalist korterit wõi õigem kõöki. Kahe-toalise korteri soowijaid oli 691 ja kolme-toalise korteri soowijaid — 140. Nii näeme, et kordkorralt korteri suuruse tõttu soowijad wähenewad. Siis on edasi registreeritud need, kes kohtu poolt on korteritest wälja tõstetud ja elawad praegu kuurides — neid on praegu 120. Siin on terwed perekonnad laiali paisatud, üks laps elab ühes kohas, teine teises kohas, inimesed elawad kohtades, mida nimetada ei kõlbagi. Kuidas siin weel kõnelda, et korterikriisi ei ole, sest inimesed ei ela mitte kiusu pärast ühes ehk teises kohas, waid nad on praeguse olukorra tõttu sunnitud seal elama. Siin on ka niisuguseid juhtumisi, et üüriline on majaperemehe sõber. Nii pea aga kui üüriline ühe päewaga majaperemehe poolt ettekirjutatud üüritermini juures eksib, siis on asi kohe kohtus, sest see sõprus oli ainult silmakirjaks, et saaks terminiga üürilist wälja. Kus on ümberehitused, sinna ei saa endised üürilised enam kunagi tagasi.

Nii et kõige parem abinõu on nagu siin ette kanti, et mida rohkem hooneid, elukorterid jõuame juurde ehitada, seda rutem kaob ka korterikriis. Siin tähendati, et rahaandmine üksi ei aita. Paremoleks, kui saaks materjaali, aga metsad

on riigi käes. Wõiks anda üksikute puude wiisi, lankide wiisi küll müüdakse ja kus müüdakse, siis kõrge hinnaga.

M. Martna (sd.): Wabandage, et ma weel paar sõna tahan ütelda. Soome üüriseadust on siin mitme kõneleja poolt nimetatud, ka wiimase poolt. Eile nimetas ka „Päewaleht“, et Soomes olewat üüriseadus ära kaotatud. Aga minewal aastal, kui üüriseadus ära kaotati, siis pandi seal üüri asi wõi üürnikud, nõndanimetatud liiakasu paragrahwi kaitse alla. See seisab nimelt selles, et iga majaomanik on kohustatud oma korteri, kui ta tühjaks saab, ja ka nende korterite üüri ja suuruse, mis mitte tühjaks ei saa, ametikohta teada andma, niisugune kontroll on olemas, ja selle kontrolli teine külg on see, et iga linn ära määrab iga-aastase üüri kõrguse, millest keegi üle ei wõi minna. Korteriid on ära märgitud — hästi korras hoitud, keskmised ja halwad, ja selle järele on ka igal pool üürid; Wiiburis omad üürid, Helsingis omad üürid jne. Kes äramääratud üürist rohkem wõtab, neid pandakse pogrissse. On juhtumisi olnud, kus majaomanik 9 kuuks pogrissse pandi. Praegu paneb Helsingi politsei ühe põhjaliku rewideerimise toime, kas on majaomanikud seda paragrahwi täitnud, kas on nad oma korterid üles annud, jne. Seda liiakasu paragrahwi tahetakse tulewa suwe maikuul ära kaotada, aga üürnikud, eriti sotsiaaldemokraadid, nõuawad, et vähemalt see liiakasu paragrahw peab seisma jääma. Nii on suurtes joontes Soome üüriseadusega lugu.

Mis Lätisse puutub, siis wiibib Läti parlamendi abiesimees praegu Tallinnas ja tema on jutuajamises teatanud, et oktoobrikuul Läti parlamendi kokku tulekul teda muude ettepanekute seas, ka üüriseaduse wastuwõtmine ootab. (J. Kes küll (m. o.): Aga praegu ei ole.) Jah, see on õige, praegu küll ei ole, aga arwatawasti läheb ta ka Läti parlamendis läbi — Läti Keskkülade mureks.

Siin on kõneldud ka ehitusmaterjaalist jne. Kui kogukonna walitsused tõepoolest terwet korteri lahendamise poliitikat ajawad, siis ei tohiks nii ette tulla, nagu meil Tallinnas ette tuleb, et hakatakse wiit maja ehitama, kuma ainult nelja maja jaoks kiwa jätkub. Mõistlik ja kaugele ettenägew ehituspoliitika peaks vähemalt niiviisi talitama, et materjaali rohkem saadawal oleks. Wahe peal ütlen

härra Luurile, et mina ei ole mitte Tallinna linna kasusid kaitsta mõelnud, minul ei ole mingisugust lokaal patriotismi ja ei ole minule seda ka keegi senni ette heitnud. Tartu korteriolud on niisama halwad, kui nad üle terve maa on, ja mina ei ole mitte ütelnud, et neid üle öö parandada saab, waid ma olen öelnud, et kui tõsiselt asi kätte wõetakse, siis wast aasta 10 pärast paremat loota wõime. Mis nüüd sellesse puutub, kui üksik kogukond, ütlemel Tallinn, suurema ehitusprogrammi üles seab, siis peaks esimene asi olema, et ta näituseks müuseas telliskiwibabrikuid üles seab ja ka selle peale mõtleb, et ka uksehingesid, käsiraudasid, lukkusi jne. kodumaal walmistataks. See oleks ka ülesanne meie tööstusele. See aga iseenesest ei ole praegu kõne all, aga kui laiemat poliitikat ajama hakatakse, siis ka need asjad sinna juurde kuuluwad ja tulewad arwesse wõtta.

Töö- h o o l e k a n d e m i n i s t e r O. Amberg: Austatud Riigikogu liikmed! Kokku wõttes pean mina tähendama, et kõik kõnelejad siit kõrgelt toolilt selle arusaamisel on, et meil korterikriis walitseb. Selle küsimuse juures ei wõi kahtlust olla.

Selle küsimuse juures ei wõi kõigi nende andmete tõttu, mis mina siin ette kandsin, kahelda, ja mis ka niisama veel täiendatud said härra Martna poolt. Kuid ühte tuleb siiski meeles pidada, et meie, härra Martna, oma olusid Euroopa kultuurimaade omadega veel wõrrelda ei saa, kuid meie peame edasi töötama, et meie nendes tingimistes tulewikus elada saaksime. Siin pean ma tähendama, et selles mõttes tuleb meil just korterihituse peale tulewikus suurt rõhku panna, ja algus on tehtud. Meie ei wõinud seda teha sõjaaastatel, sest meil oli siis tegetmist paljude muude asjadega; pidime sel ajal toitlusolusid parandama ja peale selle, kui ilmasõda möödus oli, tulid teised asjad, mis sel ajal ei wõimaldanud meil korterid juurde ehitada. Meie elame, härra Martna, hoopis teistsuguses õhkkonnas, kui elawad Daanimaa ja Rootsimaa, mis Teile meile pildiks ette olete toonud. Ma usun, selle kohta ei wõi kellegil kahtlust olla, et meie teises õhus elanud oleme, sest meie oleme ilmasõja kaasa teinud, meie oleme rewolutsiooni läbi elanud, ja sõja läbi enamlastega wabaduse kätte saanud, ja see on meid teise olukorda pai-

gutanud, kui neid kultuurriikisid, millest härra Martna siin kõneles, et nendes kõik parem on. Meie selle juures ei kahtle keegi, et seal parem on, kuid ka meie peame püüdma, et ta ka meie juures paremaks saaks. Meie teame väga hästi, et meie oma noorele riigile oleme pärinud Wene ajast kõiki halbu asju, nagu meie seadused, mille kallal Riigikogu töötama peab ja mida Asutawas Kogus peale hakati. Need oleme meie pärinud ja ka selle korterikriisi oleme pärinud Wene ajast, sest õieti said meie wiimased suuremad ehitused Wene ajal ehitatud 1911 a.—1915 a.: oli meil suur ehitamise hooaeg. Kui meil ilmasõda mitte ei oleks kaela tulnud, siis oleks meie korteri suhtes palju lahendamates oludes elada wõinud, aga erakorralised olud on kahjuks niisugused olnud, et meie kõiki seda läbi wiia ei ole saanud, mis wõib olla oli kawatsetud. Pean tähendama, et algust on tehtud selle küsimuse lahendamiseks, nagu ma juba enne tähendasin ja see mõte on just wälja läinud teie eneste poolt, härrad Riigikogu liikmed, I Riigikogu ajal ja tahan loota, et need sammud mitte seisma ei jääks ehituse alal, waid et nad kaswaksid. Selles mõttes walgustasin mina ka walitsuse seisukohta, kes katsub ühes sellega ka erakapitaali ehituste juurde koondada ja nende ehituslaenude ja hüpoteegi laenude abil ehitamist edendada. Kui öeldakse, et komitee ei ole küllalt targalt talitanud, andes laenu Haapsalu, Walka jne. kus korteriolud lahendamad on, siis pean tähendama, et on olnud kolm termini kõigi omawalitsuste poolt plaanide esitamiseks ja nimelt 1. märts, 1. mai ja 1. september s. a. ja teiseks, mina arwan, ei ole mitte mõtet summasid wälja anda, kui kusagilt poolt neid plaane õigeks ajaks mitte esitatud ei olnud. Ei ole ka ülekohtus kui Haapsalu siis mõne maja peale on laenu saanud, sest meie teame, et meie peame ka oma supeluskohtasid sellel teel aitama, et ka seal paremaid maju leiduks neile, kes terwise pärast sinna lähewad. Ma olen ka ise kolm suwet pidanud ennast rawitsema ishiase pärast ja nimelt Haapsalus ja tean väga hästi, et tuleb õige kaua otsida, kui enesele passiliku korteri seal praegu leiad. Seda on kõik need endised olud ja sõda paraku kaasa toonud, et neid seal praegu olemas ei ole.

Mis puutub härra Liigand'i etteheitesse, siis pean tähendama, et Tartu linn ei ole ka mitte õigel ajal oma plaane esi-

tanud ja minewal aastal sai temale 10 miljonit ehitusfondi määratud, aga 1. märtsini oli sellest 3 miljonit ära tarvitatud, kuna tänawu aastaga kokku on ta 20 miljonit saanud, tähendab veel 10 miljonit juurde määratud. Ma arwan, et see ei ole Tartu kohta mitte liig väikene summa. Ka Tartu linnawalitsus ei ole mitte õigel ajal kruntisid välja planeerinud. Kui Tartu, wõib olla, vähem sai, kui nõudmisi oli, siis minul on need andmed olemas, et plaanid õigel ajal ei olnud ehituskomiteele esitatud.

Riigiwanem K. Päts: Lugupeetud rahwasaadikud! Mina ei hakka pikemalt korterikriisi sisu juures peatama. Ma tahaksin ainult tähendada härra Martna'le, kui tema Riigiwanemat puudutas, nagu oleks korteriküsimus Riigiwanemale ükskõikne, ja et sealpoolt ei ole iseäraliselt palju loota lahendamiseks. Härra Martna on kauemat aega kodumaalt eemal wiibinud, nõnda et ta meie olusid ei tea. Ma wõin aga härra Martna'le teatada, et esimesel sõjaaastal mina sel ajal poliitilistel põhjustel ei wõinud awalikult seltskonna elust osa wõtta, siiski tegin korteriküsimusega tegemist. Sel ajal, kui tolaaegne linnapea härra Poska pikemal reisil wäljamaal oli, wõtsin selle küsimuse üles ja tegin ühe kirjatöö, mille härra Poska'ga kokku leppides, tema ettepanekuna Tallinna linnawolikogule esitasime. Selle eesmärgiks oli Tallinna linnalt maad odawa hinnaga saada, et oleks wõinud kohe maju ehitama hakata. Sel ajal waliti linnawolikogu poolt komisjon lepingu eelnõu wäljatöötamiseks, kawa wõeti wolikogus wastu ja ta läks kuberner'i kätte kinnitada, nagu kõik selleaegsed wolikogu otsused. Kuberner'i poolt jäeti kõik need kinnitamata, kardeti, et eestlased ehitawad palju maju ja saawad Tallinnas suure ülemmõju, see ei olnud Wene wõimudele soowitaw ja sellepärast oldi ka selle kawa wastu. Linnawolikogu ei olnud selle wastu, et odawamalt ehitamiseks maad anda ja pealegi pikaajaliselt ehitusrendi alusel, ehk ta küll koos seisis majaomanikkudest. Meie katsumise asja isegi sel teel paigast nihutada, et selleaegses Wene lehes wolikogule etteheiteid tegime, et ta midagi ei tee kaswawa korterihäda wastu, meie lootsume, et ehk mõjub Wene lehe kirjutus kubermangu wõimude peale, kuid kõik ei aidanud, kuberner oli kindel oma

wastuseisus, ja ajakohane kawa jäi teostamata. See projekt lükati tagasi ja ehitusolud muutusid ikka raskemaks, kuigi maad ehk oleks saanud, ei suudetud siis enam ehitada, sest paras aeg oli mööda lastud minna.

Nüüd on asi nij kaugele jõudnud, et arwatakse, et korterikriisi häda wõib praeguse üüriseadusega ühelt poolt lahendada, teiselt poolt, tehakse etteheiteid, et seda mõne reaalsema abinõuga ei lahendada. Mina tahaks nüüd peatada nende reaalsete abinõude juures. Kõigepealt tahetakse muidugi teada saada, missugused abinõud walitsusel on kriisi lahendamiseks, nii vähemalt nõutakse arupärimises. Tahetakse teada, missugused abinõud oleks walitsusel tarwitada ja arwatakse, et riik peaks suuremaid summe selle jaoks ohwerdama. Härra Martna tegi ettepaneku Soome eeskujul seda lahendada. Küsimuse lahendamiseks wõtame eeskujuga igatahes suurriikidelt ja ei taha sugugi meie eneste reaalolude juurde tagasi minna. Mina soowiksin wäga, et kõik Riigikogu liikmed järele mõtleksid, kust riik saab need summad, mida ta wälja peab andma ja mis nüüd juba lõpul on. Ei ole teisi sissetulekuid, kui jookswad sissetulekid. Meil ei ole muud erakorralist sissetulekut, kui juhusliku riigiwaranduse likwideerimine, mis pärandatud Wene ajast. Kui annaksime 500 miljonit ehk miljard sissetulekutest majade ehitamiseks laenuks, siis wõtame ja paneme praeguste kodanikkude peale veel suuremad maksud, kurname maksu maksjaid, et vähemust aidata odawalt omale majasid ehitada. Tuleb ka seda meeles pidada, et korterihäda lahendamiseks mõni aasta ära kulub, nii peaks iga aasta teatawad suuremad summad eelarwesse wõtma ja kui tarwis on, riigi poolt juurde maksta, siis tuleb seda ka mitme aasta jooksul teha. Mujal tehakse seda riigilaenude abil, meil aga tuleb kõik jookswatest riigi sissetulekutest anda, mujal pannakse sellega ka koorem järeletulewate aastate peale, meil on see senni wõimatu olnud. Kuid seda tehakse mujal ja wõidak tulla ja öelda walitsusele, miks teie seda ei tee?

Minu härrad, meie anname teile warsti kätte riigi eelarwe, kus teie wõite näha, missugused wäljaminekud ja missugused sissetulekid riigil olemas, siis jääb teie otsustada, kust meil neid miljoneid wõtta oleks ja kust meil laenu saada

oleks. Meie teeksime seda heameelega — walitsuses ei ole ühtegi inimest, kes wastu oleks, wõi kes oma hääle sellele wastu annaks, et riigi poolt korterite lahendamiseks suuremaid summasid anda. Siin on hea nõuda, aga walitsus peab andma. Walitsus peab ette nägema, et riigi hädalise-
 mad wäljaminekud täitmata ei jääks. Nõudmisi riigikassale tuleb nii palju ja need nõudmised on just niisama suure tähtsusega, kõiki neid peab walitsus kaaluma ja tähtsuse järel rahuldama. Teistes riikides on riigi ülesandeid aastasade jooksul rahuldatud, meie peame seda lühikese aja jooksul tegema. Öeldakse, et Daanimaal elawad linna kehwenadki kihid kolmetoalistes korterites, see wõib nii olla; meie wiletsat korterite olukorda tuleks meil kiires korras teiste riikide eeskujul parandada, kuid küsitaw on, kas meie uuenduste tahtmine üksi aitab. Kui siin tahetakse walitsusele etteheiteid teha, ka eelmisele walitsusele wõi ka tulewasele walitsusele, siis peame meie ikka lahtiste silmadega asja peale waatama, enne kui süüdistama hakkame. Siin loeti statistilisi teateid ette, kuid jäeti walgustamata, missugusel majanduslikul alusel see mujal wõimalik on olnud. Arwude wõrdlused wõiwad õpetlikud olla, kuid edasi nad ei aita, kui järelepüüdmise puhul tegelikka wõimalusi arwesse ei wõeta. Sellega ei taha ma aga sugugi tõendada, et mitte midagi teha ei tuleks, waid ainult oma nõrkuse ja jõuetuse üle hädaldada. Midagi tehtakse ka, kuid õige riigikorra walitsemise wiis ei oleks see mitte, kui riik üle jõu majade ehitamise peale kuluisid teeks. Häda on sundinud meid juba nüüdki rohkem riigikassast andma, kui see soowitaw oleks. (J. Piiskar (is.): Aga Eesti pangale oli wõimalus anda.) Eesti panga laenupoliitika on nüüd ka asi, millest kõnelema peab. Niisugune pank, nagu Eesti pank, ei anna pikaajalist laenu, ei wõigi anda, selleks on walitsuse poolt teine tee näidatud. Wabariigi Walitsus leiab, et tarwiline on elustada hüpoteegi laenupankasid. Praegu ei ole aga Eesti panka wõimalus pikaajaliste laenude pangaks luua. Austria riigipangas oli sarnane osakond olemas, meie Eesti panga põhikiri ei tunne aga mitte sarnast osakonda, ega näe ette pikaajaliste laenude andmist, sellepärast peawad teised laenuasutused seda tegema ja seda on ka walitsus oma deklaratsioonis ütelnud. Eesti pank on ometi hüpoteekpan-

kadele wõimaldanud temale 50 miljoni cest nende pantkirju ära müüa. Mis see tähendab? Eesti pank on oma kassaga pikaajaliste laenude andjatele pankadele wastu tulnud, ostab oma portfelli nende pantkirju ja aitab nii 50 miljoni eest majasid ehitada. Ega Eesti pangal ei ole lõpmata suured tagawarad seismas, et tema wõib lõpmata miljonid selleks wälja anda. Eesti pangal on ka piiratud wäljaminekud. Eesti pank wõib ju teatawal wiisil raha anda, nagu ta kindlustatud on. Muidugi meie wõime trükkida paberraha, aga ega paber ei ole mingisugune kapital. Meie teame riikisid, kus miljardid käiwad, ega siis seal ei ole sellepärast miljardilisi warandusi. Kui meil korterid halwad on, siis peame õppima tundma seda, see on tarwilik. Parandused tulewad aga, kui meil töö wiljakamaks muutub ehitamise alal. Tehtakse tööd ka praegu, kuid liiga wähe ja mitte küllalt wiljakalt. Kuid korruga ei jõua meie ka kõige suuremal jõupingutusel weel oma lähemale naabrile, Soomele järele. Soomemaa on ikkagi maa, kus Soome riigikassa ja walitsus oli juba 100 aastat olemas ja selle järeldusel oli seal wõimalus sisepoliitiliselt, sotsiaalpoliitiliselt aastasada enne meid areneda. Meil aga seda mitte midagi ei olnud. See näitus, mida ma ette tõin Tallinna linnawalitsuse kohta, näitab, missugustes oludes meie lähemas minewikus töötasime. Kui meil ei lubatud linna maadki ehituste tarwis anda, kui sõjaajal majasid ehitada taheti, mis siis weel teistest laiematest wõimalustest kõnelda? Daanimaal, Soomes ja mujal wõidakse rohkem ehitada ja parandada, et seal rohkem kapitaali on kui meil. Meil aga seda praegu ei ole. Kui meie waatame meie sissewedu ja wäljavedu, mis teie näete? Meie weame rohkem sisse, kui wälja, meie peame oma kapitaali, mis meil on, wälja andma selleks, et rohkem tarwilikka aineid sisse wedada. Sissewedu peab piirama, selleks on ka samme astunud, et seda piirata, aga teie teate, kuidas nende piiramistega lugu on. On teada, et meil neid läbipaistwaid sukki ei ole tarwis, nad isegi ei wasta meie kliimale, aga katsuge nende sissewedu keelata, siis tulewad kõiksugused deputatsioonid protestiga, oma abikaasade ja tütarde wabaduse kaitsjatena, sest seda peetakse isikuwabaduse kärpimiseks, kui ei lubata ennast nii riietada, nagu mood seda nõuab.

Wabariigi Walitsus ei saa siin midagi palja keeluga teha, waid seltskond peab seda ise tegema, ise selleks kaasa aitama. (Segased wahelhüüded.) Jah, waadake, see puudubki meil. Meil puudub see, mis demokraatlikus riigis peaks olema, seltskonna sihikindel kaastöö walitsusele. Siin aga joostakse tormi walitsuse peale, see tehku kõik, mis puudub. Ma kuulsin siit, et omawalitsused olla hiljaks jäänud plaanide ja maaandmisega. Ma ütlen teile, et kuj riikliku ehituslaenu eeltööd käsil olid, siis palusin ma linna-pea oma juurde ja soowitasin, et tehku linn kuidagi wõimalikuks, et kruntsid hõlpsam oleks ehitamiseks saada. Siis tulim ma lõpuks otsusele, et ka meie omawalitsuste parlamentides umbes seesama kordub nagu siingi: tullakse kokku ja peetakse ilusaid kõnesid, kõneldakse nagu täna siin sel puhul räägiti kahwast näost ja selle hingeelulisest tähendusest.

Kui juba siin loetakse ette teoloogilisi traktaate ja arwatakse, et sellega on võimalik palju kätte saada, mis siis weel vähem wilunud parlamentidest kohtadel loota. Seal on kõnede wõitlused ägedad ja tegelikud tagajärjed wäiksed. Meie riik on noor ja meie rahwas on noor riiklikudes ja omawalitsuslikkudes ettewõtetes ja kawatsustes. Meie omawalitsused peawad terwenema, peawad asjast tõsisemalt osa wõtma. Walitsus ei saa igale poole minna: hakata majasid kõigile ehitama, uulitsaid parandama ja muud omawalitsuse ülesandeid täitma, siis ei oleks meil omawalitsust tarwiski. Meie wolikogud ei ole mitte selleks, et seal ennast ainult kõnedes harjutada. Ma wõin ütelda, et kui meie oleks rohkem raha riigikassast annud odawaks laenuks, meie ei oleks suutnud nende summadega tänawu palju rohkem ehitada, sellepärast, et meil ehitustöö on aastate jooksul seisnud, meil ei ole materjaali tagawarasid, ei ole meil ka niipalju ehitustöölisi, kui suuremad ehitused käsil on; neid tuakse nüüdki juba Peipsi äärest. Üldiselt wõetud ei ole meil Tallinnas niipalju ehitustöölisi, et korraga mitusada maja ehitada. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Aga palgama ksmine.) Palgamaksmine ei ole igakord ainukene põhjus, et töö hästi ei edene. Palka makstakse ikkagi tööturu nõuete järel, aga kui palju ei takista tööd tööliste põhjusega puudumised tööst ja sagedasti päris kaalumata strei-

giga. Ja palgad ei ole iseenesest mitte sugugi nii wäikesed. Pidage ka seda meeles, et kõrged palgad teewad korterid kalliks. Mina ei taha mingisugust warju heita kogu ehitustööliste kogu peale, kuid ma tean, et meil meie korra järele esmaspäewal mitte püha ei ole. Aga tihti tuleb ette, et kõige kibedamal ehituse ajal esmaspäewal püha peetakse ja õigel ajal tööle ei tulda. (Segane wahelhüüde.) Wõib olla, mina ei tea kelle süü see on, teie olete wõib olla rohkem asjaga kursis, ainult tõsiasi jääb selleks, mis ta on. Minule on kaebanud inimesed, et lihtsalt ei saa plaanisid kätte, et waremalt ehitati maju nagu taheti, nüüd aga tahtakse, et majadehitajad ennast mõne omawalitsuse ametkoha juhi tujude järel seaksid.

Need takistused ei ole mitte walitsuse kõrwaldada, waid seltskond peab ise oma walitsuse asutusi terwendama.

Walitsus ei saa rohkem laenu wälja anda, kui ta sissetulekud seda lubawad. On küll tõsi, et Londoni City pankades wäga suured summad seisawad, wõib olla, et nad ehk ka walmis oleks kuhugile liikuma, et majanduslikul alal midagi luua, kuid need kapitaalid ei ole ometigi Eesti walitsuse käsutada. Nende juhtijaks on ja jääb Inglise poliitika. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Inglise rööwpoliitika!) Ma arwan, et Teie wõiksite oma sõnu suurema järelemõtlemisega tarwitada, Teie olete weel noormees! Ega need wägewad sõnad Teid ikka suuremaks ja tähtsamaks ei tee. Ma arwan, et on riikisid, millest Teie, kui noormees, suurema lugupidamisega peaksite rääkima. Üks niisugustest riikidest on Inglismaa. Mina igatahes pean kokkuwõttes üttema, et korteripuudus on meil suur, meie elame willetsates korterites, nii linnas kui maal. See on õige, et rahwarwu kaswamine meil rohkem takistatud on, kui näituseks Inglismaal wõi mõnel teisel soojalmaal, sest pidage meeles, kus kütta tuleb kuus kuud, korterit nii ialgi sisse seada ei saa, kui Inglismaal. Inglismaal wõib parema ja mugawama korteri ehitada, sest meie teame, et inglane elab külmemas korteris, kui meie, ta ei kuluta nii palju kütte peale, nagu meie. Kui meil tahetakse sooje korterid saada, siis tuleb meil ehitusele palju kõrwalkulusid juurde, mis mujal tundmata.

Ma ei räägi mitte Soomest ja Wene-maast, kus palju küttematerjaali. Waa-

dake, need kulud, mis korteri juurde tulewad, need mõjuvad nii, et meie korterid halvemad on. Meie peame oma korterite peale palju rohkem kulutama. kui tahame nii elada kui inglane, daanlane või mõni teine lõunamaalane. See tähendab, et meie peame oma palgast oma korteri jaoks rohkem välja andma. Wõtke näituseks meie karjapidamine ja wõrrelge lõunamaaga, kus toit karjal terwe aasta saadawal. Kui ei ole loomade tarwis heina teha, siis ei ole tarwis ka kulutada selle peale, karjapidamine tuleb palju odavam. Seda peame silmas pidama, kui meie oma korteriolusid wõrdleme Kalifornia või muu soojema maaga, seal tuleb ehk 5 tuba odavam kui meil 1 tuba. Statistilises kokkuwõttes saame muidugi kujutuse, et seal inimesed, ütleme, elawad 5-toalistes korterites. Ette tuues statistilisi andmeid, wõib ju kõiki näidata, mis kusagil elus nähtusena olemas. Statistika on painduw oma otsustes. Tema abil wõib kõige lahkuminewamaid nähtusi konstateerida, kuid eksib see, kes järeldada tahab, et iga nähtus, mis statistika kusagilt tõeasjana ette tuua wõib, ka igalpool mujal teostataw on, et see nähtus, kõigi lahkuminewate eeltingimuste peale waatamata, ka mujal peab korraduma, wõi et ta ainult sellepärast teostataw peab olema, et ta mujal leida on. Inglismaal on harilik nähtus kolmes toas elada, kuid Inglismaal on ka harilik nähtus, et nowembrikuul aknad lahti on ja lahtisel aknal wäikesed lapsed kergetes riietes mängiwad. Seda on minule wähe-malt kadunud Poska rääkinud. Need on kõik tõeasjad, mis meie silmas pidama peame, kui meie statistika abil tahaksime oma korteriolude parandamiseks eeskujuma korterikriisi lahendamisel peawad walitsus, omawalitsuse asutused ja seltskond ühiselt töötama. Meil on siit asja nii walgustada püütud, nagu oleks walitsus ainult süüdi korterite muuduse asjus. Walitsus ei saa ilma seltskonnata ja omawalitsuseta midagi ära teha. Mis praegusse üüriseadusesse puutub, siis üks kaitseb teda, teine wõitleb ta wastu. Meie peame selle poole minema, et meil see üüriseadus ära kaoks. Üüriseadus kaob siis ära, kui meie korterihäda rahuldatud on. Meie peame mitte üüriseaduse kaitse poole püüdma, waid tema kaotuse poole selle poole, et korteriolud ennast ilma sunnita lahendada laseksid.

M. Martna (sd.): Ma pean härra Riigiwanemale kõigepealt tähendama, et ta mitmel puhul minu juures seda puudust on leidnud, et mina statistikaga opereerida. Mina oleks õige tänulik, kui härra Päts näitaks, kuidas seda statistikat siis mõõdukalt ja õieti tarwitada tuleks!

Edasi nurises härra Päts ka selle üle, et mina teisi maid näituseks tuua. Aga ka tema ise ei saanud neid näituseks ette toomata läbi. Härra Päts opereeris Inglismaaga, seda eriti soojaks ning soodsaks kirjeldades. Mis seal wõimalik, ei olla meil wõimalik. Aga Rootsisis, Daanis jne. on külmem kliima, tarwitatakse kütetepuid, nagu meil. Soomemaa kohta öeldi ainult, seal olla palju metsa, aga küttematerjaal on Soomes üsna kallis. (Riigiwanem K. Päts: Wõib siit osta!) Meie ostsime Saksamaalt telliskiwa ka! Siis tähendas härra Riigiwanem weel, et enne, kui niisuguste asjades tulla, peab neid läbi kaaluma, kas neid on wõimalik läbi wiia või mitte, ning walitsusele rahasummasid kätte näitama, siis teeb walitsus kõik seda heameelega. Minu waade on niisugune, et kui meil demokraatlik riik olemas ning selle etteotsa mehed walitud, kelle hooliks riigijuhtimine on antud, siis ei saa mitte ütelda, et walitsus peab seda üksi tegema, waid meil on õigus oodata, et walitsus oma algatusel seda teeb, mis waja on ja et tema Riigikogule tarwilikka kawasid esitab. Ma olen alati seda toonitanud, et ka iga üksik inimene niisuguses laiaulatuslikus asjas peab kaasa aitama, aga jään siiski selle juurde, et meil ja ka igas teises riigis just walitsus kohustatud on seda silmas pidama, mis rahwa ja riigi huwides tarwilik on. Kui meie kardame, ja oma korterihäda sellega lahendamatuks tunnistame, et meile korterid kütte läbi liiga kalliks lähewad, siis see meid surmasuust ei päästa, waid meie peame kõik abinõud tarwitusele wõtma, et endil elu sees hoida, sellest hoolimata, et meil ahjud kütta on. Walitsuse etteotsa tulewad harilikult targemad mehed. Nemad on siis ka kohustatud kõige intensiivsemalt selleks teed otsima, kuidas niisuguste hädade wastu abi leida. Minul ega minu parteiseltsimeestel ei ole ju mitte wõimalik riiklikka allikaid niiviisi kasutada, kui Wabariigi Walitsus seda teha wõib ja selleks tõin ma täna statistikat ette, et näidata, kuidas olud meil ja kuidas nad mujal on, sest niisugune wõrdlus on

mööda pääsemata. Härra Kesküll'i rahustamiseks wõin ütelda, et Tallinna 3-, 4-, 5- ja suurematoaliste korterite tubade üldine arw on 21.189 tuba. Kui me nende elanikkude arwu, kes mitte ühe- ega kahetoalistes korterites ei ela, nende tubade peale ära jaotame, siis tuleb igasse tuppa ikkagi rohkem elanikka, kui näituseks Zürichis. Zürichis tuleb, kui ka wäikesed korterid juurde arwata, iga toa peale 1,16 hinge, Tallinnas aga 1,41 hinge. (J. Kesküll (m. o.): P u u d u w a d r u u t m e e t r i a r w u d !) Ka mina tunnen seda puudust.

Siis on weel üks teine näitus, millega just härra Riigiwanem kõige õnnelikum ei olnud. Härra Riigiwanem tõrjub tagasi, kui inimesed korterikriisi suhtes walitsusele etteheiteid teewad ning näitawad, et walitsuse tegu on mitte kõige positiivsem ega sotsiaalsem selles asjas ei ole. Need nõudmised lükkab härra Riigiwanem, kui mitte õigustatud, tagasi. Kui aga proudad ja preilid tulewad ja siidisukke nõuawad, siis on see üks nõudmine millest mitte mööda ei saa?

Riigiwanem K. Päts: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina ei ole iialgi seda mõelnud, et statistika andmetega ei peaks Riigikogu kõnetoolis seisukohti tõendama tulema, waid ma tahtsin seda rõhutada, et statistika andmed elust lahuswõetutena ei saa mitte õigeid järeldusi anda. Kui Teie, härra Martna, näitate, et Zürichis elab ühes korteris niipalju inimesi ja Tallinnas mõne wõrra rohkem, kas wõite siis selle statistika fakti põhjal ütelda, et korteriolude alus Tallinnas on samasugune, kui Zürichis. Seda Teie ütelda ei saa, sest Zürichis ei ole Teil näituseks, mitte tarwis korterit niipalju kütta, kui Tallinnas ja sellepärast tuleb Tallinnas korteripidamine kallim, kuigi ehitamise tingimised ühtlased wõiwad olla. Seda tahtsin ma teie statistiliste andmete kohta ütelda, nimelt, et ainult statistiliste andmetega, ilma elu teisi nähtusi juurde wõtmata, ei saa meie mitte korteri suuruse ja siis elanikkude arwu järel õigeid järeldusi teha, ei saa mitte selget pilti luua. Meie ei ole mitte selleks siin, et andmeid selle kohta ette tuua, et Zürichis on nii ja Tallinnas lugu on nii. Kui meie andmeid ette toome, siis tahame sellega teatawal wiisil oma majanduspoliitikat juhtida. Peame lähedalt waatama, mispärast mõni nähtus Zürichis on wõimalik ja

meil mitte. Meil ei ole wõimalik oma majade sisse nii suuri summasid kinni panna, sest see ei ole siis mitte enam loow kapital. Meie ei wõi mitte nii kallides korterites elada ja sinna juurde weel kallist kütet muretseda. Meie maa ei ole küllalt rikas selleks. Meil öeldakse, Daanimaa ehitatakse maju, meil mitte, millest see oleneb. Terwe sõja kestwusel oli Daanimaa kõige suurem kaubasadam, sinna on kulda üle ilma kokku woolanud, kuna meie oleme sõjaajal waesemaks jäänud. Meil pole kapitaal, wõtke meie pangad ja waadake, kui suured on nende põhikapitaalid kulla järel. Ma ütlen, see pole kellegi kapital, kui meie trükime paberit. Meil käiwad ringi ärimehed, kes ütlewad, lööge aga tuhanded wälja ja andke meie kätte, küll meie siis elu loome. See on nende kõige suurem majandusteadlik tarkus, aga peab hoidma, et meie niisuguste teede peale ei lähe, sest niimoodi kapitaal meie ei loo. (J. Piiskar (is.): Siidisukki weetakse sisse!) Mul ei ole nende kandjaid. Mina olen esimene selle wastu, et neid kantakse, härra Piiskar. Teil on hea rääkida ja nõuda, Teie arwate, meie wõime seda anda, sest 1.000.000 wõi 1.000.000.000 ei tähendawat siin midagi, aga olge lahke, näidake, kus seda anda, kui meil rohkem anda ei ole. Mis selle arupärimisega kätte tahetakse saada, ei ole arusaadaw. Korterihäda tunnen mina sama hästi, kui teie; olen selle küsimusega sama palju tege mist teinud. Mul on selle küsimuse kohta niisama palju raamatuid kogutud, kui ehk härra Martnal; olen ka oludega koha peal kauemat aega tutwunenud. Mul pole sugugi ükskõik, kas inimesed elawad, wõi surewad. Minu oma naine suri tiisikusse ja ma tean ise, mis õnnetus tähendab, see on, kui keegi perekonnas tiisikusse haige on. Härra Martna ütleb, praeguselt Riigiwanemalt ei wõi korterihäda lahendamiseks midagi loota. Tõsi — praegune Riigiwanem ei pea kohaseks seda küsimust ainult sõnade ja lubaduste abil lahendada, waid arwab, et lubada tuleb nii palju, kui palju tõesti wõimalik teostada. Meil räägitakse, et Soomes on, Daanis on, Brasiilias on, igal pool ilmas on head ja palju korterid. Olgu nii, aga kust praegune Eesti walitsus raha peab wõtma, et ühe ropsuga seda teostada, mis teised rahwad aastasadade jooksul suutnud teha, seda keegi siin ei ütle. Soomel on wäline laen wõimalik, kust aga meie seda wälis

laenu saaksime ja missuguste tingimistega, seda ma ei tea. Kui siin läinud aastal ette pandi 4 uut maja riigi kulul ehitada, siis kukutasite just teie pahemalt poolt hääletamisel selle ettepaneku läbi, nüüd ei oleks teil sünnis walitsusele etteheiteid teha. (L. Johanson (sd.): Oli tarwis läbi kukutada!) Siis ei ole neid maju ka nüüd ja teie tahtmisel on nii palju inimesi nüüd ilma korteriteta.

M. Martna (sd.): Mul on väga kahju, et ma väga lugupeetud härra Riigiwanemaga waidlema pean. Härra Riigiwanem oli rohkem ärritatud kui harilikult ja ta tuli sarnaste argumentidega, nagu härra Luur. Ta ütles, et tal on niisama raamatud, ja et ta teab niisama hästi seda asja, nagu mina, ja et mina olla teda isiklikult, kui Riigiwanemat puudutanud. Mina ei ole aga Riigiwanemat mitte puudutanud, waid ma olen ainult seda nimetanud, mis Riigiwanem walimiste ajal oma walijatele on ütelnud, et ta enesele ülesandeks teeb üüriseadust ära kaotada. Mispärast peab härra Riigiwanem seda nüüd enese haawamiseks? Igaüks wõis sellest oletada, et see härra Päts'i arwates korterikriisi lahendamine on! Lugesin peale selle weel ette osa deklaratsioonist, mida Riigiwanem uue walitsuse walimise ajal ette kandis ja tein sellest oma järeldused, missuguse huwiga, missuguse hoolega Wabariigi Walitsus terwe selle asja juurde on läinud ja missuguse agarusega seda asja on aetud. Mina olen kõigist etteheidetest ja süüdistustest tagasi hoidnud ja olen näidanud ainult selle peale, kui hädaohtlik praegune korterikriis meil on. Olen just selle peale tähendanud, et iga üksik inimene sellest aru peab saama ja sellest ka tarwilikud järeldused tegema. Kui ma seal jällegi Zürichi näituseks tõin, siis sellepärast, et ma seda ergutuseks paratamata tarwilikuks pidasin ja pean. Kui mina selle juures küttekulu wahet arwesse ei wõinud wõtta, siis teadsin ma ometi, et nendes maades, kus surwi pikem ja tali lahedam ja mitte nii külm ei ole, et seal — teadagi — kergem elada on. Aga see halbus, et meie korterid rohkem ahjuküüdet tarwitawad, ei wõi meid ometi nende oludega leppima sundida, mis terwislikult wõimatud on. Olen ise ka isiklikult sellele äratundmisele tulnud, et nendes maades kultuur omal kombel sellepoolest kõrgemal ja kaugemal on, kui meil. Aga ma

tähendasin juba wahelhüüdes, et mis küttesse ja teistesse kuludesse puutub, et meist ikka ka weel põhjapoolsemaid maid on, kus olud siiski paremad on. Rootsi ja Soomemaa on muidugi wanemad maad ja peawad ka meist eespool olema, aga kui meie sellele hädaohule silma waatame, mis meid ähwardab ja mis meil walitseb, siis on igal ausal isamaapojal ja igal ausal mõtlewal riigikodanikul õigus ja kohus selle peale näidata ja eriti riigiwalitsuse juurest seda oodata, et walitsus teeks, mis iganes wõimalik. Kui härra Riigiwanem ütles, et Soomemaal on wäliline laen tehtud, siis ma tean, et on ka mujal wäliseid laenusid tehtud, aga ikka tegi walitsus niisuguse laenu ja walitsus on korterihäda lahendamist üht ehk teistwiisi juhtinud ja kätte wõtnud. Ka Berni kantoni walitsus laenas Ameerikast, — ma ei ütle, et Eesti peab sedasama tegema, see on näitus ja näitused peawad näitustena wõetud saama, — Berni kantoni walitsus laenas 25 miljonit franki ja kulutas sellest 11 miljonit ära korteriolude lahendamise peale. Ma arwan, et ma sellega ometi Teid ei haawa, kui ma seda ette toon, mida Berni kantoni walitsus tegi ja mida ka Soome walitsus tegi.

Juhataja K. Wirma: Esitatud on kaks ülemineku-wormelit:

1. Sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma poolt:

„Ära kuulates Wabariigi Walitsuse wastust arupärimise peale korterihäda lahendamise asjus, tunnustab Riigikogu korterihäda lahendamise erilist tähtsust rahvuslikus ja sotsiaalses poliitikas, leiab, et Wabariigi Walitsus selle küsimuse lahendamisel rohkem algatust, hoolt ja tegewust peab awaldama, kui senni ning läheb päewakorras edasi“.

Teine ettepanek on tulnud rkl. Bauer'i poolt:

„Wabariigi Walitsuse wastamist korterihäda lahendamise asjus ära kuulates läheb Riigikogu päewakorras edasi“.

Asun hääletamisele. Palun neid, kes on sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma poolt esitatud ülemineku-wormeli poolt, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. (Wahelhüüe: Palume hääled ära lugeda.) (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on 13 häält.

Wastu -- 32 häält. Seega tagasi lükatud.

Panen liht ülemineku-wormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on liht ülemineku-wormel wastu wõetud. (Wahelhüüded: Lõpetada!) On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääleta-

takse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Juhatuse poolt on mul teada anda, et kawatsusel on neljapäewal arupärimise-koosolekut ja reedel järjekorralist koosolekut ära pidada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 11.40 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson.**

Abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäär **T. Kalbus.**